

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی

ویژه مراکز تربیت معلّم رشته ابتدایی،
کلیه معلّمان دوره ابتدایی و
دوره‌های ضمن خدمت

بخش اول

کلیات و مبانی آموزش قرآن

شامل دوازده فصل

- فصل اول: جایگاه و تاریخچه‌ی آموزش قرآن
- فصل دوم: کاستی‌ها و ضرورت‌ها در آموزش قرآن
- فصل سوم: فلسفه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش
- فصل چهارم: اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی آموزش قرآن
- فصل پنجم: اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- فصل ششم: تحریف، اهداف و جایگاه اجزای آموزش قرآن
- فصل هفتم: نقش رسم الخط در آموزش روخوانی قرآن
- فصل هشتم: مبانی روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- فصل نهم: مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی
- فصل دهم: ویژگی‌ها و صلاحیت‌های معلمان در آموزش قرآن
- فصل یازدهم: رسانه‌های آموزشی و کمک‌آموزشی
- فصل دوازدهم: نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه‌ی فرهنگ آموزش قرآن

اهداف یادگیری فصل ششم

- از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:
- ۱- خواندن قرآن کریم (روخوانی، روان خوانی و قرائت) را تعریف کند.
 - ۲- ضرورت آموزش خواندن قرآن کریم را بیان کند.
 - ۳- پیام قرآنی را تعریف کند و ویژگی‌های مهم آن را برشمارد.
 - ۴- پیام‌های قرآنی یک صفحه از قرآن کریم را استخراج کند.
 - ۵- اهمیت و ضرورت استفاده از داستان‌های قرآنی در آموزش قرآن را بیان کند.
 - ۶- اهمیت و ضرورت آموزش، درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده قرآن را در ارتباط با جامعیت آموزش قرآن توضیح دهد.

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

معرفی اجزای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

خواندن قرآن کریم

پیام قرآنی

داستان‌های قرآنی

درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآن

فعالیت‌های یادگیری

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

مهم‌ترین پیشینه‌ی آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه‌ی جوامع اسلامی، از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عموم مردم، توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم است؛ یعنی از نظر عموم مردم، برخی از صاحب‌نظران و مراکز فرهنگی سنتی در ایران، هر فردی که توانایی خواندن قرآن را داشته باشد، آموزش عمومی قرآن کریم را فراگرفته است.

در این برنامه، هدف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی، دستیابی دانش‌آموزان به سواد قرآنی است. به‌طور ساده کسی از سواد قرآنی برخوردار است که قرآن کریم را راحت و روان می‌خواند؛ معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن را می‌فهمد؛ با پیام‌های زندگی‌ساز آن که موجب سعادت دنیا و آخرت است، آشناست و بالاخره تمام این مهارت‌ها و دانش‌ها را ضمن انس با قرآن کریم، یعنی خواندن روزانه و مستمر آن، حفظ کرده و به تدریج ارتقا می‌بخشد. به عبارت دیگر سواد قرآنی، دانش و مهارت پایه و اولیه برای بهره‌گیری مادام‌العمر از قرآن کریم است.

به همین منظور در برنامه‌ی آموزش قرآن، جامعیت این آموزش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن قرآن کریم، درک معنای آیات، تدبّر در آیات و علاقه به بهره‌مندی مستمر از هدایت الهی به منظور انس با قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح.

اینک با توجه به تعریف آموزش جامع قرآن کریم، به تعریف اجزای آموزش قرآن و بیان ضرورت و اهمیت هر یک از آنها می‌پردازیم.

مهم‌ترین اجزای آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی عبارت است از: خواندن قرآن کریم، پیام قرآنی، داستان‌های قرآنی و درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآن است که به ترتیب تعریف، ضرورت و اهمیت هر یک خواهد آمد.

معرفی اجزای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

خواندن قرآن کریم

الف – تعریف روخوانی و روان‌خوانی

خواندن قرآن کریم دارای مراحل و سطوح مختلفی از مقدماتی تا عالی به شرح زیر است.*

۱- روخوانی: روخوانی عبارت است از خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت شمرده

و آرام. روخوانی، از بخش‌خوانی شروع می‌شود. در این مرحله، دانش‌آموز می‌تواند کلمات و عبارات را به صورت بخش‌بخش بخواند. چنان‌که می‌دانید در بخش‌خوانی، وجود اندکی مکث در بین بخش‌ها طبیعی است، اما به تدریج خواندن به شکل عادی نزدیک می‌شود و کلمات و عبارات به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش‌ها تلفظ می‌شوند.

قابل ذکر است فردی به مهارت روخوانی دست‌یافته است که می‌تواند عموم آیات قرآن کریم را به شیوه‌ی فوق بخواند.

۲- روان‌خوانی: خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت روان و با سرعت معمولی را

روان‌خوانی می‌گویند.

۳- قرائت: قرائت در اصطلاح رایج، خواندن زیبا و آهنگین قرآن کریم است. از قرائت قرآن

در دوره‌ی ابتدایی، همین تعریف مصطلح، موردنظر است. در نتیجه هرگاه روخوانی و روان‌خوانی به کار می‌رود، منظور خواندن قرآن به صورت ساده و معمولی است و هرگاه قرائت قرآن گفته می‌شود منظور خواندن به صورت زیبا و آهنگین است. خواندن زیبای قرآن کریم با صوت خوش، علاوه بر مهارت‌های روخوانی و روان‌خوانی شامل این مهارت‌ها نیز می‌شود.

۱-۳: تلفظ صحیح حروف خاص عربی: یعنی حروفی که در فارسی یکسان تلفظ می‌شود،

ولی در عربی و قرآن هر کدام تلفظ خاصی دارند. این حروف عبارت‌اند از:

ح ← ه ع ← أ ط ← ت غ ← ق ث، ص ← س ذ، ظ، ض ← ز

۲-۳: حرکات کوتاه و کشیده: یعنی کوتاه خواندن حرکات کوتاه و کشیده خواندن حرکات

کشیده و پرهیز از کشش حرکات کوتاه و یا کوتاه کردن حرکات کشیده.

۳-۳: احکام تجویدی: یعنی فصیح و زیبا تلفظ کردن حروف، حرکات و ترکیبات آن‌ها.

* تعاریف دیگری نیز از مراحل و مهارت‌های خواندن قرآن ارائه شده است. مراحل و تعاریف موردنظر این برنامه در این

قسمت بیان می‌شود.

این احکام عبارت‌اند از : فصاحت تلفظ حروف و حرکات، استعلا و استفال، تفخیم و ترقیق، مدّ و غنّه، قلقله و عدم قلقله، اظهار، ادغام، اخفا و ابدال.

۴-۳: وقف و ابتدا: یعنی منظم و شمرده خواندن آیات، ابتدا کردن از محل مناسب و وقف کردن بر جای مناسب. معمولاً محل مناسب برای وقف و ابتدا، آخر و اوّل هر جمله است.

۵-۳: صوت و لحن: منظور از صوت، تناسب زیر و بم صدا، حجم صدا، سرعت مناسب قرائت و ... است؛ و منظور از لحن، زیبایی قرائت به وسیله تنوع آهنگ، ردیف و ... متناسب با آیات قرآن کریم است.

تذکر مهم: کسب مهارت‌های مربوط به قرائت قرآن از اهداف خاص آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی نیست؛ اما دانش‌آموزان به طور غیرمستقیم و با الگوگیری از نوار آموزشی، به طور نسبی این مهارت‌ها را کسب می‌کنند.

ب- ضرورت و اهمیت آموزش خواندن قرآن کریم

ضرورت و اهمیت آموزش هر موضوع از جمله آموزش خواندن قرآن، ریشه در آن موضوع دارد. اگر آموزش زبان فارسی، ریاضی و بهداشت عمومی در دوره‌ی ابتدایی اهمیت دارد، از آن رو است که زبان فارسی به عنوان مهم‌ترین عامل وحدت و مهم‌ترین پشتوانه‌ی فرهنگ ملی ما ایرانیان است؛ دانش‌آموزان در درس ریاضی، با مفاهیم و مسائل این علم که انسان در همه‌ی مراحل زندگی با آن‌ها سروکار دارد، آشنا می‌شوند و به تدریج این امکان را به دست می‌آورند که در زندگی روزمره‌ی خود از ریاضی بهره گیرند. هم‌چنین در بهداشت عمومی با ضروری‌ترین مسائل بهداشت فردی و جمعی که توجه و عمل به آن‌ها برای سلامت جسمانی فرد و جامعه لازم است، آشنا می‌شوند.

در اهمیت آموزش قرآن به عنوان کامل‌ترین و آخرین کتاب الهی که هدایت انسان را برعهده دارد هیچ تردیدی نیست؛ اما این که چرا آموزش از خواندن این کتاب باید آغاز شود و توانایی خواندن قرآن کریم چه نقشی در مراحل بعدی این آموزش دارد، نیازمند توضیح است. به ویژه از آن‌جا که معمولاً خواندن قرآن، بدون توجه به معنای عبارات و آیات، آموزش داده می‌شود، این سؤال مطرح است آیا خواندن مجموعه‌ای از کلمات و عبارات بدون فهم معنای آن، چه مقدار ما را به هدف نزول قرآن نزدیک می‌سازد؟

این سؤال، بسیار جدی است و نیازمند بررسی و تحلیل دقیق می‌باشد. آموزش خواندن قرآن، نه تنها اولین قدم در آموزش قرآن است؛ بلکه تأخیر در این امر، تهدید جدی در دستیابی عموم مردم

به این توانایی است؛ برخی از دلایل این امر را برمی‌شماریم.

۱- قرآن کریم، کلام خدا و مستندترین متن آسمانی است. بر روی این کره‌ی خاکی، هیچ متن آسمانی و مقدسی یافت نمی‌شود که از نظر اعتبار و سند، به اتقان و اصالت قرآن برسد و یا هم چون قرآن، حتی الفاظ و عبارات ظاهری آن نیز از جانب خدا و کلام او باشد. آشنایی با این متن و خواندن آن، و انس و ارتباط دائمی با آن، به خودی خود موضوعیت دارد؛ زیرا همین خواندن و تماس معمولی، ذکر و یاد خدا، تقویت ایمان و توجه به امور معنوی را به دنبال دارد که به سهم خود بر تربیت انسان مؤثر است.

۲- قرآن کریم نه تنها یک کتاب فرا عصری است که مخاطب آن، همه‌ی انسان‌ها در همه‌ی اعصار می‌باشند؛ بلکه کتابی است که از اوان کودکی تا پایان عمر هر فرد مسلمان، با هر سطحی از تحصیلات و در هر رشته‌ی علمی، باید همدم و مربی او باشد. یکی از عملی‌ترین راه‌های ارتباط کودکان با قرآن کریم، خواندن آن است؛ هر چند که در ابتدا این خواندن همراه با درک معنا نباشد. ۳- اگر قرار باشد آموزش خواندن قرآن کریم را وابسته به فهم آن کنیم، حجم قابل توجهی از آیات کریمه در دوره‌ی ابتدایی و حتی در دوره‌ی راهنمایی قابل آموزش نیست. در این صورت، آموزش خواندن که می‌تواند نتایج ارزشمندی داشته باشد تا سال‌های زیادی به تأخیر می‌افتد.

۴- آموزش خواندن قرآن و کسب توانایی در این امر، موجب انس و علاقه به قرآن کریم می‌شود. تأخیر در این امر، علاوه بر این که فراگیران را از یادگیری امری مفید محروم می‌سازد، این آسیب جدی را در پی دارد که زمینه‌ی انس و علاقه به کلام خدا را از بین می‌برد. این انس و علاقه ماندگارترین آثار تربیتی و عاطفی بر شخصیت کودک را در پی خواهد داشت. مطالعه‌ی سرگذشت مردان بزرگ در عصر ما - از حوزه و دانشگاه - مؤید این نکته است. عموم این افراد ریشه‌ی شخصیت دینی و اسلامی خود را در انس و علاقه با قرآن کریم می‌دانند، انسی که با آموزش این کتاب عظیم از دوران کودکی آغاز شده است.

۵- حافظه و سابقه‌ی تاریخی و اجتماعی ما نسبت به فراگیری خواندن قرآن در دوران کودکی مؤید این مطلب است که هر خانواده‌ی مسلمان ایرانی از هر گروه و گرایشی، از این که کودک خود را در خواندن قرآن توانا می‌بیند، احساس شادمانی و رضایت می‌کند. این، سرمایه و پشتوانه‌ی بسیار ارزشمندی است که موجب تشویق کودکان و تقویت انگیزه‌ی ایشان در یادگیری قرآن می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند برای توسعه و اشاعه‌ی آموزش قرآن و هموار کردن راه‌های دستیابی به اهداف این آموزش، زمینه‌ی لازم را در جامعه فراهم آورد.

۶- اگر به طور کلی بپذیریم که فراگیری مهارت خواندن قرآن، نمی‌تواند کاملاً منطبق و همراه فهم معنای آیات تلاوت شده باشد، بهترین زمان برای انجام این کار پایه‌ی اول دوره‌ی ابتدایی است؛ زیرا تنها در این سال‌هاست که صرف خواندن یک نوشته برای کودکان موضوعیت داشته و کودک آن قدر نسبت به فهم آن چه که می‌تواند بخواند توجه و حساسیت ندارد؛ بلکه کسب مهارت خواندن برای او برانگیزنده است و احساس موفقیت را به دنبال دارد. این انگیزه حتی در سال‌های بعدی دوره‌ی ابتدایی به سرعت کاهش می‌یابد.

علاوه بر دلایل فوق اگر آموزش خواندن قرآن در دوره‌ی ابتدایی آغاز نشود، فرصت بهره‌گیری از نیروی عظیم و دلسوز معلمان از دست می‌رود.

معلمان دوره‌ی ابتدایی بهترین افرادی هستند که می‌توانند براساس مهارت سوادآموزی فارسی، روخوانی قرآن را آموزش دهند.

ج- ضرورت و اهمیت آموزش قرائت قرآن کریم

۱- خواندن هر متن باید به همان گونه‌ای باشد که اهل آن زبان، آن متن را می‌خوانند؛ زیرا اولاً، حالات طبیعی و اولیه‌ی تکلم هر زبانی، چنین اقتضایی دارد؛ ثانیاً، گاهی ادای نادرست حروف و الفاظ ممکن است موجب اختلال در فهم کلام یا تغییر در معنا گردد. از این رو، در آموزش هر زبانی، قرائت و تکلم به شیوه‌ی اهل آن زبان، مورد نظر و توجه است. هر چند که ممکن است تکلم به زبان غیرمادری همیشه تفاوت‌هایی با تکلم اهل آن زبان داشته باشد، ولی سعی بر آن است که فراگیر بتواند به تدریج زبانی را که آموزش می‌بیند، مانند اهل همان زبان تکلم کند. این موضوع در روایتی از امام صادق (ع) تأکید شده است که می‌فرماید:

اقْرَأُوا الْقُرْآنَ بَعَرَبِيَّتِهِ*

۲- زیبایی‌های ظاهری قرآن کریم چه از نظر متن و تشریح منحصراً به فردش و چه از نظر سبک و روش قرائت و آهنگ کلام، روشن‌ترین وجه اعجاز این متن مقدس است. این زیبایی ظاهری وقتی به زیور صدای خوش آراسته شود، از جذبه‌ی آسمانی و الهی ویژه‌ای برخوردار است؛ حتی کسانی که مفهوم کلام و متن را درک نمی‌کنند نیز تحت تأثیر شگفت‌انگیز آن قرار می‌گیرند. از این رو، استفاده از قرائت‌های زیبا در آموزش قرآن موجب حفظ و لذت دانش‌آموزان از قرائت قرآن و علاقه‌ی بیش‌تر آنان به این درس گردد.

پیامبر اکرم - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ - می‌فرماید :

«لِكُلِّ شَيْءٍ حِلْيَةٌ وَحِلْيَةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ»*

برای هر چیزی زیبایی است و زیبایی قرآن صوت نیکو است.

۳- دوران کودکی، مناسب‌ترین زمان برای الگوگیری و شکل‌گیری دستگاه تکلم است. هر چه از این دوران فاصله بگیریم، فراگیری لحن و اصوات مختلف زبان‌های غیرمادری مشکل‌تر می‌شود. از این رو، توجه به قرائت صحیح و زیبای قرآن از آغاز آموزش، ضروری است.

تذکر مهم: با توجه به نکات فوق، هر چند که آموزش قرائت قرآن امری مفید و ضروری است؛ اما اولاً، کسب این مهارت نسبت به مهارت روان خوانی قرآن کریم در اولویت بعدی است؛ ثانیاً، در آموزش این مهارت حتماً باید نکاتی را مورد توجه قرار داد. این نکات در بخش روش تدریس این کتاب آمده است.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به کتاب اصول کافی، جلد ۲، کتاب فضل القرآن روایاتی در تأیید ضرورت و اهمیت قرائت قرآن به صورت فصیح و زیبا استخراج نموده و گزارشی از آن تهیه کنید.

* اصول کافی، ج ۴، ص ۴۱۹.

پیام قرآنی

الف - تعریف: منظور از پیام قرآنی، آیه یا عبارت قرآنی کوتاه و زیبایی است که دارای پیامی بلند و ارزشمند درباره‌ی موضوعات اعتقادی، اخلاقی، تربیتی، اجتماعی و ... است؛ مانند:

یا بُنَّیْ اَقِمِ الصَّلَاةَ لقمان ۱۷

وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا بقره ۸۳

وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى مائده ۲

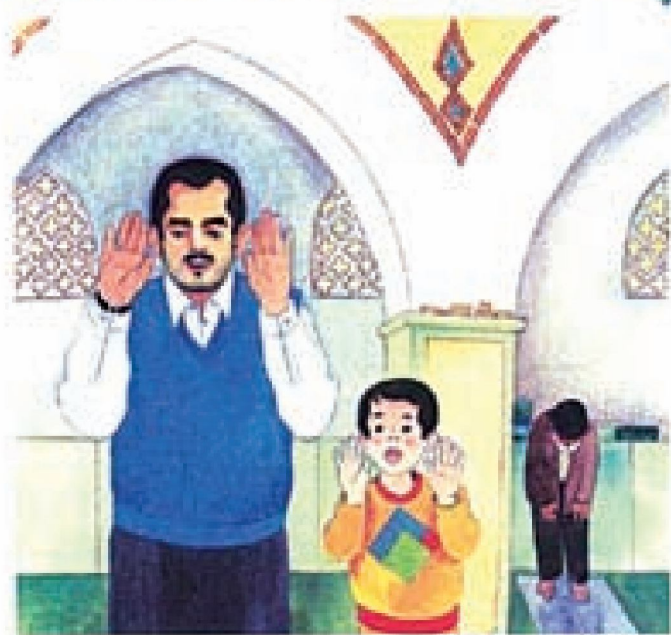
پیام‌های قرآنی مورد استفاده در دوره‌ی ابتدایی دارای ویژگی‌های زیر است:

- ۱- برای کودکان قابل درک است.
- ۲- در زندگی کودکان، مصادیق کاربردی و عملی دارد.
- ۳- معمولاً قالب شعارگونه دارد.
- ۴- غالباً کوتاه است.

تذکر مهم: همان‌طور که بیان

شد، قابل درک بودن پیام‌های قرآنی برای کودکان، شرط لازم استفاده از آنهاست. از این رو، در کتاب‌های آموزش قرآن با اندکی تصرف در معنای واژگان یا ترکیب جمله، ترجمه می‌شود.

درباره‌ی پیام قرآنی با دوستان خود گفت‌وگو کنید و نظراتان را برای ما بنویسید.
هم کلاسی‌های خود بگویید.

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: سوره‌ی مبارکه‌ی حُجُرَات را مطالعه کنید و حداقل پنج پیام قرآنی آن را استخراج کنید.

فعالیت ۲: با مراجعه به قرآن کریم، پنج پیام قرآنی متناسب با دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی استخراج کرده و در جدول زیر بنویسید. آن‌گاه جدول را مانند مثال تکمیل کنید.

ردیف	پیام قرآنی	سوره / آیه	نوع پیام				ویژگی‌های پیام			
			اعتقادی	اخلاقی	تربیتی	اجتماعی	۱	۲	۳	۴
مثال	و بالوالدین احسانا	انعام ۱۵۱	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۱										
۲										
۳										
۴										
۵										

ب- ضرورت و اهمیت: هرچند که مهم‌ترین هدف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی دستیابی به مهارت روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم است، ولی به دلایل زیر، آموزش پیام‌های قرآنی ضرورت و اهمیت دارد.

۱- از آن‌جا که آموزش روخوانی قرآن کریم در دوره‌ی ابتدایی عموماً بدون درک معنای آیات است، باید این نقص تا حدّ امکان به نحوی جبران شود تا دانش‌آموزان این احساس را نداشته باشند که یادگیری قرآن، یعنی توانایی خواندن آیات و عباراتی از قرآن بدون آن که معنا و مفهوم آن را درک کنند. ضرورت این امر آن‌گاه بیش‌تر روشن می‌شود که بین درس قرآن و سایر دروس مقایسه شود. در سایر دروس دانش‌آموز به تدریج با موضوع یادگیری، ارتباط مفهومی یا عملی و کاربردی پیدا می‌کند. این امر موجب تعمیق یادگیری شده و انگیزه‌ی یادگیری را نیز قوت می‌بخشد. آشنایی با پیام‌های قرآنی

پنجره‌ای به سوی درک معنا و مفهوم عبارات قرآنی باز می‌کند و دانش آموزان را به فهم بیش‌تر معنای آیات قرآن کریم علاقه‌مند می‌سازد.

۲- یکی از اهداف مهم و مشترک دوره‌ی ابتدایی، تقویت زمینه‌های تربیتی و پرورشی کودکان است. هر درسی باید به نحوی نقش خود را در دستیابی به این هدف اساسی ایفا کند. از این رو، درس قرآن با آموزش پیام‌های قرآنی علاوه بر دستیابی به این هدف مشترک، دانش‌آموزان را با مفاهیم ارزنده‌ی تربیتی و اخلاقی قرآنی کریم آشنا و مأنوس می‌سازد.

۳- پیام‌های قرآنی به دانش‌آموزان کمک می‌کند که مباحث تربیتی و اخلاقی را به‌عنوان دستورات خدا که در قرآن آمده است، بشناسند. هم‌چنین این امر به‌طور غیرمستقیم به آن‌ها می‌آموزد که قرآن کریم نشان‌دهنده‌ی راه درست زندگی است.

۴- همان‌طور که در تعریف آموزش جامع قرآن کریم آمده است، تدبّر در آیات یکی از اجزای مهم آموزش جامع قرآن است که عمده‌تاً در دوره‌های تحصیلی بالاتر پی‌گیری می‌شود. آموزش پیام‌های قرآنی زمینه‌ساز تدبّر در آیات است.

۵- یادگیری مشارکتی از روش‌های مهم و مفید آموزش است. در درس قرآن پیام‌های قرآنی، بهترین فرصت را برای مشارکت دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری فراهم می‌سازد. دانش‌آموزان با بحث‌های گروهی، برای این پیام‌ها مصادیق جدیدی علاوه بر آن چه در کتاب آمده است یافته و بیان می‌کنند و به این ترتیب، یادگیری خود را توسعه داده و اعتقاد و باورهای خود را ریشه‌دار می‌کنند.

داستان‌های قرآنی

یکی از روش‌های جذاب ارائه‌ی مفاهیم، بیان آن‌ها به شیوه‌ی داستان است و ماندگارترین آثار ادبی ملت‌ها، متون داستانی آن‌ها می‌باشد. متون مقدس و دینی به ویژه قرآن کریم از این روش بهره زیادی برده‌اند لذا داستان‌های قرآنی می‌تواند به‌طور غیرمستقیم، زمینه‌ی مناسبی را برای تقویت ایمان کودکان به خدا و عالم غیب فراهم آورد. برخی از دلایل استفاده از داستان‌های قرآنی به شرح زیر است:

۱- ایجاد جذابیت و تنوع در آموزش قرآن.

۲- وجود داستان در کتاب آموزش قرآن، موجب افزایش علاقه و انگیزه‌ی کودکان به کتاب و درس قرآن می‌شود.

۳- داستان‌های قرآنی شامل مطالب بسیار ارزشمند و جاودانه‌ی اعتقادی، تربیتی، اخلاقی،

اجتماعی و نبرد حق و باطل و... است. بیان این داستان‌ها یکی از روش‌های نشان دادن دست غیب الهی در طول تاریخ و هدایت و حراست از انسان و گوهر پاک وجود اوست. نشان دادن بذر ایمان به غیب، در کشتزار پاک وجود کودکان یکی از بهترین راه‌هایی است که ریشه‌ی شجره‌ی طیبه‌ی ایمان را در جان آن‌ها می‌دواند و برای همیشه آن‌ها را از ثمره‌ی آن بهره‌مند می‌سازد.

۴- بیان داستان‌های قرآنی در درس قرآن، راه تولیدات متنوع و جذاب کتاب‌های کمک‌آموزشی، نوار صوتی و تصویری، فیلم، انیمیشن، نرم‌افزار و... را باز می‌کند. امروزه تربیت کودکان و نوجوانان به چنین موضوعاتی نیازمند است.

۵- والدین دانش‌آموزان، معمولاً با این داستان‌ها آشنا هستند. این آشنایی، زمینه‌ی ارتباط آن‌ها با درس قرآن و گفت‌وگو با کودک خود درباره‌ی این درس را فراهم می‌آورد.

بخشی از داستان حضرت زکریا و مریم از کتاب آموزش قرآن پایه‌ی چهارم ابتدایی

درک معنای ترکیب‌ها و عبارات‌های ساده‌ی قرآن

دستیابی دانش‌آموزان به توانایی درک معنای آیات و عبارات ساده‌ی قرآن به مرور انس با قرآن را حاصل می‌کند. هرچند این بخش از اهداف آموزش قرآن، به‌طور عمده در دوره‌ی راهنمایی دنبال می‌شود؛ ولی در دوره‌ی ابتدایی نیز توجه به این امر، به شیوه‌ی مناسب و در حد درک دانش‌آموزان ممکن و مفید است.

مشترکات زبان فارسی و زبان قرآن به‌ویژه در برخی از کلمات، عبارات و اصطلاحات، این امکان را فراهم می‌آورد که از دوران ابتدایی با شیبه‌ی ملایم و با شیوه‌های جالب و جذاب، این بخش از آموزش انجام شود. امکان این موضوع وقتی روشن‌تر می‌شود که در نظر داشته باشیم علاوه بر آن چه که دانش‌آموزان از کلمات و عبارات مشترک زبان فارسی و قرآن، در فرهنگ شفاهی و عمومی می‌شنوند، بیش از ۵۰۰ کلمه در کتاب‌های مختلف دوره‌ی ابتدایی وجود دارد که عیناً در قرآن کریم با معنایی یکسان یا بسیار نزدیک به هم، به کار رفته است، و از سوی دیگر توجه به کلمات هم‌خانواده در درس فارسی دوره‌ی ابتدایی زمینه‌ی بسیار مناسبی برای گسترش این مشترکات و نیز تقویت توانایی دانش‌آموزان در این موضوع است. منظور از کلمات و عبارات ساده، آن دسته از کلمات یا عباراتی از قرآن کریم هستند که خود آن‌ها یا کلمات هم‌خانواده‌ی نزدیک به آن‌ها در زبان فارسی رایج است.

فعالیت‌های یادگیری

- فعالیت ۱:** هریک از دانش‌جویان با مراجعه به یکی از کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی، فهرستی از کلمات مشترک آن کتاب و قرآن کریم تهیه نماید.
- فعالیت ۲:** آیات ۱ تا ۱۰ سوره‌ی یونس را مطالعه کنید و کلمات و عبارات ساده‌ی آن را استخراج نمایید.

اهداف یادگیری فصل هشتم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- مبانی روش آموزش روخوانی و روان خوانی قرآن را توضیح دهد.

۲- نقش حس بینایی در آموزش روخوانی و حس شنوایی در آموزش روان خوانی قرآن را توضیح دهد.

۳- مراحل سه گانه دست یابی به توانایی خواندن قرآن را نام برده و هریک را تعریف کند.

۴- مبانی روش آموزش قرائت قرآن کریم را توضیح دهد.

۵- مبانی روش آموزش پیام قرآنی را توضیح دهد.

۶- مبانی روش آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن را توضیح دهد.

۷- مبانی روش های داستان گویی را توضیح دهد.

مبانی روش آموزش قرآن در دوره ای ابتدایی

آموزش مؤثر چیست؟

مبانی روش آموزش روخوانی و روان خوانی

مبانی روش آموزش قرائت قرآن کریم

مبانی روش آموزش پیام قرآنی

مبانی روش آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده ی قرآن

مبانی روش های داستان گویی

مبانی روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

در این فصل با توجه به دستاوردهای روان‌شناسی یادگیری، موضوعات مربوط به روش‌های آموزش مؤثر قرآن تبیین می‌شود. از این رو، ابتدا به تعریف آموزش و ارتباط آن با یادگیری می‌پردازیم؛ سپس به‌طور مختصر، عوامل آموزش مؤثر را بیان می‌کنیم تا بتوان روش تدریس مناسب، برای آموزش قرآن را ارائه کرد.

«آموزش یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدفدار و از پیش طراحی‌شده برای ایجاد شرایط مطلوب یادگیری است، فعالیتی که به‌صورت تعامل و رفتار متقابل بین معلم و فراگیر است.^۱ و به بیان ساده‌تر می‌توان گفت آموزش، هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح‌ریزی شده‌ای است که هدف آن آسان کردن یادگیری در یادگیرندگان می‌باشد (علی اکبر سیف ۱۳۸۴). با توجه به تعریف یادگیری که ایجاد تغییر نسبتاً پایدار در رفتار یادگیرنده بر اثر تجربه و تمرین است، می‌توان گفت یادگیری یک فرایند درونی یادگیرنده است در حالی که آموزش نسبت به یادگیری جنبه بیرونی دارد^۲ (علی اکبر سیف ۱۳۸۴).

آموزش مؤثر چیست؟

در پاسخ به این پرسش باید عوامل دست‌یابی به آموزش مؤثر بررسی شود. در روان‌شناسی یادگیری عوامل گوناگون در دست‌یابی به یک آموزش مؤثر شناسایی شده است؛ اما در این جا به اختصار به اهم آن‌ها که هم مورد اجماع این دانشمندان است و هم با آموزش قرآن ارتباط بیش‌تری دارد، می‌پردازیم.

الف — تناسب با ویژگی‌های ذهنی و روانی فراگیر: همه‌ی روان‌شناسان یادگیری بر این باورند که در آموزش مفاهیم مختلف، رعایت ویژگی‌های ذهنی و روانی کودکان ضروری است. «در رابطه با آمادگی دانش‌آموزان برای یادگیری مفاهیم باید در نظر گرفت سطح رشد ذهنی کودکان در سن‌های مختلف چیست».^۳

۱- شعبانی حسن، چاپ دهم ۱۳۷۹، مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس) ص ۱۰۴، تهران، انتشارات سمت

۲- روان‌شناسی پرورشی (روان‌شناسی یادگیری و آموزشی) علی اکبر سیف، انتشارات آگاه، چاپ چهاردهم ۱۳۸۴، صفحه‌ی ۳۰

۳- روان‌شناسی یادگیری، علی اکبر سیف، انتشارات پیام نور ۱۳۶۸، صفحه‌ی ۲۳۳

مهم‌ترین ویژگی کودک در سنین ۷ تا ۱۲ سالگی داشتن تفکر عینی است. کودک از درک مفاهیمی که شکل دیداری و قابل درک دارند، لذت می‌برد و از مفاهیم ذهنی گریزان است. از این رو، باید مفاهیم را برای فراگیران عینی و مشهود کرد، در غیر این صورت، تدریس ناموفق بوده و حاصلی جز دل‌سردی نخواهد داشت. قابل ذکر است که حتی در آموزش مفاهیم عینی استفاده از تجربه‌ی مستقیم با مصداق‌های آشکار، ضروری است.

ب – درگیر کردن فراگیر در فرآیند یاددهی – یادگیری (روش فعال): با توجه به تفکر عینی دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی، هر چه آن‌ها در فرآیند یاددهی – یادگیری فعالیت و مشارکت بیش‌تری داشته باشند، یادگیری افزایش یافته و لذت‌بخش‌تر می‌شود.

«فعالیت یادگیرنده از جهت دیگر نیز باید مورد توجه قرار داده شود. یادگیری بدون فعالیت، صورت نمی‌گیرد. کسی که می‌خواهد چیزی را یاد بگیرد، جریان یادگیری، او را به عمل و فعالیت جلب می‌کند. اگر شخص یادگیرنده هیچ‌گونه عمل و فعالیتی از خود نشان ندهد، به طور مسلم چیزی نمی‌آموزد. روی همین اصل، دانش‌آموز در جریان یادگیری باید فعال باشد و در این جریان نقش عمده، به وی محوّل شود.»*

برای درگیر شدن دانش‌آموز در فرآیند یاددهی – یادگیری باید تا حدّ امکان از روش تدریس فعال استفاده کرد. فعالیت دانش‌آموز در فرآیند یاددهی – یادگیری از حداقل تا حداکثر قابل تصور است. در این فرآیند، هرگاه معلم بیش‌تر نقش انتقال‌دهنده داشته باشد، فعالیت دانش‌آموز به حداقل می‌رسد و خود او بیش‌تر منفعل خواهد بود؛ و به هر میزان که نقش معلم از انتقال علم به نقش هدایتگری برای کشف مجهول توسط دانش‌آموز تغییر یابد، میزان فعالیت و مشارکت دانش‌آموز در فرآیند یاددهی – یادگیری بیش‌تر خواهد شد.

قابل ذکر است که ماهیت موضوع یادگیری (محتوای دروس مختلف) در امکان استفاده از روش‌های بیش‌تر منفعل یا بیش‌تر فعال کاملاً نقش دارد. همچنین موضوع یادگیری گاهی بیش‌تر کشف مجهول و گاهی بیش‌تر کسب مهارت است. از این رو، میزان و شکل استفاده از روش یادگیری فعال و عینی در موضوعات مختلف یادگیری، متفاوت خواهد بود.

* روان‌شناسی تربیتی، علی شریعتمداری، انتشارات مشعل اصفهان، چاپ دوم ۱۳۶۳، صفحه‌ی ۳۳۳.

اینک مشخص می‌شود که میزان بهره‌گیری از روش فعال مثلاً در کسب توانایی روخوانی قرآن و درک مفهوم پیام‌های قرآنی متفاوت است. در روخوانی تمرین عملی و مشارکت جدی دانش‌آموز در خواندن آیات و عبارات قرآنی منجر به کسب مهارت لازم می‌شود و در پیام‌های قرآنی کشف مصادیق عینی و کاربردی توسط خود دانش‌آموزان، به درک کمک می‌کند.

ج- تقویت‌کننده‌ی انگیزه‌ی یادگیری: انگیزش مهم‌ترین عامل یادگیری است. بدین معنا که هرچه انگیزه‌ی یادگیری افزایش یابد، یادگیری بیش‌تر و بهتر انجام می‌شود. انگیزش با موفقیت در یادگیری، ارتباط مستقیم دارد. به عبارت دیگر، هیچ چیز به اندازه‌ی احساس موفقیت به موفقیت کمک نمی‌کند؛ هر توفیقی زمینه‌ساز توفیقی دیگر می‌شود. «یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسان، نیاز به موفقیت است که بهترین انگیزه برای فعالیت می‌باشد. موفقیت سبب می‌شود که دانش‌آموز یادگیری را دوست بدارد؛ ولی شکست پی در پی، عمل یادگیری را به تعویق می‌اندازد؛ زیرا شخص را از فعالیت و کوشش باز می‌دارد.»^۱

برای افزایش انگیزه‌ی یادگیری و کسب موفقیت، رعایت نکات زیر ضروری است:

۱- آموزش از آسان به مشکل: آموزش باید از آسان به مشکل انجام گیرد تا فراگیران با دست‌یابی به مراحل آسان‌تر، انگیزه و آمادگی لازم را برای یادگیری مراحل مشکل‌تر به دست آورند. آموزش باید به گونه‌ای طراحی شود که از اهداف ساده و دست‌یافتنی‌تر شروع و به اهداف پیچیده‌تر ختم شود. بدیهی است موفقیت در اهداف ساده، فراگیر را به ادامه‌ی یادگیری تشویق می‌کند. «در پاره‌ای از موضوعات درسی، اجزای موضوع آن درس را می‌توان به صوت سلسله‌مراتب از ساده به پیچیده مرتب کرد.»^۲ برای نمونه در آموزش قرآن، کسب مهارت روان‌خوانی که یک مهارت مرکب است به مراحل بخش‌خوانی، شمرده‌خوانی و بالاخره روان‌خوانی تجزیه می‌شود.^۳ به عبارت دیگر مهارت روان‌خوانی قرآن با طی مراحل مذکور به دست می‌آید.

۱- روان‌شناسی یادگیری، علی‌اکبر شعاری‌نژاد، انتشارات توس، ۱۳۶۲، صفحه‌ی ۲۸۱.

۲- روان‌شناسی تربیتی، علی‌اکبر سیف، انتشارات پیام‌نور، ۱۳۶۸، صفحه‌ی ۹۱.

۳- هریک از این اصطلاحات در قسمت‌های آینده همین بخش توضیح داده شده است.

۲- قابل حصول بودن اهداف مورد نظر: اهداف باید براساس میزان توانایی عموم فراگیران در نظر گرفته شود. مخاطبان دارای استعدادهای متفاوت‌اند و باید در حدّ امکان، همه‌ی آن‌ها از نتیجه‌ی کار رضایت داشته باشند. از این رو، مناسب است اهداف یک درس دارای سطوح مختلفی باشد. سطوح اولیه، مربوط به عموم دانش‌آموزان و سطوح بالاتر، ویژه‌ی دانش‌آموزان مستعد و خاص خواهد بود. در این صورت است که عموم دانش‌آموزان احساس موفقیت خواهند کرد. این موضوع در دروسی که با تعلیم و تربیت دینی ارتباط دارد، از اهمیت بیش‌تری برخوردار است.

۳- فراهم نمودن فرصت یادگیری: یعنی باید فراگیران متناسب با استعدادشان فرصت دستیابی به اهداف درس را داشته باشند. بعضی از معلمان تصور می‌کنند که همه‌ی دانش‌آموزان باید در جلسات اولیه به تمامی اهداف درس دست یابند؛ ولی این انتظار، صحیح نیست. اگر معلم بر این موضوع اصرار بورزد، دانش‌آموزان ضعیف‌تر احساس شکست می‌کنند و از همان درس‌های نخست، انگیزه‌شان نسبت به یادگیری کاهش می‌یابد. اما چنان‌چه به این گروه از دانش‌آموزان فرصت داده شود تا بدون اضطراب و احساس شکست در زمان مناسب به اهداف مورد نظر دست یابند، پس از کسب موفقیت، با انگیزه‌ی فراوان یادگیری را دنبال خواهند کرد.

فعالیت یادگیری

با رجوع به کتب روان‌شناسی یادگیری، مهم‌ترین شیوه‌های افزایش انگیزه را استخراج کنید.

د- بهره‌گیری از معلومات و تجربیات قبلی: آموخته‌ها و تجربیات قبلی پایه و اساس فهم و درک مطالب جدید است. فرد وقتی چیزی را می‌آموزد که آن را با دانسته‌ها و تجربیات قبلی خویش مرتبط بداند. اگر این ارتباط برقرار نشود، فرد نمی‌تواند امر تازه را واقعاً فرا گیرد. «در زمان تدریس، معلم باید ابتدا تجربیات قبلی شاگردان را در نظر بگیرد. برای این که دانش‌آموز را با مطلب تازه‌ای آشنا کرد یا مهارت خاصی را به او یاد داد، باید دید دانش‌آموز چه چیزهایی را درباره‌ی مطلب تازه یا مهارت جدید می‌داند و چه تجربیاتی در این زمینه کسب کرده است آن‌گاه به بحث و بررسی مطلب تازه اقدام کرد.»*

* روان‌شناسی تربیتی، دکتر علی شریعتمداری، انتشارات مشعل اصفهان، ۱۳۶۳، صفحه‌ی ۳۳.

آموزش هرچه بر تجربیات فراگیر متکی باشد، ساده‌تر و عمیق‌تر انجام شده و به یادگیری بادوام‌تری منجر می‌شود.

اینک با توجه به نکاتی که پیرامون آموزش مؤثر بیان شد، به مبانی روش آموزش اجزای مختلف برنامه‌ی درسی قرآن در دوره‌ی ابتدایی می‌پردازیم.

مبانی روش آموزش روخوانی و روان‌خوانی

با توجه به عوامل مؤثر در یادگیری که در آغاز این فصل بیان شد و هم طبق ویژگی‌های آموزش قرآن، روش آموزش روخوانی و روان‌خوانی – که در بخش دوم کتاب به تفصیل خواهد آمد – مبتنی بر اصول زیر طراحی و تدوین شده است.

۱- بهره‌گیری از سوادآموزی فارسی

با توجه به اصل بهره‌گیری از آموخته‌ها و تجربیات قبلی و هم‌چنین اشتراکات زیاد خط فارسی و خط قرآن کریم، آموزش روخوانی قرآن مبتنی بر سوادآموزی فارسی طراحی شده است؛ یعنی روخوانی قرآن پیرو سوادآموزی فارسی و با بهره‌گیری از مهارت دانش‌آموزان در خواندن کلمات و عبارات فارسی آموزش داده می‌شود.

به این ترتیب می‌توان آموزش روخوانی قرآن را بدون آموزش هیچ نماد جدیدی، از پایه‌ی اوّل ابتدایی آغاز کرد. تشخیص و ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها، اساس و پایه‌ی سوادآموزی فارسی است و در روخوانی قرآن کریم نیز این امر، نقش اساسی دارد. آغاز آموزش روخوانی قرآن از پایه‌ی اوّل فواید زیادی دارد که برخی از آن‌ها عبارت است از:

الف – بازشناسی صامت‌ها و مصوت‌ها در کلمات جدید (کلمات قرآنی) موجب تقویت سوادآموزی می‌شود و مهارت خواندن و نوشتن فارسی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد.

ب – از آن‌جا که در کلمات و عبارات قرآنی، حرکات و صداها بسیار متنوع و نسبتاً زیاد به کار می‌رود، مهارت روخوانی قرآن کاملاً به دقت در صحت خواندن حرکات وابسته است. از آن‌جا که فقط در این پایه، آموزش مصوت‌ها موضوع اساسی است و دانش‌آموز و معلم هر دو به آن توجه جدی دارند، از این رو، پایه‌ی اوّل ابتدایی بهترین زمان برای یادگیری و تثبیت مهارت صحیح خواندن حرکات است.

ج – دانش‌آموزان پایه‌ی اوّل از صرف خواندن کلمات و عبارات خارج از کتاب خود احساس لذت و موفقیت می‌کنند. این موفقیت در ارتباط با خواندن کلمات و عبارات قرآنی، برای کودک ارزش

مضاعف دارد؛ زیرا توانایی خواندن قرآن از سوی والدین و نیز جامعه موجب تشویق و تحسین کودک می‌شود؛ و همان‌طور که بیان شد احساس موفقیت و دریافت تشویق از عوامل مؤثر در یادگیری است.

۲- بهره‌گیری از حواس به‌ویژه بینایی

در روان‌شناسی یادگیری، بهره‌گیری هر چه بیش‌تر از حواس مورد تأکید است این امر در تثبیت و تعمیق یادگیری، نقش بسیاری دارد. حس بینایی در آموزش روخوانی قرآنی در دوره‌ی ابتدایی، به دو اعتبار از جایگاه خاصی برخوردار است.

الف - جایگاه حس بینایی در آموزش مطلق خواندن: روخوانی قرآن یک نوع مهارت «خواندن» است؛ به عبارت دیگر در روخوانی قرآن، قرآن آموز به بازشناسی حروف، حرکات و ترکیب‌ها پرداخته و با رمزگشایی از آن‌ها، کلمات را می‌خواند. «در رمزگشایی از کلمات، منطقه‌ای در مغز که بیش‌ترین فعالیت را دارد قشر دیداری است. ما با تمرین بیش‌تر، توانایی خود را برای مشخص کردن محل خطوط و ترتیب حروف الفبا بهبود می‌بخشیم. تأثیر نهایی درازمدت، تغییر ساختار عصبی در قشر دیداری است که دستگاه ادراک را در گذر زمان عوض می‌کند. به یاد داشته باشید که این تغییرات در فهم معنای واژه‌ها شرکت نمی‌کنند، بلکه توانایی ما برای تشخیص ترتیب حروف الفبا را سریع‌تر می‌نمایند.»*

* مغز و فرایند یادگیری، پاتریشیا ولف، داود ابوالقاسمی، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۲، ص ۱۴۱.

با توجه به این که حس بینایی در خواندن نقش اساسی دارد، باید در آموزش روخوانی قرآن از روش‌هایی بهره جست که در آن روش‌ها، نقش اصلی و اساسی یادگیری بر عهده‌ی حس بینایی است. این امر موجب می‌شود که دانش‌آموزان در خواندن کلمات جدید و یا کلمات طولانی موفق‌تر باشند؛ یعنی آموزش با قدرت تعمیم بیش‌تری همراه خواهد شد. در صورتی که اگر در آموزش روخوانی، نقش اول بر عهده‌ی حس شنوایی باشد ممکن است دانش‌آموزان یک متن خاص را سریع‌تر و روان‌تر بخوانند، ولی در خواندن عبارات یا کلمات جدید و طولانی، با مشکل جدی روبه‌رو خواهند شد. این امر بدان علت است که در روش اول، دانش‌آموز مهارت یافته است در رمزگشایی از کلمات و عبارات جدید، از حس بینایی بهتر و بیش‌تر استفاده کند. از این رو، گاهی برای این روش شعار «بین و بخوان!» انتخاب شده است.

به این ترتیب در روش مورد نظر، کسب مهارت روخوانی قرآن وابسته به استفاده از لوحه‌ی آموزشی و توجه دادن دانش‌آموزان به دقت در حروف و حرکات و چگونگی ترکیب کردن آن‌هاست؛ به نحوی که عدم استفاده از لوحه به‌ویژه در مراحل اولیه آموزش روخوانی، موجب اختلال جدید در کسب مهارت روخوانی قرآن خواهد شد. این روش در بخش دوم همین کتاب به تفصیل توضیح داده خواهد شد.

ب- جایگاه حس بینایی در تقویت تمرکز و دقت: «توجه» و «تمرکز» در هنگام استفاده از

هرکدام از حواس، امری ضروری و لازم است. لذا اگر می‌خواهیم خواننده‌ی خوبی تربیت کنیم، علاوه بر این که او خود باید از سرعت کافی در حرکات چشمان و شناخت کافی از نظام نوشتاری فارسی، برخوردار باشد، باید مهارت توجه و تمرکز به متن را به نحو ممکن در او تقویت نماییم^۱. در کتاب روان‌شناسی خواندن چنین آمده است که: «کار عمده در برابر کودکانی که فرایند خواندن را آغاز می‌کنند این است که توجه خود را روی بخش مناسب و لازم کلمه یا متن متمرکز کرده و در اثنای تثبیت‌های چشم، اطلاعات را به وجهی مؤثرتر پردازش کنند»^۲.

هم‌چنین در ضرورت تمرین برای توجه و تمرکز در ادامه‌ی مطلب فوق آمده است که: «خواندن، مستلزم آن است که کودکان در مهار کردن حرکات چشم خود، تمرکز کردن روی کلمات خاص و حرکت کردن در جهتی از چپ به راست^۳ ماهرتر شوند. در نتیجه، بعضی اوقات به کودکان آموزش داده می‌شود که وضعیت حرکات چشم خود را در حین خواندن بهتر کنند». با توجه به مطالب فوق، لازم است که حس بینایی به‌طور جدی برای رمزگشایی و بازشناسی ترکیب‌ها به کار گرفته شود تا دانش‌آموز با تمرکز و دقت در به کارگیری این حس، به مهارت لازم در روخوانی قرآن کریم و به‌ویژه در تعمیم این مهارت در خواندن عبارات جدید دست یابد.

برای ایجاد مهارت تمرکز و توجه به متن که شرط لازم صحیح خواندن است، در شیوه‌ی آموزش روخوانی قرآن در دوره‌ی ابتدایی از روش اشاره کردن به بخش‌های کلمات و خواندن بخش بخش آن‌ها توسط دانش‌آموزان استفاده شده است. از این‌رو، معلّم به شیوه‌ای که در قسمت روش تدریس به تفصیل بیان خواهد شد، به بخش‌های کلمات اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان همراه با اشاره‌ی او، بر روی حروف و حرکات تمرکز و دقت کرده و کلمات را بخش بخش بخوانند.

ج- جایگاه حس شنوایی در آموزش قرائت قرآن: آموزش زبان دارای چهار رکن «گوش

دادن، سخن گفتن، خواندن و نوشتن» است. آموزش قرآن، هرچند برخی از ویژگی‌های زبان‌آموزی را دارد، اما با توجه به اهداف و برنامه‌ی فعلی آموزش قرآن، این آموزش، زبان‌آموزی نیست و نباید

۱- خودآموز روش تدریس زبان فارسی ویژه‌ی دوره‌ی کاردانی تربیت معلّم رشته‌ی آموزش ابتدایی، بهمن زندی، شرکت

چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۸۶، ص ۹۰.

۲- روان‌شناسی خواندن، کیث رینر، الکساندر یولاچک، ترجمه‌ی مجدالدین کیوانی، مرکز نشر دانشگاهی - تهران -

۱۳۸۷ ص ۴۵۴.

۳- نویسنده برای زبان انگلیسی گفته و برای زبان فارسی و عربی از راست به چپ است.

انتظار داشت که همه‌ی اصول، قواعد و روش‌های زبان‌آموزی در آموزش قرآن رعایت شود. یکی از امور مشترک میان زبان‌آموزی و قرآن‌آموزی، نقش گوش‌دادن در دستیابی به برخی از اهداف قرآن‌آموزی است.

حس شنوایی هرچند در مرحله‌ی آموزش روخوانی – به دلایلی که گفته شد – مناسب است متأخر از حس بینایی مورد استفاده قرار گیرد، ولی به‌کارگیری آن در یادگیری تلفظ صحیح حروف و حرکات، و نیز سرعت‌بخشیدن به روخوانی و یا به عبارت دیگر در راستای کسب مهارت روان‌خوانی، مفید و ضروری است.

شنیدن قرائت روان و زیبای آیات قرآن، پس از کسب مهارت چشم در توجه و دقت کردن در مرحله‌ی آموزش روخوانی، می‌تواند در کسب مهارت تلفظ صحیح و زیبای حروف و حرکات و نیز سرعت‌بخشیدن به حرکت چشم در دیدن و خواندن کلمات و عبارات، یعنی همان زیبا و روان‌خوانی کاملاً مؤثر باشد.

استفاده از نوارهای آموزش قرآن علاوه بر فواید یاد شده، قرآن‌آموزان را به یادگیری قرآن به‌ویژه خواندن قرآن با قرائت صحیح و زیبا علاقه‌مند می‌کند. خلاصه مطالب ارائه‌شده در جایگاه حس بینایی و شنوایی در آموزش خواندن قرآن را می‌توانید در جدول صفحه بعد مشاهده کنید.

تأثیر حسن بینایی و شنوایی در آموزش خواندن قرآن

تأثیر و نتیجه	حس	ابزار و تأثیر مراحل یادگیری
۱- تقویت قشر دیداری مغز در رمزگشایی کلمات ۲- تقویت قدرت تعمیم در خواندن کلمات و عبارات جدید ۳- تسهیل در رمزگشایی از کلمات طولانی ۴- افزایش دقت و تمرکز در بازشنایی حروف و حرکات ۵- کاهش خطای خواندن، بر اثر دقت و تمرکز روی حروف و حرکات	بینایی	روخوانی
۱- سرعت بخشیدن در خواندن کلمات و عبارات قرآنی ۲- الگوگیری در تلفظ صحیح و زیبای حروف، حرکات و کلمات ۳- الگوگیری در آهنگ، صوت و لحن زیبای قرآن ۴- لذت بردن از صوت و لحن زیبای قرآن ۵- افزایش انگیزه در یادگیری قرآن	شنوایی	روان خوانی

۳- مشارکت فعال فراگیران

با توجه به این که مشارکت کامل و جدی فراگیران در فرایند یاددهی - یادگیری، موجب تعمیق یادگیری می‌شود، روش تدریس روخوانی قرآن به گونه‌ای است که از اولین گام‌های این آموزش، دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری مشارکت فعال دارند، به نحوی که معلم هیچ یک از ترکیب‌های حروف و حرکات، کلمات و عبارات را نمی‌خواند تا دانش‌آموزان به تقلید از او آن‌ها را بازگو کنند؛ بلکه این خود دانش‌آموزانند که مبتنی بر آموخته‌های خود در سوادآموزی فارسی، یا هدایت معلم، کلمات و عبارات را می‌خوانند. این موضوع در همه‌ی مراحل آموزش روخوانی به‌ویژه در ابتدا که دانش‌آموزان در حال کسب مهارت تمرکز، دقت و بازشناسی ترکیب‌هایند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تفصیل این مطلب و روش دقیق آموزش در بخش آینده خواهد آمد.

شاید در وهله‌ی اوّل به نظر برسد که خواندن معلم و تقلید و بازگودن دانش‌آموزان، موجب خواندن سریع و راحت ایشان می‌شود، ولی اگر دقت شود روشن می‌شود که در این روش،

دانش‌آموزان همان کلمات و عبارات را که شنیده‌اند، سریع و راحت می‌خوانند، ولی در خواندن کلمات و عبارات جدید، عموماً با مشکل جدی روبه‌رو خواهند بود.

۴- تأکید بر کسب مهارت‌های عملی

کودک در این سنین، از تفکر عینی برخوردار است. از این‌رو، باید از طرح مفاهیم ذهنی و انتزاعی صرف خودداری کرد یا حتی الامکان این مفاهیم را ملموس و عینی نموده و زمینه‌ی درک و یادگیری آن را برای کودک فراهم آورد. به‌طور کلی تعاریف از مقوله‌ی مفاهیم انتزاعی هستند، از این‌رو، به‌جای ارائه‌ی تعاریف گوناگون، باید انتخاب و سازماندهی محتوای دروس به نحوی انجام شود که به‌صورت عملی مهارت‌های موردنظر به دست آید. از این‌رو، در طراحی آموزش روخوانی قرآن در دوره‌ی ابتدایی، توجه به دو نکته زیر ضروری است:

اولاً: به کسب مهارت‌های عملی، بیش از مفاهیم نظری توجه می‌شود؛ از این‌رو، حتی الامکان از بیان تعاریف پرهیز می‌شود؛ مثلاً، بدون بیان تعریف تنوین یا تعریف اشباع حرکت «ها»ی ضمیر، دانش‌آموزان توانایی خواندن این گونه نمادهای خاص رسم الخط قرآن را به دست می‌آورند. ثانیاً، قواعد مورد نیاز به صورت ساده و کاربردی ارائه می‌شود؛ مثلاً به جای بیان قواعد مفصل حروف ناخوانا، از روش متمایز کردن آن‌ها (مثلاً توخالی کردن حروف ناخوانا) در پایه‌های اولیه‌ی دوره‌ی ابتدایی استفاده می‌شود.

فعالیت یادگیری

چند کتاب آموزش روخوانی قرآن را از نظر توجه به میزان کسب مهارت عملی نسبت به دانش نظری بررسی کرده و با یک‌دیگر مقایسه کنید.

۵- مرحله‌بندی کسب مهارت خواندن قرآن

همان‌گونه که بیان شد یکی از عوامل آموزش مؤثر، احساس موفقیت است. یکی از شرایط این امر تدوین فرایند آموزش از آسان به مشکل می‌باشد. از این‌رو، کسب مهارت خواندن قرآن در سه مرحله انجام می‌پذیرد، و آن سه مرحله به ترتیب عبارت‌اند از:

الف- بخش خوانی: دانش‌آموز با دیدن هر بخش از کلمه، آن را می‌خواند، بدیهی است در این حالت، خواندن هر بخش از کلمات یا عبارات، با مکث اندکی بین هر بخش انجام می‌شود. نکته‌ی قابل توجه در این مرحله، آن است که دانش‌آموز با دیدن هر بخش، همان بخش را بخواند، نه آن که

تمام بخش‌های کلمه را در ذهن خود مرور کرده و پس از جمع کردن آن‌ها، کلمه را یکباره بخواند. در صورتی که بخش خوانی به شکل مطلوب انجام شود؛ اول، دانش‌آموزان ضعیف نیز توانایی انجام این کار را دارند؛ دوم، زمینه‌ی هر گونه اضطراب در خواندن کلمات و عبارات قرآنی از میان می‌رود و همه‌ی کلمات و عبارات کوتاه یا بلند، تقریباً مانند هم و به آسانی خوانده می‌شوند؛ سوم، چشم دانش‌آموز مهارت دقت و توجه بر روی بخش‌های کلمه را کسب می‌نماید. این یادگیری و مهارت مهم‌ترین عامل در پیش‌گیری از خطاهای رایج در روخوانی قرآن است.

ب- شمرده خوانی: خواندن بخش‌های کلمات به آرامی و بدون مکث بین هر دو بخش، شمرده خوانی است. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار، برحسب استعدادشان به طور طبیعی از بخش خوانی به شمرده خوانی دست می‌یابند.

ج- روان خوانی: خواندن کلمات و عبارات به صورت روان و با سرعت معمولی، روان خوانی نام دارد. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار برحسب استعدادشان به طور طبیعی از شمرده خوانی به روان خوانی دست می‌یابند.

تذکر مهم: هر دانش‌آموز برحسب استعداد و توان خاص خود، مراحل فوق را طی می‌کند، از آن جا که دانش‌آموزان دارای استعدادهای متفاوت‌اند، نباید انتظار داشت که همه‌ی آن‌ها در یک زمان، این توفیق را به دست آورند. توجه به تفاوت‌های فردی ایشان در کسب مراحل مختلف مهارت خواندن قرآن بسیار اهمیت دارد. از این رو، دادن فرصت کافی برای تمرین و تکرار و مراقبت از فرایند یادگیری دانش‌آموزان ضعیف‌تر، کاملاً ضروری است. ممکن است برای برخی از دانش‌آموزان کسب مهارت در هریک از این مراحل در طول یک سال تحصیلی و یا حتی بیش از آن به طول انجامد. برنامه‌ی آموزش قرآن از این نظر از انعطاف لازم برخوردار است تا هر دانش‌آموز بتواند با توجه به استعداد خود در طول دوره‌ی ابتدایی مهارت لازم را در خواندن قرآن کسب کند.

۶- ایجاد فرصت مناسب برای تمرین و تکرار کافی

جایگاه و اهمیت تمرین و تکرار در فاصله‌های مناسب در تعمیق و تثبیت یادگیری کاملاً روشن است. این امر آن قدر در کسب مهارت خواندن قرآن اهمیت دارد که دستیابی به این مهارت بدون تکرار و تمرین، ممکن و مقدور نیست. توجه به این نکته مفید است که هر چند روش‌های مختلف آموزش روخوانی قرآن نسبت به یکدیگر دارای نقاط قوت و ضعف‌اند، ولی این تمرین، تکرار و استمرار است که در کسب مهارت خواندن قرآن، حرف آخر را می‌زند. از این موضوع مهم، سه

نکته‌ی اساسی به‌دست می‌آید. اول، آن که اگر نظام آموزش و پرورش در دوره‌ی ابتدایی نسبت به این که دانش‌آموزان باید بتوانند در پایان این دوره، قرآن کریم را از رو بخوانند^۱، جدی است، باید میزان ساعات مورد نیاز را برای کسب این مهارت در اختیار درس قرآن قرار دهد^۲. دوم، آن که این ساعات هفتگی آموزش، باید در فاصله و تناوب منطقی در طول هفته توزیع شود و از تجمیع ساعات هفتگی در یک روز به شدت پرهیز گردد؛ سوم، آن که در هر درس باید حجم قابل قبولی از آیات به‌عنوان تمرین و تکرار برای خواندن قرآن انتخاب و سازماندهی شود. قابل ذکر است، برای کسب مهارت خواندن قرآن، مفاهیم، قواعد و موضوعات ضروری آموزشی، بسیار کم است که اهم این مطالب در پایان پایه‌ی دوم ابتدایی به پایان می‌رسد. از این رو، در صورت پیش‌بینی لازم برای تحقق دو نکته‌ی فوق، بیش‌ترین بخش محتوا و فعالیت کلاسی به‌ویژه در پایه‌های سوم تا پنجم، به تمرین و تکرار خواندن قرآن اختصاص می‌یابد. هم‌چنین در درس قرآن، مانند سایر دروس، پیش‌بینی تمرین خواندن قرآن به‌عنوان «انس با قرآن در خانه» (تکلیف خانه) برای دستیابی به هدف مورد نظر کاملاً مفید و ضروری است.

۷- استفاده از رسم الخط آموزشی

براساس اصل آموزش از آسان به مشکل در راستای کسب احساس موفقیت کودکان دوره‌ی ابتدایی، مناسب است که دانش‌آموزان در ابتدا باید از یک رسم الخط ساده و آموزشی استفاده کنند، تا پس از تسلط نسبی در قرائت قرآن، بتوانند به تدریج قرآن کریم را با رسم الخط‌های معمولی نیز قرائت کنند.

مبانی روش آموزش قرائت قرآن کریم

همان‌طور که قبلاً آمده است، منظور از قرائت، خواندن زیبا و آهنگین قرآن کریم است. در صفحات قبل همین فصل نکاتی چند در اهمیت و جایگاه حس شنوایی در کسب مهارت قرائت قرآن کریم بیان شد. این مهارت از راه شنیدن قرائت‌های زیبا، صحیح و آهنگین به‌دست می‌آید. شنیدن و الگوگیری می‌تواند مستقیماً از راه شنیدن قرائت زیبای مربی حاصل شود یا با استفاده از وسایل صوتی صورت پذیرد. با توجه به دلایل زیر، در برنامه‌ی آموزش قرآن، استفاده از نوارهای صوتی در آموزش قرائت قرآن اهمیت خاص دارد.

۱- با توجه به اصل هشتم از اصول حاکم بر این برنامه باید به کسب مهارت‌های عملی تأکید

۱- اهداف دوره‌ی ابتدایی، مصوب جلسه‌ی ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش، بخش اعتقادی، بند هفتم.

۲- برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، مصوب جلسه‌ی ۶۷۷ شورای عالی آموزش و پرورش، بخش اصول حاکم

بر برنامه، اصل نوزدهم.

شود. از این رو، آن چه در مهارت قرائت زیبای قرآن اهمیت دارد توانایی نسبی در انجام چنین قرائتی است. این توانایی نسبت به آشنایی با قواعد زیباخوانی قرآن از اهمیت بیش‌تری برخوردار است.

۲- استفاده از نوارهای آموزشی، موجب تنوع و جذابیت آموزش قرآن می‌شود.

۳- کسب مهارت عملی با استفاده از نوارهای آموزشی، در راستای پرهیز از ارائه‌ی تعاریف و مطالب انتزاعی است تا هم زمینه‌ی خستگی دانش‌آموزان فراهم نشود و هم از طرح مطالب کم‌فایده جلوگیری به عمل آید.

چند تذکر مهم

۱- استماع قرائت نوارهای آموزشی و الگوپذیری از آن‌ها بیش‌ترین تأثیر را در تقویت روان‌خوانی قرآن کریم دارد.

۲- در مراحل بخش‌خوانی و شمرده‌خوانی (دو مرحله‌ی روخوانی) تأکید اصلی در بهره‌گیری از حس بینایی است. از این رو، از فرایند آموزش خواندن قرآن در دوره‌ی ابتدایی همیشه فعالیت‌های آموزشی از روخوانی لوحه یا آیات کتاب درسی آغاز می‌شود و سپس استماع قرائت آن‌ها صورت می‌پذیرد. این امر به منظور تأکید و تقویت هرچه بیش‌تر مهارت روخوانی قرآن کریم است.

۳- هرچند استفاده از نوارهای صوتی و استماع قرائت زیبای آیات قرآن از اجزای آموزش قرآن است و فواید زیادی دارد؛ اما دستیابی به هدف اصلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی یعنی توانایی خواندن قرآن کریم، بدون استفاده از نوارهای صوتی نیز ممکن است؛ یعنی به هر دلیلی اگر این جزء از آموزش اتفاق نیفتد، دستیابی به هدف اصلی با شکل روبه‌رو نخواهد شد.

۴- در فرایند آموزش خواندن قرآن، بر خواندن خود دانش‌آموزان تأکید می‌شود و از این که معلم عبارتی را بخواند و دانش‌آموزان آن را تکرار کنند، به شدت نهی می‌شود. ممکن است گفته شود

چه فرقی است میان تقلید از نوار یا تقلید از معلم؟! پاسخ این است که در مرحله‌ی کسب روخوانی تقلید از نوار یا معلم هر دو نادرست است و موجب اختلال در یادگیری و مانع تعمیم مهارت‌های کسب‌شده در خواندن کل قرآن کریم می‌شود؛ اما در مرحله روان‌خوانی — یعنی پس از کسب مهارت روخوانی — الگوگیری از نوار یا از معلم مفید و مؤثر است.

مبانی روش آموزش پیام قرآنی

در فصل ششم با تعریف، اهمیت و جایگاه پیام‌های قرآنی در برنامه‌ی آموزش قرآن آشنا شدید. پیام‌های قرآنی ضمن آشنا کردن دانش‌آموزان با آموزه‌های قرآن کریم و برخی اهداف جانبی دیگر مانند ایجاد تنوع و جذابیت، دو هدف مهم زیر را در فرایند آموزش تعقیب می‌کند.

۱- فراهم آوردن زمینه‌های اولیه و بستر مناسب جهت کسب مهارت تفکر و تدبر در آیات قرآن کریم

۲- برقراری پیوند میان آموزه‌های قرآن و زندگی خویش

از این رو در آموزش پیام‌های قرآنی اولاً، دانش‌آموزان کاملاً فعال هستند؛ ثانیاً مسیر حرکت، طرح مثال‌ها و مصداق‌های پیام‌های قرآنی را خود دانش‌آموزان براساس تجارب و آموخته‌های خود بیان کرده و شکل می‌دهند. این چنین است که دانش‌آموزان هم با تفکر و تدبر در آیات قرآن کریم آشنا شده و به تدریج در این زمینه مهارت‌هایی کسب می‌کنند و هم چنین می‌آموزند که چگونه باید راه درست زندگی و راه رستگاری را از قرآن طلب و جست‌وجو کرد.

بر این اساس به جای آن که آموزگار درباره‌ی پیام‌های قرآنی، داد سخن دهد، اجازه می‌دهد که دانش‌آموزان در حدّ فهم و درک کودکانه‌ی خود، با گفت‌وگوی با یک‌دیگر، دریافت‌های ساده، زیبا و صادقانه‌ی خویش را برای هم‌کلاسی‌های خود بازگو کنند.

در بخش دوم کتاب، با روش‌های آموزش پیام قرآنی با توجه به مبانی فوق آشنا شده و به صورت عملی آن‌ها را می‌آموزید.

مبانی روش آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم

آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم از اهداف مهم آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی است؛ در نتیجه در آن دوره به طور مبسوط به آن پرداخته خواهد شد. مهم‌ترین اصل و مبنا در آموزش درک معنا، گذراندن مسیری است که در طی آن، ضمن فراگیری معنای کلمات پرکاربرد و آشنای قرآن کریم، قرآن آموز می‌تواند عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم را به صورت کلمه به کلمه (تحت اللفظی) معنا کند. در این بین دانش‌آموزان با برخی از نکات بسیار ساده و پرکاربرد که در ترجمه‌ی این گونه عبارات پیش می‌آید، آشنا می‌شوند و به تدریج می‌توانند خود به درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم نائل آیند.

در سال‌های پایانی دوره‌ی ابتدایی، دانش‌آموزان در هر درس با انجام یکی دو تمرین بسیار ساده، گام‌های اولیه را در این راه برمی‌دارند.

در بخش دوم همین کتاب با روش تدریس این بخش از آموزش قرآن آشنا می‌شوید.

مبانی روش تدریس داستان‌های قرآنی

داستان‌گویی، قواعد و تعاریفی دارد که در منابع مربوط، به تفصیل بیان شده است. در این بخش در مقام بیان این قواعد و تعاریف نیستیم؛ بلکه در این جا کلیاتی را که در بیان داستان‌های قرآنی برای دانش‌آموزان، باید به آن‌ها توجه شود، متذکر می‌شویم. سرچشمه‌ی اصلی بیش‌تر قصه‌های دینی؛ قرآن و سایر کتاب‌های مقدّس است، هر چند که در طول تاریخ مطالب بسیاری بر آن‌ها افزوده شده است. قرآن می‌فرماید: این چنین اخبار پیشینیان را بر تو حکایت می‌کنیم^۱؛ و یا در آیه‌ی دیگری می‌فرماید: این داستان را حکایت کن تا اندیشه کنند^۲. هر چند قصه‌های قرآنی با قصه و داستان مصطلح، مشترکات و تفاوت‌هایی دارد، ولی می‌توان برای داستان‌گویی انواع قصه‌ها، ارکانی را به شرح زیر در نظر گرفت.

الف – گوینده‌ی داستان (معلم)

ب – متن داستان

ج – مخاطب (دانش‌آموز)

د – شرایط زمان و مکان بیان داستان

هـ – شیوه‌های بیان داستان

شرح کامل هر یک از ارکان فوق، از موضوع اصلی این کتاب خارج است، ولی توضیح مختصری درباره‌ی هر یک از آن‌ها مفید است^۳.

الف – گوینده‌ی داستان (معلم)

معلم یکی از ارکان اصلی در فرایند یاددهی – یادگیری و مهم‌ترین عامل در تأثیر داستان بر دانش‌آموزان است. از این رو، معلم باید پیش از بیان داستان به موارد زیر توجه داشته باشد.

۱- آشنایی با مسائل روان‌شناسی تربیتی و رشد دانش‌آموزان: آشنایی با این مسائل

به معلم کمک می‌کند تا بداند چه بخش‌هایی از داستان را برای دانش‌آموزان هر یک از پایه‌های تحصیلی با تأکید و پرداخت بیش‌تری بیان کند و از چه بخش‌هایی سریع‌تر بگذرد. هم‌چنین اگر

۱- طه، ۹۹. ۲- اعراف، ۱۷۶.

۳- برای آشنایی بیش‌تر با تعریف، قواعد و ویژگی‌های داستان و داستان‌گویی به کتاب‌های زیر مراجعه کنید.

– ادبیات کودکان و نوجوانان، مؤلف: مصطفی رحماندوست، کتاب درسی تربیت معلم، کد ۶۰۱۵.

– الفبای قصه‌نویسی، محمدرضا سرشار (رهگذر).

بخواهد علاوه بر داستان‌های کتاب درسی، از خارج از کتاب برای دانش‌آموزان داستانی بگوید، داستان را با ملاک‌های بهتر و مناسب‌تری انتخاب خواهد کرد.

۲- آشنایی با سطح و نوع واژگان پایه: گنجینه‌ی لغات و واژگان دانش‌آموزان به‌ویژه در پایه‌های اولیه‌ی تحصیلی مختلف است. از این‌رو، بیان داستان در هر پایه، باید به زبان دانش‌آموزان آن پایه نزدیک باشد. گاهی دانش‌آموزان معنای واژه‌ای را نمی‌دانند و گاهی نیز برای یک معنا در پایه‌های مختلف از واژگان متفاوتی استفاده می‌کنند؛ مثلاً، واژه‌ی «مامان» برای دانش‌آموزان پایه‌ی اوّل و واژه‌ی «مادر» برای دانش‌آموزان پایه‌های چهارم و پنجم مناسب‌تر و مأنوس‌تر است. در بیان داستان و به کارگیری واژه‌ها، عبارات و جملات، باید به گنجینه‌ی واژگان و دایره‌ی فهم و ادراک کودک توجه شود.

چون که با کودک سر و کارت فتاد پس زبان کودکی باید گشاد

۳- تسلط بر متن داستان: بیان داستان‌های قرآنی نیازمند دقت خاصی است؛ به‌ویژه از آن‌جا که معمولاً این داستان‌ها با برخی مسائل جانبی و پیرایه‌هایی در فرهنگ جامعه رایج است؛ باید سعی شود با تسلط کامل بر متن داستان، تنها به بیان آن‌چه در کتاب آمده است بسنده کرد. تذکر این مطلب ضروری است که تأکید بر بیان دقیق داستان به معنای پرهیز از فضاسازی‌های مناسب و خلاقیت در بیان داستان نیست؛ بلکه معلّم باید با خلاقیت خویش، داستان را با جذابیت برای دانش‌آموزان تعریف کند.

در صورتی که معلّم بتواند پیش از بیان داستان در کلاس، نحوه‌ی بیان خود را ضبط کند و با گوش دادن آن، ضعف خود را کشف و رفع نماید، بسیار اقدام مفیدی است. اگر این تمرین برای چند داستان عمل شود، مهارت لازم برای بیان داستان به دست خواهد آمد.

۴- آشنایی با فرهنگ و آداب و رسوم مخاطبان: آشنایی معلّم با فرهنگ خاص دانش‌آموزان اعم از آداب و رسوم، گویش محلی و ... نقش بسزایی در نحوه‌ی بیان و تأثیر داستان برایشان دارد. در صورتی که بیان داستان با گویش محلی یا زبان مادری همراه با اصطلاحات رایج در فرهنگ محلی برای دانش‌آموزان شیرین‌تر و جذاب‌تر باشد و این موضوع با مقررات آموزش و پرورش مغایرت نداشته باشد، می‌توان از این شیوه بهره جست. بدین ترتیب دانش‌آموزان با موضوع داستان ارتباط عاطفی بیش‌تری پیدا می‌کنند و مفاهیم داستان را بیش‌تر و بهتر درک خواهند کرد.

۵- ایجاد انگیزه: پیش از بیان داستان باید با ایجاد انگیزه در مخاطب، علاقه‌ی او را به شنیدن داستان افزایش داد. ایجاد انگیزه، دستورالعمل یا چارچوب خاصی ندارد و بهتر است با

استفاده از وقایعی که در اطراف دانش آموز اتفاق می افتد و برای آن ها جالب یا پرسش برانگیز است، زمینه ی بیان داستان را فراهم کرد. برای مثال، می توان با پرسش و پاسخ از دانش آموزان درباره ی برادر یا خواهر خردسالشان، آن ها را به ظرافت ها، زیبایی ها و نیازهای نوزادان آشنا کرد و گفت آیا شما سراغ دارید که مادری مجبور شود نوزاد خود را از خود جدا کند و به این ترتیب آن ها را برای شنیدن داستان کودکی حضرت موسی - علیه السلام - آماده کرد.

۶- پرهیز از تکیه کلام و رفتارهای تکراری: در بیان داستان باید از هرگونه رفتاری که موجب اختلال در دقت دانش آموزان می شود، پرهیز کرد. معلم باید داستان را آرام و رسا، زیبا و جذاب تعریف کند و از توضیحات اضافی و غیرضروری به ویژه تکیه کلام و انجام رفتارهای تکراری (تیک عصبی) بپرهیزد.

۷- برقراری ارتباط های کلامی و غیرکلامی دو سویه: برقراری ارتباط دو سویه از طریق پرسش و پاسخ بین معلم و دانش آموزان، نگاه های عاطفی به همه ی دانش آموزان و نه فقط برخی از آن ها، گرفتن تأییدهای ضمنی به صورت کلامی یا غیرکلامی از دانش آموزان و سایر شیوه های ارتباطی مناسب، فضای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بهتری را برای فهم داستان و لذت بردن از آن فراهم می آورد.

۸- انتخاب بهترین شیوه ی بیان داستان: معلم با توجه به محتوای داستان، از میان شیوه های گوناگون بیان داستان، یکی یا ترکیبی از آن ها را انتخاب و اجرا می کند. با انواع این شیوه ها در قسمت های بعدی بیش تر آشنا می شویم.

۹- معرفی کتاب های داستانی مناسب: می توان با معرفی کتاب های کمک آموزشی به ویژه کتاب های داستانی به دانش آموزان، زمینه ی گسترش اطلاعات و تعمیق علاقه و انس دانش آموزان با موضوعات قرآنی را فراهم آورد.

۱۰- تهیه ی وسایل کمک آموزشی: بسیار مناسب است در صورت امکان برای بیان داستان از یک یا چند وسیله ی کمک آموزشی بهره جست. این وسایل می تواند یک تصویر، نقاشی، پوستر و عکس ساده یا فیلم، نوار صوتی، CD های مناسب و ... باشد. برای برخی از داستان های قرآنی، فیلم های مناسبی تولید شده است. در صورت دسترسی به آن ها و امکان پخش فیلم برای دانش آموزان، می توان فضای متنوع و جذابی برای ایشان فراهم کرد.

ب — متن داستان

همه‌ی انسان‌ها به‌ویژه کودکان، به علت کنجکاوی و علاقه‌ی به دانستن، تمایل زیادی به شنیدن داستان دارند. از این‌رو، می‌توان بسیاری از مفاهیم و پیام‌های اخلاقی و تربیتی را به‌طور غیرمستقیم از طریق داستان به آنان آموخت.

خوش‌تر آن باشد که سر دلبران گفته‌آید در حدیث دیگران

هر چند داستان‌های قرآن کریم از واقعیت برخوردار است و این ویژگی در سایر آثار تربیتی و ادبی کمتر وجود دارد، ولی بهره‌گیری از داستان در همه‌ی متون ماندگار تربیتی و ادبی اعم از کتب آسمانی و بشری بسیار متداول است.

همان‌طور که کودکان و نوجوانان به مراتب بیش از بزرگ‌ترها به شنیدن داستان علاقه‌مند هستند، به همان میزان نیز زودتر و بیش‌تر تحت تأثیر ماجراها و شخصیت‌های داستان قرار گرفته و با همانندسازی از شخصیت‌های مثبت داستان نقش می‌پذیرند.

با توجه به آثار تربیتی و جذابیت داستان‌های قرآنی، سعی شده است تا آن‌جا که ممکن است با رعایت نکات اصولی داستان، برخی از آن‌ها که تناسب بیش‌تری با روحیات کودکان دارد در کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی ارائه شود.

قرآن کریم با ظرافت خاص در داستان‌های خود به هدایت انسان می‌پردازد، دو جبهه‌ی حق و باطل و ویژگی‌های هر یک را معرفی می‌کند و امدادهای غیبی را که شامل حال پیامبران الهی و بندگان صالح خدا می‌شود، متذکر می‌گردد و انسان‌ها را نسبت به پیروزی حق بر باطل و دستیابی به فلاح شخصی و اجتماعی امیدوار می‌سازد.

مهم‌ترین تفاوت داستان‌های قرآنی با سایر داستان‌های رایج در فرهنگ بشری، واقعیت و اصالت داشتن آن‌هاست. از این‌رو، اگر در آن‌ها تدبّر و دقت کافی شود بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها افزوده می‌شود. از سوی دیگر معلم باید توجه داشته باشد که از افزودن و کاستن بر محتوا و متن داستان‌های قرآن پرهیزد؛ هر چند که این امر — همان‌طور که قبلاً گفته شد — با خلاقیت و فضا سازی معلّم برای بیان داستان منافاتی ندارد.

ج - مخاطب (دانش آموزان)

دانش آموزان به عنوان مخاطب و گیرنده‌ی پیام در دست‌یابی به اهداف موردنظر نقش بسزایی دارند. معلم ضمن ارتقای دانش و مهارت خویش در بیان داستان با توجه به نکات زیر و رعایت آن‌ها بر توفیقات خود و دانش‌آموزان بیفزاید:

- ۱- **آمادگی مخاطب:** زمانی را باید برای بیان داستان انتخاب کرد که مخاطب آماده‌ی شنیدن است. معلم ضمن تشخیص زمان مناسب باید موانع ایجاد ارتباط کامل را نیز حتی‌المقدور از میان بردارد. از این‌رو، برای بیان داستان زمان خاصی پیشنهاد نمی‌شود، معلم با تشخیص خود گاهی پیش از شروع درس، گاهی در ضمن تدریس و زمانی نیز در اواخر ساعت، برای بچه‌ها داستان می‌گوید.
- ۲- **ویژگی‌های روانی و ذهنی مخاطب:** دانش‌آموز در دوره‌ی ابتدایی از ذهنی سیال برخوردار است. با فضاسازی مناسب زمینه‌ی تخیل برای او فراهم می‌شود. بدین‌گونه کودک از شنیدن داستان لذت می‌برد و بهتر می‌تواند با همانندسازی از شخصیت‌های خوب داستان الگو بگیرد.
- ۳- **برقراری ارتباط عاطفی دوسویه:** آشنایی دانش‌آموزان با قصه‌گو و داشتن انس و الفت و برقراری ارتباط عاطفی با او بر تأثیر داستان می‌افزاید. معلم باید به احساسات و روابط دانش‌آموزان با خود توجه داشته باشد و با ایجاد محیطی عاطفی، صمیمی و فعال، زمینه‌ی بهره‌گیری و لذت از داستان را بهتر فراهم کند.

د - شرایط زمان و مکان و ابزار بیان داستان

- شرایط مناسب و مساعد زمانی و مکانی بیان داستان، تأثیرگذاری آن را دوچندان می‌سازد. توجه به نکات زیر و رعایت آن‌ها تا آن‌جا که مقدور است، زمینه‌ساز این امر می‌باشد.
- ۱- بیان داستان در مکانی که حتی‌الامکان با محیط‌های تکراری مخاطب، متفاوت باشد. همانند استفاده از نمازخانه، کتابخانه، مسجد محل، فضای باز و آزاد حیاط مدرسه، محیط مناسب خارج از مدرسه و ...
 - ۲- تغییر نحوه‌ی چینش میز و صندلی دانش‌آموزان به منظور تقویت ارتباط چهره به چهره و چند سویه افراد نسبت به هم و نیز ایجاد تنوع و تازگی.
 - ۳- استفاده از وسایل کمک آموزشی مانند تصویر، نقاشی، نقشه، نوارهای صوتی و تصویری و ...
 - ۴- دقت در فراهم بودن شرایط فیزیکی و محیطی مناسب (از قبیل دما، نور و ...) در مکان بیان داستان و رفع عوامل مخلّ تمرکز حواس.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- چرا در کسب و مهارت روخوانی قرآن، حس بینایی و در روان خوانی قرآن، حس شنوایی نقش بیش‌تری دارد؟
- ۲- چند روش رایج در آموزش روخوانی و روان خوانی را (براساس منابع منتشر شده‌ی آن‌ها) انتخاب کرده و آن‌ها را با توجه به مبانی ارائه شده در این فصل بررسی کنید.
- ۳- چرا بیان تجارب ساده و کودکانه‌ی دانش‌آموزان درباره‌ی پیام‌های قرآنی از سخن‌سرایی معلم بهتر و مناسب‌تر است؟

اهداف یادگیری فصل نهم

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- حداقل سه مورد از ویژگی‌های آزمون در قرآن کریم را نام برده و توضیح دهد.

۲- حداقل سه ویژگی از ویژگی‌های نظام ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی را برشمرده و بیان کند. هریک از آن‌ها با کدام‌یک از ویژگی‌های آزمون در قرآن کریم مناسبت دارد.

۳- ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی) را توضیح دهد.

۴- حداقل چهار مورد از ویژگی‌های ارزش‌یابی در درس قرآن را توضیح دهد.

مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

آزمون در قرآن کریم
ویژگی‌های امتحان الهی
ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی)
اصول ارزش‌یابی در درس قرآن

مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

ارزش‌یابی یکی از ارکان هر برنامه‌ی درسی است. در هر فعالیت تربیتی و آموزشی باید نتایج به‌دست آمده از فرایند یاددهی – یادگیری برای برنامه‌ریزان، مربیان و فراگیران روشن شود تا همه در جهت اصلاح این فرایند و دستیابی به توفیقات بیش‌تر تلاش کنند.

مناسب است در این قسمت نیم‌نگاهی به جایگاه و ویژگی‌های آزمون و امتحان الهی از منظر قرآن کریم داشته باشیم. آموزه‌های قرآنی ما را در شناخت مبانی، اصول و روش‌های ارزش‌یابی کمک می‌کند.

آزمون در قرآن کریم

«وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً»*

و شما را از راه آزمایش به بدی‌ها و خوبی‌ها می‌آزماییم.

نیکوترین روش در شکوفا کردن استعدادهای انسان و تربیت آدمی و خالص ساختن وجود او، مشخص کردن شایستگی‌ها و مراتب هدف‌ها و راه جدا نمودن حق از باطل، روش ابتلا و امتحان است.

هرگاه بخواهیم انسان را به سوی مقصد تربیت سیر دهیم، باید تشخیص دهیم که او تا چه اندازه آمادگی و استعداد رسیدن به آن مقصد را داراست، تا بتوانیم زمینه‌ی لازم را برای این سیر به درستی فراهم کنیم. هم‌چنین برای این که دریابیم مرتب‌ی در چه مرتبه‌ای است و چه توانایی‌ها و صلاحیت‌هایی دارد باید یک سلسله امور را که متناسب مقصد تربیت است؛ انجام دهیم. ابتلا و امتحان نقش بسیار مهمی دارد. آدمی در حیات خود، پیوسته در ابتلا و امتحان الهی به‌سر می‌برد.

لَحْظُهُ لَحْظُهُ، امتحان‌ها می‌رسد سرّ دل‌ها می‌نماید در جسد

امتحان الهی در حقیقت برای از قوه به فعل درآوردن استعدادها و تکمیل آنهاست؛ یعنی ابتلا و امتحان الهی برای آن است که شئون باطنی و لیاقت ذاتی انسان‌ها به فعلیت درآید و مستحق آن چیزی شوند که درخور آن‌اند.

* انبیاء، ۳۵.

ویژگی های امتحان الهی

امتحان الهی ویژگی هایی دارد که مختصراً به برخی از آن ها اشاره می شود :

۱- امتحان الهی، دائمی و عمومی است.

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا^۱.

دائمی بودن امتحان، انسان را متوجه این امر می کند که تلاشش پیوسته مورد نظر و توجه است. و او هر لحظه باید آماده ی امتحان جدیدی باشد. امتحان الهی به زمان یا مکان خاصی مختص نیست. هم چنین امتحان الهی عمومیت دارد ؛ هم تمام انسان ها و هم تمام امور زندگی و مرگ آن ها را شامل می شود. امتحان الهی، تمام افراد بشر اعم از مؤمن یا کافر، نیکوکار یا بدکار، و ... را در بر می گیرد. عمومیت ابتلا و امتحان در نظام هستی چنان است که هیچ چیز از آن خالی نیست. امام صادق - علیه السلام - فرموده اند ؛ هیچ قبض و بسطی نیست مگر آن که خداوند در آن، مشیت و حکم و امتحانی دارد.

گفت یزدان از ولادت تا به حین^۲ یُفْتَنُونَ كُلٌّ عَمِ مَرَّتَيْنِ^۳

۲- امتحان براساس وسع آدمی (توجه به تفاوت های فردی)

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا^۴.

اگر چه آدمیان، در گوهر وجود، هم ریشه اند، اما توانایی ها و امکانات درونی و بیرونی آن ها یکسان نیست.

این چنین در سنت الهی امتحان، به تفاوت های فردی توجه می شود و امتحان متناسب با وسع، وضعیت و موقعیت انسان ها صورت می گیرد. وسع به معنای توانایی است ؛ توانایی در فهم و درک امور و نیز انجام آن ها.

۳- در سنت الهی، جزای کار نیک، بیش تر از کار بد مورد توجه است.

توجه به خوبی ها و اعمال نیک و تشویق و قدردانی از آن میل به کمال را در انسان برمی انگیزد و به او نیرو و قدرت می بخشد تا بیش تر تلاش کند.

۱- لِيَبْلُوَكُمْ : تا شما را بیازماید

۲- ملک، ۲

۳- حین : زمان معین (مرگ)، اشاره به آیه ۲۴ اعراف

۴- برگرفته از آیه ی ۱۲۶ توبه

۵- بقره، ۲۸۶

۴- خودارزیابی

«حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا»؛

به حساب خود برسید، پیش از آن که به حساب شما برسند».

انسان بدون ارزیابی پیوسته و بررسی دائم عملکرد خویش، نمی تواند به تصحیح رفتار و تربیت خویش پردازد. از این رو، محاسبه ی نفس، مهم ترین اقدام در سیر تربیت به منظور اصلاح مسیر و تقویت خویش در جهت اهداف تربیت است.

۵- توبه و بازگشت، فرصتی برای جبران

«كُتِبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ أَنَّهُ، مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ، وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ، غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۲

«توبه» در لغت به معنای رجوع و بازگشت است. توبه بنده همیشه میان دو توبه از جانب خدای متعال قرار دارد، یک بازگشتن خدای مهربان به سوی بنده ی خود از سر لطف و رحمت، تا بنده توفیق استغفار و توبه بیابد و دیگر بازگشتن دوباره ی خدا به بنده در این که او را بپذیرد و توبه اش را قبول نماید. توبه زمینه ی انجام کار خیر و جبران گذشته را فراهم می آورد.

۶- امتحان الهی رحمت و لطف به مربی است.

بهترین وسیله برای خالص ساختن انسان و فراهم کردن زمینه ی کسب کمالات الهی، امتحان است.

اندر بلای سخت پدید آید فضل و بزرگ مردی و سالاری

آن چه مهم است آن که مربی به دریافتی صحیح از امتحان دست یابد و آن را زمینه ی لطف و رحمت الهی بداند تا بتواند از چنین نردبان هایی (بلایا، سختی ها، بیماری ها، شهوات و...) با استمداد از الطاف الهی و عمل ایمانی و صبر و استقامت، بالا رود و کرامت و عزّت یابد، نه این که سقوط نماید و در حقارت و ذلّت سرنگون شود.

۷- مقدم داشتن صفات پسندیده و اعمال نیک بر صفات ناپسند و اعمال زشت

در بیش تر آیات قرآن کریم توجه به ویژگی ها و اعمال نیک بر زشت مقدم است؛ مانند:

«إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا»^۱
«وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ» وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ^۲.

۸- اعطای آزادی و اختیار در امتحان الهی

هر چند امکانات و شرایط محیطی و وراثت بر شخصیت انسان تأثیرگذار است، ولی سعادت و شقاوت آدمی به دست خود اوست و انسان خود نقش اساسی و تعیین کننده در سرنوشت خویش دارد و نمی تواند تباهی خود را بر دوش عامل یا عواملی دیگر بگذارد.

«إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا»^۳

ما راه را به انسان نشان دادیم، خواه شاکر باشد (و پذیرا گردد)، یا ناسپاس.

۹- امتحان الهی به صورت گروهی

در سختی ها و بلایای اجتماعی یا طبیعی جمع بسیاری از مردم مورد امتحان الهی واقع می شوند و همه در قبال ایجاد و یا حل این گونه از مشکلات مسئولیت دارند.

«وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً»^۴؛

بترسید از فتنه ای که فقط به ستمکاران شما نمی رسد (و همه را در بر می گیرد)

به حکم قانون خلقت، بسیاری از کمالات جز در مواجهه با سختی ها و جز در نتیجه ی تصادم ها و اصطکاک های سخت و جز در میدان مبارزه و پنجه نرم کردن با حوادث، و روبه رو شدن با بلاها و مصائب حاصل نمی شود.

۱۰- حضور مداوم خداوند (مربی) در امتحان الهی

«إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»^۵

وقتی انسان در هر حرکت و حالتی خدا را در نظر داشته باشد و بداند که خدای متعال بر اعمال و رفتار بندگان مراقب است، این توجه، عامل بازدارنده از نافرمانی خدا و موجب اصلاح کردار و رفتار است. چنین مراقبتی آدمی را از شر و فساد بازمی دارد و به مقام بزرگی و خیر و صلاح سوق می دهد.

۱- اسراء، ۷ ۲- لقمان، ۱۲ ۳- انسان، ۳ ۴- انفال، ۲۵ ۵- نساء، ۱؛ رقیب: مراقبت و نگهبان

اینک با توجه به ویژگی‌های امتحان الهی، می‌توان پیام‌های کاربردی آن را در نظام ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دروس مختلف و نیز درس آموزش قرآن و به شرح زیر بیان کرد :

۱- ارزش‌یابی، مستمر و تدریجی است؛ خصلت عمده‌ی ارزش‌یابی مستمر و تدریجی، در پویایی و گستردگی آن است و این نوع ارزش‌یابی، پیوسته وضعیت تربی را مشخص می‌کند و می‌تواند با نشان دادن نقاط قوت و ضعف، زمان مناسب را برای جبران در اختیار مربی و مربی قرار دهد. از سوی دیگر این ارزش‌یابی که زمینه‌ساز تمرین و تکرار مستمر است، منجر به یادگیری عمیق و ماندگار می‌شود.

۲- همه‌ی افراد باید خود را در معرض آزمون بدانند؛ هرچند با توجه به شناخت معلم و از همه‌ی افراد به یک میزان، آزمون به عمل نمی‌آید؛ اما معلم باید به شکلی عمل کند که همه‌ی دانش‌آموزان خود را در معرض آزمون و پرسش بدانند. این امر موجب تلاش دائمی افراد شده و یادگیری را ارتقا می‌بخشد.

۳- توجه به تفاوت‌های فردی در ارزش‌یابی؛ در ارزش‌یابی باید به امکانات، استعدادها و توانایی‌های مختلف افراد توجه کرد و تا آن‌جا که ممکن است فرایند پیشرفت هر فرد را نسبت به خود او مدنظر قرار داد. هر چند ارزش‌یابی براساس تفاوت‌های فردی در عمل، با مشکلاتی روبه‌روست، اما توجه به آن می‌تواند فوایدی داشته باشد؛ از جمله توجه به سیر موفقیت هر دانش‌آموز و آگاه ساختن او به این موفقیت، موجب تشویق و ترغیب او به یادگیری بیش‌تر خواهد شد.

در صورتی که بتوان برای هر موضوع آموزشی، سطوح مختلف یادگیری تعریف کرد می‌توان از هر دانش‌آموزی سطح متناسب با خود او را انتظار داشت. در بخش‌های آینده‌ی همین کتاب سطوح مختلف یادگیری در هر یک از موضوعات درس قرآن توضیح داده خواهد شد.

۴- برجسته‌کردن نقاط قوت دانش‌آموز؛ در ارزش‌یابی باید بیش‌تر و بیش‌تر نقاط قوت و مهارت‌های کسب شده مورد توجه قرار گیرد تا نقاط ضعف و کاستی‌ها. این امر موجب احساس موفقیت، خودباوری و اعتماد به نفس می‌شود. برای مثال، دانش‌آموزی که در یک عبارت قرآنی چند کلمه را صحیح و چند کلمه را غلط می‌خواند باید ابتدا توانایی او در صحیح خواندن کلمات مورد توجه و تأکید قرار گیرد و آن‌گاه درصدد رفع مشکل او در کلمات غلط خوانده شده برآمد.

۵- دادن فرصت برای جبران کاستی‌ها؛ همان‌طور که در ارزش‌یابی الهی هر لحظه اجازه‌ی توبه و بازگشت به انسان داده می‌شود، در ارزش‌یابی از دانش‌آموزان نیز باید این امکان و آگاهی به

آن‌ها داده شود که کاستی‌های خود را جبران کنند. برخورد مربی با فردی که دچار کاستی است باید با ملاطفت و مهربانی و همراه با راهنمایی لازم باشد تا فرد متوجه ضعف و کاستی خود بشود و با داشتن فرصت کافی درصدد جبران آن برآید. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ*

بدرستی که کارهای خوب، بدی‌ها را از بین می‌برد.

از این رو، معیار ارزش‌یابی دانش‌آموزی که ضعف‌ها و کاستی‌های قبلی خود را جبران کرده است.

۶- ارزش‌یابی گروهی و تقویت مسئولیت: اگر ارزش‌یابی گاهی به صورت گروهی انجام پذیرد می‌تواند حس مسئولیت افراد را در قبال یکدیگر تقویت نماید؛ زیرا در امتحان گروهی حس همکاری، صمیمیت، دوستی و ... بیش‌تر می‌شود. دادن امتیاز به گروه در توانایی خواندن قرآن، مفهوم پیام‌های قرآنی و ... می‌تواند روشی برای ارزش‌یابی گروهی باشد. این موضوع موجب مشارکت دانش‌آموزان در یادگیری یکدیگر شده و هم‌چنین از اضطراب و دلهره‌ی ایشان در امتحان می‌کاهد.

۷- تقویت اعتماد به یکدیگر: امتحان باید به گونه‌ای باشد که در حدّ امکان نیاز به حضور فیزیکی معلم نداشته باشد. دانش‌آموزان باید به تدریج معلم را در کنار خود و نه در مقابل خود حس کنند و این نیز موجب می‌شود تا احساس آرامش کنند و از تشویش و اضطراب آنان بکاهد.

توجه: بدون شک، ارزش‌یابی باید یک فرایند مداوم و جزء جدانشدنی برنامه‌های آموزشی و نیز حلقه‌ی اتصال و موجب تعامل کلیه‌ی عوامل یک برنامه‌ی آموزشی (درونداد، فرایند، برونداد) به حساب آید. بنابراین ارزش‌یابی آموزشی، روشی مستمر و پویا برای شناسایی خطاها و کمبودهای فرایند یاددهی – یادگیری است. در این صورت است که ارزش‌یابی در خدمت یادگیری قرار می‌گیرد و نه عکس آن.

فعالیت یادگیری

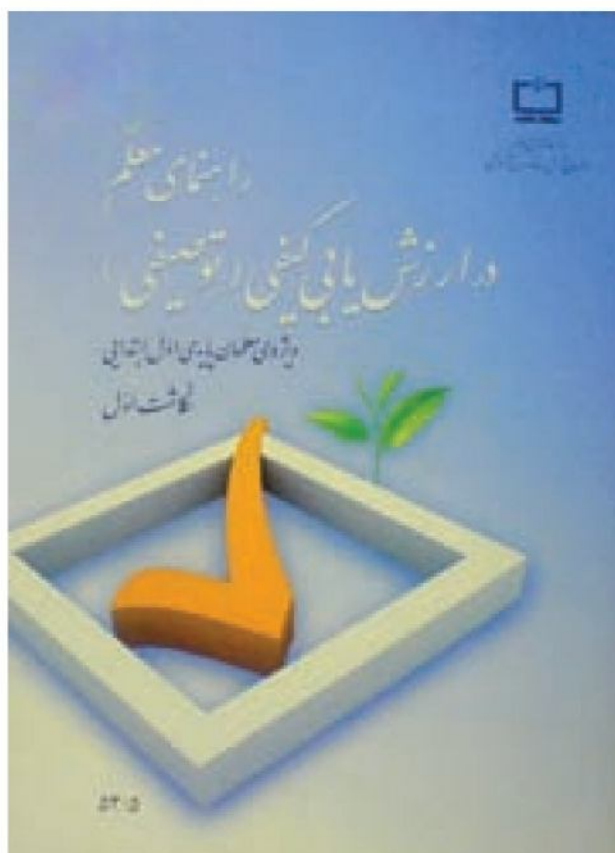
آیا مبنا یا اصل دیگری را در باره‌ی ارزش‌یابی و آزمون برگرفته از آموزه‌های قرآن یا سنت معصومین – علیهم السلام – می‌شناسید؟ توضیح دهید.

ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی)

ارزش‌یابی به دو شکل «کمی» و «کیفی» انجام می‌شود. در ارزش‌یابی «کمی» معلم به وسیله‌ی پرسش‌های شفاهی یا کتبی، آموخته‌های دانش‌آموزان را با نمره‌ای از صفر تا بیست، ارزیابی می‌کند. معمولاً حداقل سطح انتظار قابل قبول، کسب ۵۰٪ نمره یعنی ده از بیست است. دانش‌آموزان در صورت کسب نمره‌ی کم‌تر از ده، نیازمند تکرار آزمون در زمان دیگرند. در ارزش‌یابی کمی به‌طور دقیق و تعریف شده، شرایط خاصی برای ارتقا یا عدم ارتقای دانش‌آموزان به کلاس بالاتر وجود دارد.

در ارزش‌یابی کیفی بیش از داده‌های عددی و کمی، از قضاوت و توصیف و داده‌های کیفی استفاده می‌شود و معمولاً آزمون و امتحان پایانی ندارد، بلکه فعالیت‌های فراگیران و سطوح دست‌یابی آن‌ها به اهداف مورد نظر در «پوشه‌ی تحصیلی» ایشان به منظور اطلاع اولیای مدرسه، والدین و دانش‌آموزان و تصمیم‌گیری لازم، توصیف می‌شود.

سطوح گوناگون یادگیری و نحوه ارزش‌یابی کیفی از موضوعات مختلف آموزش قرآن در هر پایه، در کتاب‌های راهنمای معلم آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی به تفصیل خواهد آمد.

کتاب راهنمای معلم در ارزش‌یابی کیفی (توصیفی) ویژه‌ی معلمان پایه اول

ابتدایی - ۱۳۸۸

اصول ارزش‌یابی در درس قرآن

با توجه به اهداف، رویکرد و اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی قرآن و به خصوص جایگاه قرآن کریم و نقش این درس در ایمان و تربیت دینی دانش‌آموزان، مهم‌ترین اصول ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی در این درس به شرح ذیل است.

۱- همه‌ی انواع و شیوه‌های ارزش‌یابی باید موجب تقویت حیطة‌ی عاطفی و علاقه‌ی دانش‌آموزان به قرآن و یادگیری آن شود. از این‌رو، هر گونه ارزش‌یابی نه تنها باید به دور از محیط اضطراب‌آور و فشار روانی باشد؛ بلکه باید علاقه‌ی دانش‌آموزان را به درس قرآن افزایش دهد.

۲- از آن‌جا که مهم‌ترین حوزه‌ی فعالیت درس قرآن در دوره‌ی ابتدایی، مهارت آموزی است و لازمه‌ی کسب مهارت، تدریج و استمرار می‌باشد، توجه به ارزش‌یابی مستمر کاملاً ضروری است. از این‌رو، باید سعی شود در هر جلسه حتی‌الامکان از تعداد دانش‌آموزان بیش‌تری پرسش شود، هر چند که میزان پرسش کم باشد.

۳- ارزش‌یابی باید به نحوی انجام شود که دانش‌آموزان را نسبت به توانایی‌های کسب کرده آگاه نماید تا آن‌ها احساس موفقیت کنند و نسبت به جبران ضعف‌های احتمالی امیدوار و علاقه‌مند شوند.

۴- مهارت روخوانی قرآن، به تدریج کسب می‌شود. از این‌رو، نباید انتظار داشت که همه یا بیش‌تر دانش‌آموزان مهارت روخوانی آیات یک درس را در زمان تدریس آن درس به طور کامل کسب کنند؛ بلکه ممکن است دانش‌آموزی مثلاً ۴۰٪ از سطح مورد انتظار مهارت روخوانی درس سوم را کسب کند؛ ولی به تدریج با تمرین درس‌های بعدی این مهارت چه در آن دروس و چه در روخوانی آیات درس سوم افزایش پیدا می‌کند. توجه به این ویژگی درس قرآن که شاید بتوان از آن به‌عنوان مهارت تجمعی نام برد، بسیار اهمیت دارد. این بدان معناست که همیشه در هر درس جدید کسب مهارت جدیدی موردنظر نیست؛ بلکه دروس به‌طور فزاینده، مهارت روخوانی را افزایش می‌دهند.

۵- توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کسب مهارت‌های موردنظر و فراهم آوردن هر چه بیش‌تر زمینه علاقه‌مندی دانش‌آموزان در درس قرآن و احساس موفقیت در آن، از اهمیت خاصی برخوردار است. از این‌رو، هر یک از عناصر آموزش قرآن مانند قرائت، آشنایی با پیام‌های قرآنی، درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآنی دارای سطوح یادگیری مختلفی است. در ارزش‌یابی از این عناصر، تمام سطوح تدریس شده موردنظر نیست؛ مثلاً، در بخش قرائت قرآن، روخوانی، روان‌خوانی، قرائت زیبا و مرتل قرآن، تدریس و تمرین می‌شود؛ ولی در پایه‌های اولیه دوره‌ی ابتدایی سطح روخوانی و در پایه‌های پایانی سطح روان‌خوانی مورد انتظار است و اگر

دانش آموزی موفق به زیباخوانی قرآن نشود از نمره یا امتیاز او کسر نمی‌شود، هر چند زیباخوانی قرآن، موجب کسب امتیاز تشویقی برای دانش آموزان موفق در این مهارت خواهد بود. تفصیل این عناصر و حداقل سطوح مورد انتظار در هر یک، در قسمت‌های آینده می‌آید.

۶- سخت‌گیری و سهل‌انگاری در ارزش‌یابی درس قرآن، هر یک، آسیب‌های خاص خود را به همراه دارد. از این رو، آموزگار ضمن پرهیز از سخت‌گیری‌های بی‌جا، باید با رعایت سطح مورد انتظار تعریف شده در برنامه و نیز با پیگیری روند پیش‌رفت دانش آموزان، جایگاه و اهمیت این درس را در ذهن اولیای مدرسه، دانش آموزان و اولیای آن‌ها حفظ کند. برخی از نکات و روش‌هایی که موجب تقویت این جایگاه می‌شود در قسمت‌های آینده، بحث خواهد شد.

۷- در همه‌ی دروس به ویژه دروسی مانند قرآن و دینی، باید گزارش دانش آموزان را درباره‌ی انجام تکالیف و سایر امور، تصدیق و تأیید نمود، تا از این راه راست‌گویی و صداقت را در آن‌ها تقویت کرد. بدیهی است معلم باید در مواردی که به خلاف آن یقین دارد، تغافل نموده و درباره‌ی اصلاح آن تدبیر لازم اتخاذ کنند.

اهداف یادگیری فصل دهم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- با توجه به کلام بلند حضرت امیرالمؤمنین در نهج البلاغه، مهم ترین ویژگی یک معلم را توضیح دهد.
- ۲- پنج مورد از صلاحیت های عمومی یک معلم در آموزش قرآن را نام ببرد.
- ۳- پنج مورد از صلاحیت های تخصصی (حرفه ای) یک معلم در آموزش قرآن را نام ببرد.

ویژگی ها و صلاحیت های معلمان در آموزش قرآن

صلاحیت های عمومی

صلاحیت های تخصصی (حرفه ای)

فعالیت یادگیری

ویژگی‌ها و صلاحیت‌های معلمان در آموزش قرآن

انسان بنا به فطرت خود طالب کمال مطلق، الگو طلب و الگوپذیر است. تربیت ابتدایی انسان به‌طور طبیعی با روش الگویی شکل می‌گیرد. الگوهای صالح، مردم را به صلاح و الگوهای فاسد مردم را به فساد می‌کشانند. از آن‌جا که متریان، چنان به الگوهای خود، وابستگی روحی پیدا می‌کنند که به‌طور کامل از ایشان رنگ می‌پذیرند؛ هرگونه لغزش و اشتباه مربی غیر قابل چشم‌پوشی است.

بهترین روش تربیت این است که مربی ابتدا خود متّصف به اوصافی باشد که می‌خواهد مربّی آن صفات و اوصاف را در خود ایجاد کند.

نقش معلّم و مربّی در شکل‌گیری شخصیت انسان و ساختار روحی و رفتاری او نقشی کلیدی است، به‌گونه‌ای که مربّی ممکن است در تمام حرکات و سکنات خود تحت تأثیر قرار گیرد و همه چیز خود را از معلّم و مربّی نمونه‌برداری کند.

به بیان امام خمینی (ره): «معلّم است که انسان‌ها را یا مهذب یا متعهدّ بار می‌آورد و یا وابسته؛ همه از مدرسه‌ها بلند می‌شود، همه‌ی سعادت‌ها و همه‌ی شقاوت‌ها انگیزه‌اش از مدرسه‌هاست و کلیدش دست معلمین است.»

معلّم می‌تواند در مرتبه‌ی خود، الگو و نمونه‌ای شایسته برای دیگران باشد و بالطبع این امر زمانی می‌تواند به درستی محقق شود که الگو به مسئولیت خود واقف باشد.

منابع اسلامی، سرشار از بیان این موضوع مهم است و ضرورت وجود پیشوایان معصوم به عنوان الگوهای کامل دین، بزرگ‌ترین دلیل بر صحت این مدّعاست. کلام بلند و حکیمانه‌ی حضرت امیرالمؤمنین - علیه السلام - در نهج‌البلاغه به شیوایی و زیبایی تمام، این حقیقت را ترسیم کرده است.

مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ
فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْدَأَ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ ۖ
قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ ۖ

هرکس که خود را برای مردم الگو و پیشوا قرار دهد،
باید پیش از آموزش دیگران، به آموزش خویش
بپردازد؛

وَلْيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ ۖ قَبْلَ
تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ ۖ

و نیز باید پیش از ادب‌آموزی به زبان، رفتارش
ادب‌آموز باشد.

و مُعَلِّمُ نَفْسِهِ ۖ وَ مُؤَدِّبُهَا ۖ

آری آن کس که خود را تعلیم می‌دهد و ادب می‌آموزد،

أَحَقُّ بِالْأَجَلِ مِنْ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ از کسی که معلم و ادب‌آموز دیگران است، بیش‌تر مُؤَدِّبِهِمْ*

سزاوار احترام و تکریم است.

از این رو، هر چند در تعلیم هر موضوعی، معلم باید واجد مهارت‌ها و فنون خاصی باشد، اما دستیابی به اهداف تعلیم و تربیت اسلامی تنها در صورتی ممکن خواهد بود که معلم علاوه بر تسلط به فنون و روش‌های تعلیم و تربیت، خود از ویژگی‌های تربیت اسلامی بهره‌مند باشد و میزان توفیق در دستیابی به این اهداف نسبت مستقیم با میزان این بهره‌مندی دارد.

با الهام از آموزه‌های ارزشمند دینی و علمی، برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های معلمان در آموزش قرآن در دو بخش عمومی و اختصاصی به شرح زیر ارائه می‌شود.

صلاحیت‌های عمومی

- ۱- دارای اخلاق و رفتار پسندیده و قرآنی بوده و خود نمونه‌ای عملی از محاسن اخلاقی است.
- ۲- با کلیات روش‌های تدریس و ارزش‌یابی، آشنایی دارد.
- ۳- با کلیات روان‌شناسی تربیتی آشنایی دارد.
- ۴- به دانش‌آموزان محبت می‌ورزد، دارای سعه صدر است و اشتباهات و خطاهای رفتاری دانش‌آموزان را به دیده اغماض و تغافل می‌نگرد.
- ۵- در اداره‌ی کلاس، ضمن اعمال اقتدار از خشونت پرهیز می‌کند.
- ۶- قرآن کریم را روان می‌خواند.
- ۷- با قرآن کریم مأنوس است و آن را به‌طور مستمر قرائت می‌کند.
- ۸- سعی می‌کند معنای آیات قرآن را بفهمد و در آن تدبیر کند.
- ۹- در گفتار و رفتارش تعارض و ناسازگاری نیست؛ بلکه رفتار و اعمال او بهترین مبلغ دانش‌آموزان به آموزه‌های قرآنی است.
- ۱۰- از پاکیزگی، سادگی، آراستگی و ظاهری مناسب برخوردار است.
- ۱۱- منظم و وقت‌شناس است و به قول و عهد خود با دانش‌آموزان وفا می‌کند و با آن‌ها رفتار عادلانه دارد.
- ۱۲- به دانش‌آموزان محبت می‌ورزد وظیفه‌ی اصلی خود را تربیت و پرورش اسلامی آنان می‌داند.

- ۱۳- از تنبیه بدنی دانش‌آموزان، سخت‌گیری و سهل‌انگاری پرهیز می‌کند.
- ۱۴- بردبار و صبور است و در گفتار با دانش‌آموزان از کلام زیبا و زبان ملایم و نیکو بهره می‌گیرد.
- ۱۵- با راه کارهای فناوری آموزشی و به کارگیری آن در فرایند یاددهی - یادگیری آشنایی دارد.

صلاحیت‌های تخصصی (حرفه‌ای)

- ۱- به ضرورت و امکان آموزش قرآن باور دارد.
- ۲- به آموزش درس قرآن علاقه‌مند است.
- ۳- با رویکرد، اصول و اهداف برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی آموزش عمومی به ویژه دوره‌ی راهنمایی تحصیلی آشنایی کافی دارد.
- ۴- با محتوای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی آشنایی کامل دارد.
- ۵- صلاحیت علمی و مهارت عملی لازم در تدریس بخش‌های مختلف آموزش قرآن را داراست.
- ۶- با اصول، اهداف و شیوه‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی تحصیلی آشنایی کافی دارد.
- ۷- با رسم الخط آموزشی کتاب‌های آموزش قرآن و ویژگی‌های آن آشناست.
- ۸- با رسم الخط قرآن کریم، دلایل تنوع و ویژگی‌های آن آشناست.
- ۹- به تلاوت آهنگین و زیبای قرآن علاقه دارد.
- ۱۰- سواد قرآنی خود را ارتقا می‌بخشد و به آشنایی بیش‌تر با علوم و معارف قرآنی علاقه‌مند است.
- ۱۱- برای سؤالات دانش‌آموزان به‌ویژه سؤالات قرآنی و دینی آن‌ها، پاسخ مناسب دارد.

فعالیت یادگیری

چه ویژگی‌ها و صلاحیت‌های دیگری برای کسی که قرآن کریم را تدریس می‌کند، ضروری می‌دانید؟

اهداف یادگیری فصل یازدهم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- وسایل آموزشی قرآن را نام برده و مهم ترین آن را مشخص کند.

۲- ویژگی های یک لوحه ی آموزشی مناسب در آموزش روخوانی قرآن را بیان کند.

۳- پنج مورد از مشخصات یک نوار آموزش قرائت قرآن را بیان کند.

۴- چند نمونه از وسایل کمک آموزشی درس قرآن را نام ببرد.

رسانه های آموزشی و کمک آموزشی

وسایل آموزشی

وسایل کمک آموزشی

فعالیت یادگیری

رسانه‌های آموزشی و کمک آموزشی*

ابزار و رسانه‌های آموزشی و کمک آموزشی یکی از لوازم فرایند یادگیری است. این ابزار و رسانه‌ها هر چه از تنوع و جذابیت بیش‌تری برخوردار باشد، بر عمق و وسعت یادگیری می‌افزاید. این رسانه‌ها برخی به معلم، برخی به دانش‌آموزان و برخی به هر دو اختصاص دارد. از سوی دیگر، برخی در ساعات رسمی آموزش به کار گرفته می‌شود و امکان تعمیق یادگیری را فراهم می‌آورد، و برخی دیگر در اوقات غیررسمی استفاده می‌شود که موجب علاقه‌ی بیش‌تر دانش‌آموزان به موضوع یادگیری می‌گردد و توانایی آن‌ها را ارتقا می‌بخشد.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن سعی بر آن است که ضمن بهره‌گیری از وسایل و ابزار رایج آموزش قرآن، رسانه‌های جدیدی نیز به کار گرفته شود تا موجب جذابیت آموزش و افزایش علاقه‌ی دانش‌معلمان و دانش‌آموزان به قرآن کریم و یادگیری آن گردد.

اهمّ این رسانه‌ها عبارت‌اند از :

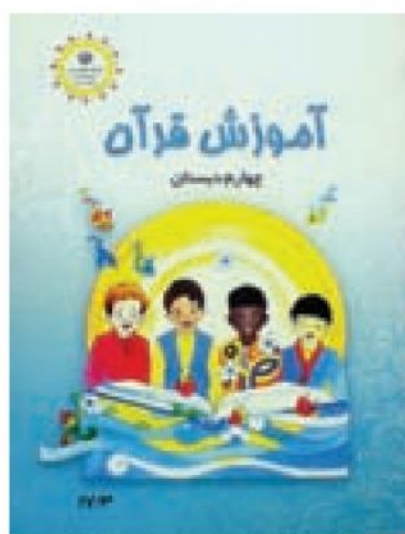
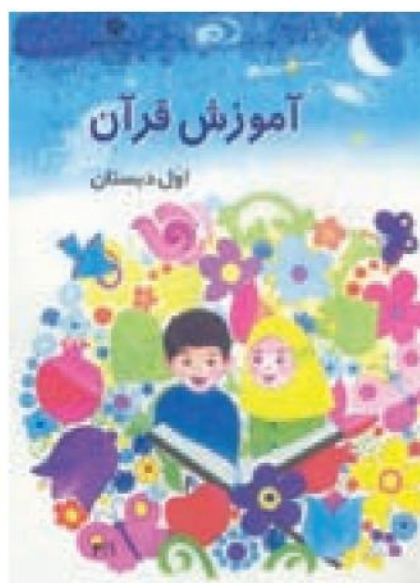
الف – وسایل آموزشی

۱- کتاب درسی: هر چند عصر ما، عصر ظهور رسانه‌های متنوع و جدید است، اما هم‌چنان کتاب درسی – به ویژه در کشور ما – مهم‌ترین رسانه‌ی آموزشی به شمار می‌رود. کتاب درسی، حلقه‌ی اتصال بین برنامه‌ریزان، معلمان، دانش‌آموزان، اولیای آن‌ها و افکار عمومی

* برای اطلاع بیش‌تر به کتاب «رسانه‌های آموزشی برای معلم» دوره‌های کاردانی و کارشناسی تربیت معلم کد ۱۰۰۴/۱ مراجعه کنید.

جامعه است به طوری که هیچ رسانه‌ی آموزشی دیگری از این نقش و اهمیت برخوردار نیست. ارکان مهم برنامه‌ی درسی مانند رویکرد، اهداف آموزش، منطق سازماندهی محتوا، روش‌های آموزش و شیوه‌های ارزش‌یابی در کتاب درسی تجلی می‌یابد. از این رو، تهیه و تولید کتاب درسی از حساسیت و دقت ویژه‌ای برخوردار است. در سال‌های اخیر در تولید کتاب درسی علاوه بر برنامه‌ریزان و صاحب‌نظران، از دست‌اندرکاران اصلی تعلیم و تربیت، یعنی معلمان نیز استفاده می‌شود تا پس از ارزش‌یابی، اجرای آزمایش و یافتن نقاط قوت و ضعف، کتاب اصلاح و تکمیل شده و به عنوان یک «رسانه‌ی ملی» در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد.

کتاب‌های درسی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی دارای سر فصل‌هایی است که در بخش کلیات به تفصیل آمده است.

کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

۲- کتاب راهنمای معلم: برای ارتقای توانایی معلم و کسب توفیق بیش‌تر در دستیابی به اهداف آموزشی، کتاب راهنمای معلم ضروری است. معمولاً هر کتاب راهنمای معلم، از دو بخش اصلی تشکیل می‌شود:

بخش اول: کلیاتی درباره‌ی اهداف، محتوای دروس، روش‌های آموزش و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

بخش دوم: توضیحات جزئی درباره‌ی هر درس

معلم با مطالعه‌ی دقیق کتاب راهنما، از یک‌سو با طرح درس و اهداف خاص هر درس آشنا می‌شود و با بهره‌گیری از شیوه‌های تدریس ارائه شده بر توفیقات خود در دستیابی به اهداف آموزشی می‌افزاید و از سوی دیگر با استفاده از توضیحات و دانستنی‌هایی که مخصوص معلم است، سواد قرآنی و توانایی خود را در پاسخ‌دادن به پرسش‌های احتمالی دانش‌آموزان ارتقا می‌بخشد و با اعتماد و اطمینان بیش‌تری در کلاس حضور می‌یابد.

کتاب راهنمای معلم ضمن آن که موجب هماهنگی آموزش و آشنایی بیش‌تر معلمان با اهداف و روش‌های تدریس موردنظر می‌شود با ارتقای توانایی‌ها و دانستنی‌های معلم، زمینه‌ی خلاقیت و ابتکار بیش‌تر او را نیز فراهم می‌آورد.

برخی از کتاب‌های معلم (راهنمای تدریس) آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

۳- لوحه‌ی آموزشی: لوحه، قسمتی از متن کتاب است که به صورت تصویر و یا نوشته برای

تسهیل یادگیری به کار می‌رود.

معلم جهت تمرکز و جلب توجه دانش‌آموزان، لوحه را در جلو کلاس روی تابلو یا دیوار، مقابل آن‌ها نصب می‌کند و به توضیح و آموزش می‌پردازد.

ابعاد لوحه معمولاً ۹۰×۶۰ سانتی متر است. نوشته‌ها باید به اندازه‌ای باشد که دانش‌آموزان انتهای کلاس بتوانند آن را بخوانند.

لوحه‌های آموزش قرآن در پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی، شامل همه‌ی سوره‌ها و فرازهای قرآنی کتاب درسی است.

معلم از روی لوحه‌ها، صامت‌ها، مصوت‌ها، تشدید، حروف ناخوانا و سایر قواعد روخوانی به ویژه دقت در صحیح خواندن حرکات را که نقش مهمی در صحت روخوانی دارد، با یاری گرفتن از خود دانش‌آموزان به آن‌ها می‌آموزد.

در این باره توضیحات بیش‌تر در بخش تدریس روخوانی این کتاب ارائه می‌شود.

تسلط معلم بر روش اشاره‌ی صحیح به حروف و حرکات در کلمات در پایه‌های اول و دوم ضروری است.

۴- نوار آموزشی: یکی از مؤثرترین مهارت‌ها در آموزش هر درس به ویژه آموزش زبان، مهارت

گوش دادن است. افراد ناشنوا که از این نعمت بزرگ محروم‌اند، معمولاً قادر به تکلم و قرائت نیستند.

قرائت قرآن از سنخ گویش زبان است و مهارت سمعی از مؤثرترین مهارت‌ها در آموزش قرائت می‌باشد؛ از این رو، برای آموزش و تمرین قرائت، باید به مهارت‌های سمعی توجه شایانی بشود و در

برنامه‌ی درسی و وسایل آموزشی به نحو شایسته‌ای منظور گردد.

گفتن و خواندن به هر زبان باید مطابق اقتضائات آن زبان انجام شود، قرائت قرآن و تلفظ کلمات و عبارات آن نیز باید مطابق زبان قرآن که زبان عربی است انجام شود، از سوی دیگر آیه‌ی شریفه‌ی «وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا» تأکید دارد بر این که قرائت قرآن به صورت ترتیل باشد. بنابراین نوارهای آموزشی که وسیله‌ای ساده و قابل دسترس برای عموم است، در دستیابی به مهارت قرائت قرآن بسیار مفید و مؤثر است. معلمان محترم با استفاده از ضبط صوت و نوار آموزشی، در واقع یک قاری توانا را به کلاس می‌برند و ضعف‌های موجود را جبران می‌کنند. دانش‌آموزان با تقلید و الگوگرفتن از قرائت نوار، به تدریج می‌توانند شبیه نوار بخوانند و به مهارت‌های قرائت صحیح دست یابند. در واقع تمرین با نوار آموزشی، موجب رشد و تقویت همه‌ی مهارت‌های قرائت می‌شود؛ یعنی مهارت روان‌خوانی، تلفظ حروف خاص عربی، وقف و ابتدا، احکام تجویدی و صوت و لحن، همه از طریق استماع و تمرین با نوار، به میزان قابل توجهی «به‌طور غیر مستقیم» به دست می‌آید.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن، نوارهای آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و هر پایه‌ی تحصیلی، نوارهای خاصی دارد که در اختیار معلمان و قرآن‌آموزان قرار می‌گیرد. نوارهای آموزشی به دو گونه است:

۱-۴- نوارهای آموزشی برای استفاده‌ی معلم در کلاس: آیات منتخب در کتاب‌های

آموزش قرآن در هر پایه‌ی تحصیلی، به شیوه‌ی قرائت آموزشی در یک یا دو حلقه نوار ساخته شده است. در این نوارها، هر عبارت از آیات درس، چند بار تکرار شده است تا دانش‌آموزان ابتدا هر عبارت را گوش دهند و خط ببرند؛ سپس همراه نوار و هم‌صدا با نوار بخوانند. این تمرین بیش‌تر به صورت دسته‌جمعی انجام می‌شود.

۲-۴- نوارهای آموزشی برای استفاده و تمرین دانش‌آموز بعد از کلاس و در خانه:

قرائت آموزشی آیات هر درس، با تکرار یا بدون تکرار، نیز در یک یا دو حلقه نوار ساخته شده است. دانش‌آموز می‌تواند در خانه یا هر جای مناسب، به تنهایی یا همراه با دوستان و هم‌گروه خود با این نوار تمرین کند. افراد علاقه‌مند به قرائت و حفظ قرآن به ویژه آنان که می‌خواهند در مسابقات قرآن شرکت نمایند، می‌توانند از این نوارها به نحو احسن استفاده نمایند و خود را برای رقابت‌های سالم، به نحو شایسته‌ای آماده کنند و با قرآن بیش‌تر انس بگیرند؛ زیرا استفاده و تمرین با نوارهای قرائت، بهترین وسیله برای تقویت و ارتقای قرائت و حفظ ایشان است.

استفاده از نوار آموزشی نقش مکمل دارد و پس از مرحله‌ی آموزش روخوانی استفاده‌ی از آن توصیه می‌شود.

مشخصات قرائت نوار آموزشی

- ۱- آیات با نظم و ترتیب بیش‌تری نسبت به نوارهای رایج، قرائت شده است.
- ۲- عبارات به صورت کوتاه خوانده شده است.
- ۳- با صوتی رسا و تلفظی واضح قرائت شده است.
- ۴- کلمات و ترکیبات مشکل به صورت شمرده‌تر و با تأکید بیش‌تر خوانده شده است.
- ۵- با لحن ساده و روان خوانده شده و از لحن پیچیده پرهیز شده است.
- ۶- برای پایه‌های پایین‌تر، شمرده‌تر و برای پایه‌های بالاتر روان‌تر قرائت شده است.
- ۷- برای پایه‌های اولیه، با تکرار بیش‌تر و برای پایه‌های بالاتر، با تکرار کم‌تر یا بدون تکرار خوانده شده است.

۵- **قرآن کامل:** با توجه به اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، دانش‌آموزان در طول این دوره، به‌تدریج توانایی روخوانی قرآن کریم از روی مصحف شریف با رسم الخط آموزشی را حداقل به صورت شمرده خوانی به دست آورند. از این‌رو، لازم است قرآن کامل در کلاس درس در اختیارشان قرارگیرد تا ضمن آشنایی با آن و تمرین کافی، آمادگی لازم را برای روخوانی قرآن از روی مصحف پیدا کنند. روش تمرین با قرآن کامل در بخش روش تدریس روخوانی توضیح داده خواهد شد.

دانش‌آموزان از کلاس سوم ابتدایی با نحوه بهره‌مندی از قرآن کامل آشنا می‌شوند.

۶- فیلم‌های آموزشی روش تدریس قرآن: آموزش معلمان و ارتقای توانایی آن‌ها از چنان اهمیتی برخوردار است که باید با شیوه‌ها و ابزارهای مختلفی زمینه‌ی آن را فراهم کرد. نوار ویدیویی آموزش معلمان، در واقع وسیله‌ای چند رسانه‌ای است که می‌تواند مکمل کتاب راهنمای معلم محسوب شود.

بدیهی است مطالب کتاب راهنمای معلم به‌ویژه برخی از بخش‌های آن، به وسیله‌ی فیلم که در آن تحرک وجود دارد به شیوه‌ی بهتر و رساتری قابل طرح است و زمینه‌ی استفاده‌ی معلمان را بهتر فراهم می‌کند.

VCD ادبستان قرآن شامل ۸ حلقه فیلم روش تدریس قرآن در دوره‌ی ابتدایی

ب- وسایل کمک آموزشی

هرچند مهم ترین وجه مشترک وسایل آموزشی و کمک آموزشی یادگیری و توسعه‌ی آن است، ولی شاید بتواند مجموعه وسایلی را که بر انجام این امر در حد رسمی تأکید دارد، آموزشی و آنچه ناظر بر فراتر از این حد است کمک آموزشی دانست. مهم ترین وسایل کمک آموزشی به شرح زیر است.

۱- کتاب های کمک آموزشی: هر کتابی که در راستای اهداف آموزشی و به منظور توسعه و تقویت آن هاست، کتاب کمک آموزشی است. یک کتاب کمک آموزشی لزومی ندارد به همه‌ی موضوعات و مطالبی که در کتاب آموزشی آمده است، پردازد؛ برای مثال، کتابی که حاوی برخی از داستان های قرآنی است، می تواند یک کتاب کمک آموزشی برای کتاب های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی باشد هرچند که به آموزش روخوانی نپرداخته است؛ یا کتابی که فقط مهارت روخوانی را تقویت می کند نیز یک کتاب کمک آموزشی است. بدیهی است کتاب کمک آموزشی نیز مانند کتاب آموزشی باید با ویژگی های روانی، سنی، آداب و رسوم، سطح درک و فهم و گنجینه‌ی واژگان مخاطب خود متناسب باشد. کتاب کار دانش آموزان که حاوی تمرین های متنوع و با هدف تعمیق و توسعه‌ی آموخته های دانش آموزان تولید می شود، یک نوع کتاب کمک آموزشی محسوب می شود. نکته‌ی بسیار مهم آن که نباید کتاب کمک آموزشی را با کتاب حل المسائل اشتباه گرفت. گذشته از فرق های اساسی این دو نوع کتاب، می توان گفت اغلب کتاب های حل المسائل نه تنها موجب توسعه و تعمیق یادگیری نمی شوند؛ بلکه یادگیری را با اختلال روبه رو می سازند. نکته‌ی قابل توجه دیگر آن که کتاب کمک آموزشی به صورت غیر متمرکز تولید می شود. هر صاحب نظر، معلم یا کارشناس مجرب و با ذوق می تواند بخشی از کتاب درسی را که مورد علاقه اوست در کتاب مستقل دیگری بسط و توسعه دهد و آن را برای استفاده‌ی علاقه مندان به بازار کتاب عرضه کند.

بسیار مناسب است کتاب هایی که در انتهای کتاب های درسی دانش آموزان و کتاب راهنمای معلم معرفی شده است، در صورت امکان تهیه و در اختیار دانش آموزان قرار داد.

۲- نرم افزارهای آموزشی: با گسترش بهره گیری از رایانه، تولید نرم افزارهای آموزشی به منظور ایجاد تنوع و جذابیت و نیز توسعه یادگیری، از اهمیت خاصی برخوردار شده است. نرم افزار آموزشی، صورت دیگری از وسیله و کتاب کمک آموزشی است که در یک محیط

چند رسانه‌ای و با استفاده از روش‌های جذاب، مطالب موردنظر را در اختیار دانش‌آموز یا معلم قرار می‌دهد.

نرم‌افزار آموزشی مانند کتاب کمک‌آموزشی می‌تواند از سوی عموم مؤسسات پژوهشی و آموزشی و به شیوه‌های متنوع تولید شود و برای استفاده‌ی عموم علاقه‌مندان به بازار عرضه گردد. بدیهی است رعایت استانداردها و ویژگی‌های خاص در تولید این نرم‌افزارها ضروری است که در جای خود باید به آن پرداخته شود.

برخی از سی‌دی‌ها و نوارهای مناسب برای آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

۳- مجله‌های آموزشی: یکی دیگر از وسایل کمک آموزشی، مجله‌های تخصصی و عمومی است. موضوع این مجله‌ها با موضوع و محتوای آموزشی کتاب‌های درسی تناسب دارد. مجله‌ی آموزشی همان نقش و فایده‌ی سایر وسایل کمک آموزشی را داراست و می‌تواند برای معلمان، دانش‌آموزان و حتی اولیای دانش‌آموزان، نقص و کمبود طبیعی برنامه‌ی رسمی آموزش را جبران کند.

ویژگی مهم مجله، فعال بودن رابطه‌ی دو سویه میان برنامه‌ریزان و مخاطبان است. مجله می‌تواند محل طرح نظر، نقد و پیشنهاد مخاطبان و گفت‌وگوی دو سویه‌ی آن‌ها با برنامه‌ریزان باشد؛ همین امر وجه تمایز مجله و کتاب کمک آموزشی است.

برای دریافت Pdf فصلنامه‌های رشد آموزش قرآن به سایت گروه درسی قرآن مراجعه کنید.

از جمله مجله‌های کمک آموزشی، نشریاتی است که از سوی دفتر انتشارات کمک آموزشی به عنوان مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، به تفکیک برای معلمان و دانش‌آموزان منتشر می‌شود و حاوی مطالب کمک آموزشی، تکمیل مباحث و موضوعات کتاب‌های درسی، نقد و نظر معلمان و دانش‌آموزان و محل بیان تجربیات ایشان است. مجله‌های رشد آموزش قرآن، رشد آموزش ابتدایی و رشد معلم از آن جمله‌اند.

۴- کتاب راهنمای والدین: به دلایل مختلفی اولیای دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی با اولیای مدرسه ارتباط بیش‌تری دارند و حتی در خانه نیز به وضع درسی و آموزشی کودک خود بیش‌تر رسیدگی می‌کنند. از این فرصت حداقل می‌توان دو بهره جست:

اول آن که با ارائه‌ی آگاهی و اطلاعات لازم درباره‌ی اهداف، محتوا و روش آموزش قرآن به والدین، می‌توان به نحو صحیح از همکاری و تلاش آن‌ها برای دستیابی به اهداف آموزش، استفاده کرد. **دوم** آن که ارتقای علمی والدین نسبت به قرآن کریم، زمینه‌ساز علاقه و انس بیش‌تر آن‌ها با قرآن و فراهم آمدن محیط به‌تر تربیتی در خانه است.

درس قرآن به سهم خود می‌تواند با تولید کتاب راهنمای والدین در آموزش قرآن، گامی در مسیر دستیابی به این اهداف ارزش‌مند بردارد.

۵- سایت‌های آموزشی: با توجه به توسعه‌ی فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و تعداد قابل توجه وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌های قرآنی و نیز سادگی و سرعت دستیابی به آن‌ها، می‌توان ضمن ارتباط و استفاده از اطلاعات و امکانات موجود در آن‌ها، در تولید و توسعه موضوعات آموزش قرآن مشارکت جست.

داشتن وب‌سایت یا وبلاگ قرآنی توسط دانشجو – معلمان علاقه‌مند، بسیار مفید است.

وب‌گاه (سایت) گروه قرآن دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

<http://quran-dept.talif.sch.ir>

سایت گروه درسی قرآن یکی از سایت‌های مفید قرآنی است.

فعالیت‌های یادگیری

۱- پس از کتاب دانش‌آموز، مهم‌ترین رسانه در برنامه‌ی آموزشی قرآن دوره‌ی ابتدایی چیست؟

۲- با توجه به مبانی روش‌های آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی (فصل هشتم همین کتاب) نقش هر یک از رسانه‌های مورد استفاده در برنامه‌ی آموزش قرآن را تبیین کنید.

اهداف یادگیری فصل دوازدهم

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- مهم‌ترین بخش‌های مؤثر در توسعه‌ی آموزش قرآن در داخل آموزش و پرورش را نام برده و وظایف آن‌ها را برشمارد.

۲- مهم‌ترین بخش‌های مؤثر در توسعه‌ی آموزش قرآن در خارج از آموزش و پرورش را نام برده و وظایف آن‌ها را برشمارد.

نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه‌ی فرهنگ آموزش قرآن

بخش‌های داخل آموزش و پرورش
بخش‌های خارج از آموزش و پرورش
فعالیت یادگیری

نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه‌ی فرهنگ آموزش قرآن

هر چند آموزش عمومی قرآن کریم و طبقه‌ی خاص نهاد رسمی آموزش و پرورش کشور است اما اگر بخواهیم اهداف یک برنامه به‌ویژه برنامه‌ای که ماهیت فرهنگی و اجتماعی دارد، هرچه بهتر و بیش‌تر محقق شود باید وجوه اجتماعی آن مورد توجه جدی قرارگیرد. برای مثال، اگر به نماز که به حق آن را ستون دین نامیده‌اند توجه کنیم به خوبی در می‌یابیم اگر به فرض محال بیان جایگاه و اهمیت نماز و آموزش آن فقط برعهده‌ی آموزش و پرورش بود و رفتار خانواده‌ها و سایر نهادهای اجتماعی آن را ترویج و آموزش نمی‌دادند، به چه میزان آموزش و پرورش می‌توانست در نماز خوان کردن آحاد دانش‌آموزان موفق باشد. موضوع آموزش قرآن و به‌ویژه دستیابی به ارتباط و انس دائمی افراد جامعه با آن، به‌راستی یک پدیده‌ی اجتماعی است. از این‌رو، در آموزش قرآن که هدف اصلی آن انس دائمی و بهره‌گیری از تعالیم ارزشمند الهی آن است باید به سایر عوامل مؤثر در این امر توجه کافی داشت. در صورتی که دو عامل مهم کتاب (محتوا و روش‌های آموزش) و معلم را دو عامل مستقیم در موفقیت آموزش قرآن بدانیم، در این فصل برآنیم تا برخی از مهم‌ترین عوامل غیر مستقیم را معرفی کرده و به اختصار راه کارهایی به‌منظور مشارکت بیش‌تر و مؤثرتر آن‌ها ارائه دهیم. این عوامل و نهادها را می‌توان به دو بخش داخل آموزش و پرورش و خارج آن تقسیم کرد.

الف – بخش‌های داخل آموزش و پرورش

مهم‌ترین عامل که می‌تواند به‌طور غیرمستقیم زمینه‌ی لازم را برای تحقق اهداف آموزش قرآن و به‌ویژه هدف اصلی آن، یعنی انس دائمی با قرآن کریم را فراهم آورد، بهره‌مندی از سواد قرآنی (مهارت‌های پایه و اولیه‌ی بهره‌گیری از قرآن کریم) و انس دائمی معلمان، مدیران مدارس، کارشناسان و مدیران سطوح مختلف مدیریت در آموزش و پرورش است. باور داشته باشیم تا این مهم به انجام نرسد نمی‌توانیم نمونه‌ی خوبی برای این کلام حکیمانه‌ی امام صادق – علیه‌السلام – باشیم که فرموده‌اند: «**كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِغَيْرِ السِّنِّ كُمْ**»^{*}. پس از شرط اول زمینه‌سازی لازم برای فراهم آوردن توسعه‌ی انس با قرآن کریم توسط کسانی است که مسئولیت تعلیم و تربیت فرزندان این جامعه را برعهده دارند. گذشته از این، شرط اولیه و اساسی، می‌توان برخی از اقدامات مناسب را برای هریک از گروه‌های مذکور به شرح زیر به اختصار یادآور شد.

^{*} با غیر زیانتان (یعنی با کردارتان) مردم را به خبر بخوانید؛ بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۳۰۹

۱- مدیران مدارس

۱-۱- آشنایی با رویکرد، اهداف، اصول، محتوا و روش‌های تدریس و ارزش‌یابی درس قرآن از طریق شرکت در دوره‌های آموزش ضمن خدمت مربوط، مطالعه‌ی کتاب حاضر، مطالعه‌ی پیش‌گفتار و دروس کتاب‌های آموزش قرآن، گفت‌وگو با مدرسان قرآن و نیز معلمان.

۱-۲- تشکیل جلسات قرآن در فاصله‌ی زمانی مناسب هفتگی، دو هفته یک‌بار و یا ... در مدرسه، مساجد و مراکز قرآنی نزدیک مدرسه و یا حتی در خانه‌ی افراد به صورت چرخشی؛ در این جلسات افراد علاوه بر خواندن قرآن کریم، درباره‌ی آیات و صفحاتی از مصحف شریف که در فاصله‌ی دو جلسه خوانده‌اند، گفت‌وگو کرده، سؤالات و نکات قابل توجه را طرح می‌کنند*.

۱-۳- کسب اطمینان از این که معلم پایه و یا معلمی که قرآن را تدریس می‌کند، علاوه بر توانایی کافی در آموزش قرآن، یا روش تدریس و مسائل خاص کتاب آموزش قرآن دانش‌آموزان آشنایی لازم داشته و از تسلط کافی در این امر برخوردار است. مدیر مدرسه باید برای آن گروه از معلمان که در این مورد توانایی کافی ندارد به شکل‌های گوناگون مانند فراهم کردن زمینه لازم برای شرکت معلم در دوره‌های آموزش ضمن خدمت مربوط و یا استفاده از سایر معلمان که در این مورد اطلاعات و توانایی کافی دارند، تدبیر لازم اتخاذ کند.

۱-۴- بازدید از کلاس‌های آموزش قرآن در آغاز سال تحصیلی به منظور شناسایی وضعیت دانش‌آموزان به کمک معلم و ارائه‌ی راه‌حل‌های مناسب برای رفع نواقص و ضعف احتمالی دانش‌آموزان و نیز در طول سال تحصیلی در جهت حصول اطمینان از روند مناسب و قابل قبول آموزش.

۱-۵- تلاش در جهت فراهم آوردن به موقع و کامل رسانه‌های تکمیلی آموزش مانند کتاب‌های راهنمای معلم، لوحه‌های آموزشی، مصاحف کامل قرآن کریم، نوارها یا CDهای قرائت قرآن، پخش صوت و

۱-۶- تشکیل جلسات برای خانواده‌ی

دانش‌آموزان به‌ویژه مادران به منظور آشنا ساختن ایشان با برنامه‌ی آموزش قرآن، چگونگی ایفای نقش در کمک به کودک خود در فراگیری قرآن کریم، در آغاز سال تحصیلی و چند بار در طول سال تحصیلی و نیز زمینه‌سازی برای ارتقای سواد قرآنی والدین دانش‌آموزان از راه‌های مختلف و ممکن.

* در این مورد استفاده از طرح‌هایی مانند طرح «در محضر قرآن» بسیار مناسب است.

۲- کارشناسان دوره‌ی ابتدایی و مدیران بخش‌های مختلف در مناطق و سازمان‌های

آموزش و پرورش: مهم‌ترین وظیفه‌ی این گروه در تحقق اهداف آموزش قرآن، ارتقای سواد قرآنی خویش و برگزاری جلسات و برنامه‌های مفید، ساده و عمومی برای توسعه‌ی انس با قرآن کریم و بهره‌گیری از آن است. علاوه بر این می‌توان امور زیر را نیز برشمرد:

۱-۲- بازدید از مدارس و نظارت کامل و پشتیبانی لازم از فرایند آموزش قرآن و برطرف کردن

مشکلات و نواقص

۲-۲- فراهم آوردن امکانات و شرایط لازم اداری برای آموزش ضمن خدمت آن گروه از

معلمان که نیاز به آموزش دارند.

۳-۲- فراهم آوردن رسانه‌های آموزشی به‌ویژه کتاب‌های راهنمای معلم و لوح‌های آموزش

قرآن به میزان کافی و مورد نیاز.

۴-۲- تشویق معلمان، مدارس و مدیران موفق که فعالیت‌های چشم‌گیر و مؤثر در توسعه‌ی

آموزش قرآن و نیز ارتقای سواد قرآنی کارکنان مدارس خود داشته‌اند.

۳- دارالقرآن‌ها و فعالیت‌های مکمل قرآنی در آموزش و پرورش: این مراکز توسط

معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش به‌منظور ایجاد فضاهای مناسب تربیتی، ارائه‌ی فعالیت‌های مکمل آموزش قرآن (مانند مسابقات قرآن) - نسبت به برنامه‌ی رسمی مدارس - و شناخت و پرورش استعداد‌های خاص دانش‌آموزان در امور قرآنی تأسیس شده است. معلمان محترم به کمک مربیان پرورشی و مدیر مدرسه زمینه‌ی ارتباط دانش‌آموزان علاقه‌مند را با این مراکز فراهم می‌آورند.

ب - بخش‌های خارج از آموزش و پرورش

در کشور ما به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم و جایگاه ویژه‌ی قرآن کریم در اعتقادات دینی، آموزش قرآن کریم همیشه مورد توجه عموم مردم و نهادهای فرهنگی مردمی بوده است. استفاده از این فرصت کم‌نظیر جهت توسعه‌ی آموزش قرآن بسیار اهمیت دارد. در این جا به اختصار به برخی از مهم‌ترین این نهادها و نقش هر یک اشاره می‌شود.

۱- خانواده: خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد تربیتی است. خانواده عمیق‌ترین و بیش‌ترین تأثیر تربیتی را بر کودکان و نوجوانان دارد. گذشته از توصیه‌ها و رهنمودهای بسیاری که در فرهنگ دینی نسبت به تربیت کودکان و نقش‌پذیری آن‌ها از والدین وجود دارد. بنابر فرمایش حضرت امیرالمؤمنین علی - علیه السلام - «پدر باید برای فرزند خود، نام خوب انتخاب کند، او را نیکو تربیت کرده و به او قرآن بیاموزد*». مطابق این بیان، وظیفه‌ی والدین به‌ویژه پدر است که باید به فرزند خود قرآن را بیاموزد.

از این رو، بسیار مناسب است همان‌طور که در بند ۶-۱ وظایف مدیران مدرسه گفته شد، معلمان دوره‌ی ابتدایی به کمک اولیای مدرسه در آغاز سال تحصیلی با دعوت از والدین به‌ویژه مادران، آن‌ها را با برنامه‌ی آموزش قرآن فرزندشان و نیز نقش حمایتی ایشان آشنا کنند در چنین جلساتی می‌توانید از مطالبی که در آغاز کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، خطاب به والدین بیان شده است، استفاده کنید.

غیر از آشنا کردن والدین با برنامه‌ی آموزش قرآن و جلب حمایت ایشان در یاری کودک خود و مراقبت از فعالیت‌های آموزشی او در امر قرآن، ارتقای سواد قرآنی والدین و انس دائمی ایشان با قرآن کریم، بیش‌ترین تأثیر را در دستیابی به اهداف مورد نظر دارد. سعی کنید در صورت امکان با تشکیل جلسات انس با قرآن کریم و دعوت از والدین دانش‌آموزان در نهضت توسعه‌ی سواد قرآنی (خواندن مستمر قرآن کریم و درک تدریجی معنای آیات شریفه) سهیم شوید. بدیهی است در این صورت، والدین نقش بهتر و مؤثرتری در کمک به فرزندشان در یادگیری قرآن خواهند داشت.

۲- مساجد و سایر نهادهای مردمی: از قدیمی‌ترین و مؤثرترین نهادهای مردمی در آموزش قرآن، مساجد و هیئات است. ارزشمندترین ویژگی این نهادها، انگیزه‌ی قوی و الهی مؤسسان آن‌ها و علاقه‌مندی شرکت‌کنندگان در برنامه‌های آموزشی است. این دو ویژگی مهم‌ترین امر توفیق این نهادها است. معلمان دست‌اندرکاران و علاقه‌مندان به فعالیت‌های قرآنی باید ضمن تماس و مراوده با این

نهادهای دانش‌آموزان را به ارتباط و استفاده از برنامه‌های آموزشی آنها تشویق کنند.

۳- صدا و سیما و سایر نهادهای دولتی: صدا و سیما که به تعبیر بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی (ره)، دانشگاه عمومی است، در بسیاری از مسائل تعلیم و تربیت و نیز در آموزش قرآن می‌تواند بسیار مؤثر باشد. از میان نهادهای دولتی غیر از آموزش و پرورش، صدا و سیما، وزارت ارشاد اسلامی و نیز سازمان تبلیغات اسلامی با داشتن فعالیت‌های قرآنی نقش به‌سزایی در توسعه‌ی فعالیت‌های قرآنی به‌ویژه در حوزه‌ی آموزش عمومی قرآن دارند.

هر چند هماهنگی نهادهای دولتی و تولید برنامه‌های کلان و تعریف و تقسیم وظایف هر یک برعهده‌ی خود این نهادهاست، ولی ارتباط معلمان با آنها و آشنایی با برنامه‌هایشان می‌تواند راه‌گشای معرفی برنامه‌های کامل‌تر قرآنی به دانش‌آموزان باشد. این امر به‌ویژه برای دانش‌آموزان علاقه‌مند بسیار مفید است و می‌تواند راه مناسبی برای پرورش استعدادها و برترایشان در موضوعات قرآنی به حساب آید.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- توانایی‌ها و کاستی‌های بخش‌های مختلف داخل آموزش و پرورش را در ارتباط با آموزش قرآن کریم چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- ۲- توانایی‌ها و کاستی‌های بخش‌های مختلف خارج از آموزش و پرورش را در ارتباط با آموزش قرآن کریم چگونه ارزیابی می‌کنید؟

بخش دوم

روش تدریس

شامل هفت فصل

فصل اول: روش تدریس روخوانی قرآن

فصل دوم: روش تدریس قرائت قرآن

فصل سوم: روش تدریس پیام قرآنی

فصل چهارم: روش تدریس درک معنای کلمه‌ها و ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده قرآنی

فصل پنجم: روش تدریس داستان‌های قرآنی

فصل ششم: کلاس قرآن، کلاسی جذاب و بانشاط

فصل هفتم: الگوی تدریس یک درس کامل از هر پایه‌ی تحصیلی

و بررسی کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

اهداف یادگیری فصل اول

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- اهمیت و فواید استفاده از لوحه‌ی آموزشی قرآن را بیان کند.
- ۲- اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات را اجرا کند.
- ۳- علائم خاص خط قرآن و قواعد روخوانی را تدریس کند.
- ۴- نحوه‌ی تمرین از روی قرآن کامل را شرح دهد.
- ۵- مشکلات روخوانی قرآن دانش‌آموزان و نحوه‌ی رفع آن‌ها را بیان کند.

روش تدریس روخوانی قرآن

فواید استفاده از لوحه‌ی آموزش قرآن
چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات
روش تدریس صامت و مصوت
روش تدریس حرف ساکن
روش تدریس حروف ناخوانا
روش تدریس «الف» بعد از «واو» آخر
انواع حروف ناخوانا
روش تدریس نمادهای خاص رسم الخط قرآن
روش تدریس وقف
شیوه‌ی تلفظ واو ساکن بعد از فتحه
شیوه‌ی تلفظ کسره‌ی قبل از یاء
قرآن کامل
روش تمرین خواندن از روی قرآن کامل
روش رفع اشکالات روخوانی دانش‌آموزان
مهم‌ترین علل بروز مشکلات در روخوانی قرآن

روش تدریس روخوانی قرآن

روخوانی قرآن، مهم‌ترین بخش آموزش دوره‌ی ابتدایی است. توانایی تدریس روخوانی قرآن، منوط به دریافت کامل و درست مطالب این فصل و کسب مهارت لازم در انجام آن‌هاست. توجه و دقت به نکات ذیل قبل از بیان روش تدریس مباحث مختلف آموزش روخوانی ضروری است.

استفاده از لوحه‌ی آموزشی: همان‌گونه که در کلیات بیان شد توجه و دقت فراگیر، موجب افزایش یادگیری می‌شود. از این‌رو، توجه و دقت به حرکات و ترکیبات، موجب کسب مهارت در صحیح خواندن آن‌ها می‌گردد. این امر مبنای اصلی روخوانی صحیح قرآن است. لوحه‌ی آموزشی، وسیله‌ای است که ما را به این هدف مهم می‌رساند. از این‌رو، لوحه‌ی آموزشی ضروری‌ترین وسیله‌ی آموزش روخوانی قرآن است و در این امر نقش اساسی و کلیدی دارد. استفاده از لوحه به‌ویژه در مراحل اولیه‌ی آموزش روخوانی قرآن به هیچ‌وجه نباید ترک شود؛ زیرا عدم استفاده از لوحه در کسب مهارت روخوانی قرآن اختلال جدی ایجاد می‌کند، به نحوی که آموزش روخوانی بدون استفاده از لوحه ناقص و ضعیف خواهد بود. در نتیجه تهیه‌ی لوحه و استفاده از آن، جزء جدانشدنی آموزش روخوانی است. چنان که به هر دلیلی لوحه در اختیار معلم نباشد، باید کلمات و عبارات قرآنی را شبیه کتاب درسی و به اندازه‌ی مناسب روی تخته بنویسد و به شیوه‌ای که بیان می‌شود به آن‌ها اشاره کند و از دانش‌آموزان بخواهد که همراه اشاره‌ی او کلمات را بخش بخش بخوانند.

فواید استفاده از لوحه‌ی آموزش قرآن

فواید استفاده از لوحه‌ی آموزشی به اختصار به شرح زیر است :

۱- موجب تمرکز و جلب توجه بیش‌تر دانش‌آموزان می‌شود.

۲- استفاده از لوحه موجب می‌شود که دانش‌آموزان به‌طور فعال در فرایند آموزش مشارکت کنند و با اشاره‌ی صحیح معلم و بدون خواندن او، خود دانش‌آموزان کلمات و عبارات قرآنی را به‌طور دسته جمعی یا انفرادی بخوانند.

۳- از آن‌جا که «چشم» در کسب مهارت خواندن نقش اساسی دارد، استفاده از لوحه موجب تقویت مهارت دیدن و دقت در صحیح خواندن حروف و حرکات می‌شود.

۴- استفاده از لوحه در آموزش روخوانی، قدرت تعمیم را در خواندن صحیح سایر عبارات و آیات قرآن کریم افزایش می‌دهد.

اکنون که با اهمیت و ضرورت استفاده از لوحه‌ی آموزشی در آموزش روخوانی قرآن کریم آشنا شدید به موضوع مهم چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های مختلف کلمات توجه کنید و این روش را که بسیار ساده است به‌خوبی بیاموزید و با تمرین لازم مهارت کافی را در آن پیدا کنید.

چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات

اشاره‌ی صحیح و فنی به حروف و حرکات، از مهم‌ترین گام‌های اولیه در آموزش روخوانی قرآن است. این موضوع منجر به بازشناسی حروف و حرکات و دقت در صحیح خواندن آن‌ها و ترکیب بخش‌های کلمات توسط دانش‌آموزان می‌شود. کسب این مهارت در روخوانی قرآن، هم‌چون جایگاه شناخت حروف و حرکات در خواندن و نوشتن زبان فارسی و نیز یادگیری چهار عمل اصلی در ریاضی از اهمیت خاصی برخوردار است. اگر این آموزش صحیح و کامل انجام شود، مهم‌ترین سنگ بنای مهارت خواندن صحیح قرآن گذاشته شده است و در صورتی که این گام صحیح برداشته نشود، حتی در سال‌های بالاتر نیز باید این مرحله از آموزش با دقت طی شود.

اشاره به حروف و حرکات معمولاً به کمک خط‌بر یا وسیله‌ای مانند خط‌کش انجام می‌شود. از آن‌جا که هنگام اشاره کردن، دست یا ثابت است و یا متحرک، روش صحیح اشاره در دو بخش زیر توضیح داده می‌شود.

الف - اشاره‌ی ثابت: در این نوع اشاره، دست ثابت است. این شکل از اشاره در موارد

زیر انجام می‌شود.

۱- اشاره به حرکات «ـَ» : در بخش‌های دارای این گونه حرکات ؛ مانند : حُلُقْ

معلم در حالی که با خط‌بر یا وسیله‌ی مشابه دیگری به حرکت «ـَ» اشاره می‌کند از دانش‌آموزان

می‌خواهد که همه با هم بگویند : «خُ» ممکن است در یکی دو بار اوّل، برخی از دانش‌آموزان به جای این که بگویند : «خُ» بگویند : «أُ». به آن‌ها تذکر می‌دهیم هر حرکت را با حرف آن بخوانند. سپس با کمی مکث به حرکت «ـِ» اشاره می‌کنیم تا دانش‌آموزان بگویند : «لِ» و آن‌گاه به حرکت «ـِ» اشاره می‌شود تا آن‌ها بگویند : «قُ».

تذکر: دقت کنید فلش‌های روی کلمه‌ی «خُلِقَ» فقط نشان‌دهنده‌ی اشاره‌ی شما به حرکات است، نه این که باید این فلش‌ها را رسم کنید.

۲- اشاره به تنوین «ـِ»: اشاره به تنوین مانند اشاره به حرکات کوتاه است؛ یعنی برای اشاره به تنوین دست ثابت است و به «ـِ» یا «ـِ» یا «ـِ» اشاره می‌شود؛ مانند:

حَرَجًا أَحَدٌ وَلَدٌ

در کلمه‌ی «حَرَجًا» معلم به «ـِ» اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند : «حَ» و سپس به «ـِ» اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند : «رَ» و آن‌گاه به «ـِ» اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند : «جَنَ». در مورد دو کلمه‌ی دیگر نیز این روش تکرار می‌شود با این تفاوت که در کلمه‌ی «أَحَدٌ» معلم به «ـِ» اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند : «دِنَ» و در کلمه‌ی «وَلَدٌ» نیز معلم به «ـِ» اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند : «دُنَ».

همان‌طور که بیان شد فلش‌ها در کلمات فوق فقط نشان‌دهنده‌ی اشاره شما به حرکات است، نه این که باید این فلش‌ها را رسم شود.

ب- اشاره‌ی متحرک: در این نوع اشاره، دست حرکت می‌کند. این شکل از اشاره در موارد زیر پیش می‌آید.

۱- اشاره از حرف به سوی حرکات بلند (ا، ی، و) در بخش‌های دارای این گونه ترکیبات، مانند:

نوحیها

معلم در حالی که به کمک خط‌بر، از حرف «ن» به سوی صدای «و» اشاره می‌کند، دانش‌آموزان می‌گویند : «نو» آن‌گاه از حرف «ح» به سوی صدای «ای» اشاره شده و آن‌ها می‌گویند : «حی» و بالاخره از حرف «ه» به سوی «ا» اشاره می‌شود تا بگویند : «ها».

توجه دارید که فلش‌ها فقط مسیر حرکت دست را نشان می‌دهد، نه این که باید این فلش‌ها رسم شود.

تبصره: اشاره به الف کوچک (') دو حالت دارد، چنان‌چه الف کوچک روی حرف باشد؛ مانند کلمه‌ی «هَذَا» به‌طور ثابت به آن اشاره می‌شود تا دانش‌آموزان بگویند: «ها»؛ و چنان‌چه الف کوچک روی پایه «ی» باشد در این صورت مثل صدای بلند اشاره می‌شود؛ مانند کلمه‌ی «هُدًی» که از حرف «د» به‌سوی «'» اشاره می‌شود تا دانش‌آموزان بگویند: «دا»؛ یعنی:

هَذَا هُدًی

۲- اشاره از حرکت کوتاه به سوی حرف ساکن «َ» مانند:

أَمْلَهُمْ

معلم از حرکت «َ» به علامت سکون اشاره می‌کند تا دانش‌آموزان بگویند: «أَمْ»، آن‌گاه از صدای «ِ» به علامت سکون اشاره می‌کند تا بگویند: «أَهْلَ» و سپس از حرکت «ُ» به علامت سکون اشاره می‌شود تا بگویند: «أَهُمْ».

۳- اشاره به تشدید در بخش‌های دارای حرف مشدد مانند:

حَقَّ

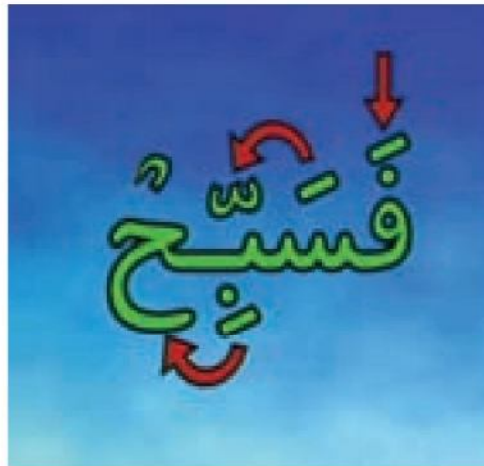
معلم درحالی که از حرکت کوتاه «َ» به‌سوی علامت تشدید اشاره می‌کند، دانش‌آموزان می‌گویند: «حَقَّ» آن‌گاه معلم پس از کمی مکث، با توجه به حرکت حرف تشدید، به‌صورت ثابت یا متحرک به آن حرکت اشاره می‌کند. در مورد مثال بالا با اشاره‌ی ثابت به حرکت «َ» اشاره می‌شود و بچه‌ها می‌گویند: «ق».

دو مثال دیگر :

معلم در کلمه‌ی «لَمَّا» ابتدا از حرکت «کَ» به‌سوی علامت تشدید و آن‌گاه پس از مکث از حرف «م» به‌سوی صدای «ا» اشاره می‌کند. در کلمه‌ی دوم نیز، ابتدا به حرکت «کُ»، سپس از حرکت «کَ» به‌سوی تشدید و آن‌گاه پس از کمی مکث، از حرف «ج» به‌سوی صدای «ی» اشاره می‌شود.

نکته: وجود کمی مکث بین اشاره به بخش اول حرف دارای تشدید و بخش دوم آن ضروری است. این امر به خوبی به دانش‌آموزان می‌آموزد که حرف دارای تشدید در واقع دو حرف است و دو بار خوانده می‌شود.

چند تذکر مهم:

۱- از دانش‌آموزان بخواهید که هم‌زمان با اشاره شما، بخش‌ها و کلمات را به‌صورت دسته‌جمعی بخوانند. ممکن است برخی از دانش‌آموزان، بخش‌ها را زودتر یا دیرتر از اشاره شما بخوانند؛ از آن‌ها بخواهید با اشاره بخوانند و عقب و جلو نیفتند.

۲- در آموزش لوحه‌ها، ابتدا دانش‌آموزان به روش فوق، کلمات و عبارات را دسته‌جمعی می‌خوانند و پس از کمی تمرین، خوب است با اشاره‌ی معلم خواندن به‌صورت انفرادی نیز انجام شود. پرسش انفرادی را همیشه از دانش‌آموزان قوی‌تر آغاز کنید.

۳- معلم کلمات و عبارات قرآنی را نمی‌خواند، بلکه هدایت می‌کند تا خود دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

روش تدریس صامت و مصوت

خوشبختانه خط فارسی و قرآن در بیش تر نمادها (حروف و حرکات) یکسان هستند. از این رو، می‌توان آموزش روخوانی قرآن را بر سوادآموزی فارسی بنا نهاد؛ یعنی پس از آن که دانش‌آموزان حروف و حرکات خط فارسی (صامت‌ها و مصوت‌ها) را آموختند، بدون هیچ گونه آموزش جدیدی، روخوانی برخی از کلمات و عبارات قرآن را آغاز می‌کنند. این کار، حداقل فواید زیر را دارد.

۱- از آموزش مجدد حروف و حرکات بی‌نیاز می‌شویم. آموزش مجدد، گذشته از آن که مقداری از وقت را به خود اختصاص می‌دهد، چون تکرار آموخته‌های قبلی است، از انگیزه‌ی یادگیری می‌کاهد.

۲- به کارگیری آموخته‌های فارسی در خواندن قرآن، هم موجب تقویت ارتباط افقی دو درس فارسی و قرآن می‌شود و هم شوق و شغف دانش‌آموزان و افزایش انگیزه یادگیری در هر دو درس را به دنبال دارد.

۳- براساس اصول روان‌شناسی یادگیری، استفاده از آموخته‌های قبلی موجب تعمیق و تحکیم یادگیری مطلب جدید می‌شود؛ از این رو، به کارگیری آموخته‌های فارسی، یادگیری روخوانی قرآن را سرعت و عمق می‌بخشد.

روش تمرین ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها

- ۱- لوحه‌ی جدول ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها بر روی تخته کلاس نصب می‌شود.
- ۲- معلم به شیوه‌ی صحیح به حروف و حرکات اشاره می‌کند و دانش‌آموزان به طور دسته‌جمعی صامت را با مصوت ترکیب کرده و می‌خوانند تا خواندن تمام ترکیب‌های جدول به پایان برسد.
- ۳- معلم از هر یک از دانش‌آموزان می‌خواهد که هر کدام، یک سطر از جدول را همراه با اشاره او بخوانند. خوب است ابتدا دانش‌آموزان قوی‌تر و سپس سایر دانش‌آموزان بخوانند.
- ۴- معلم به هر یک از صامت‌ها و مصوت‌ها به صورت پراکنده و نامنظم اشاره می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد که ابتدا به صورت دسته‌جمعی و سپس به صورت انفرادی، ترکیب مورد اشاره‌ی معلم را بخوانند.

حرف	حرکت	ـَ	ـِ	ـِ	ـِ	ـِ	ـِ	ـِ
ا	اَ	اِ	اُ	اُ	اُ	اُ	اُ	اُ
ب	بَ	بِ	بُ	بُ	بُ	بُ	بُ	بُ
ت	تَ	تِ	تُ	تُ	تُ	تُ	تُ	تُ
ث	ثَ	ثِ	ثُ	ثُ	ثُ	ثُ	ثُ	ثُ
ج	جَ	جِ	جُ	جُ	جُ	جُ	جُ	جُ
ح	حَ	حِ	حُ	حُ	حُ	حُ	حُ	حُ
خ	خَ	خِ	خُ	خُ	خُ	خُ	خُ	خُ
د	دَ	دِ	دُ	دُ	دُ	دُ	دُ	دُ

تذکر: در پایه‌ی اوّل ابتدایی، آموزش صامت و مصوت‌ها پس از آموزش شش مصوت و تعدادی از صامت‌ها، شروع می‌شود؛ از این‌رو، اولین جدول ترکیب صامت و مصوت، همه‌ی صامت‌ها به کار نرفته است.

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: لوحه‌ی مربوط به ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها را روی تخته کلاس

نصب کنید و سه نفر از دانش‌جویان، هر کدام یکی از بندهای فوق را اجرا کنند.

فعالیت ۲: در سوره‌ی حمد و ۲۰ آیه‌ی اوّل سوره‌ی بقره کلماتی را که فقط از

ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها (بدون حرف ساکن، تشدید، تنوین و حروف ناخوانا)

تشکیل شده است استخراج کنید.

روش تدریس حرف ساکن

حرف بی حرکت که به کمک حرف متحرک قبل از خودش در یک بخش خوانده می شود، حرف ساکن است. حرف ساکن این گونه تدریس می شود.

۱- کلماتی مانند: «سَر، دِل، قُم» را روی تخته بنویسید و از دانش آموزان بخواهید آن ها را بخوانند. آن گاه به حرف «ر» در کلمه ی «سَر» اشاره کنید و بپرسید: آیا این حرف دارای یکی از حرکات «َ ـِ ـُ ـِ ا ـ و ـ ی» است؟
دانش آموزان پاسخ خواهند داد: خیر؛

همین گونه درباره ی حروف «ل» و «م» در کلمات «دِل» و «قُم» بپرسید، پس از پاسخ دانش آموزان، با اشاره به حروف «ر» و «ل» و «م» در کلمات فوق بگویید در قرآن روی این حروف که هیچ حرکتی ندارند، یک علامتی مانند (ء) می گذارند. آن گاه علامت سکون را روی حروف مذکور بنویسید و برای دانش آموزان توضیح دهید که هرگاه این علامت روی حرفی بود، یعنی آن حرف هیچ حرکتی ندارد و باید آن را با حرکت قبل از خودش خواند. سپس کلماتی مانند «لَمَّ»، «مَنَّ» و «قُلَّ» را روی تخته بنویسید و با اشاره از حرکت کوتاه «َ ـِ ـُ» به علامت ساکن (ْ) از دانش آموزان بخواهید این کلمات را بخوانند.

توجه: در اشاره به بخش دارای حرف ساکن حتماً از حرکت قبل به علامت سکون اشاره کنید، نه به حرف دارای این علامت. به این ترتیب هم توجه دانش آموزان به این علامت بیش تر جلب می شود و هم می آموزند حرفی که دارای این علامت است باید با صدای قبل از خودش در یک بخش خوانده شود.

۲- لوحه ی جدول ترکیب صداها با حروف ساکن را بر روی تخته نصب کنید؛ بدون آن که خودتان بخوانید با حرکت دست از صدای کوتاه به علامت سکون اشاره کنید و از دانش آموزان بخواهید آن ها را به صورت دسته جمعی بخوانند.

۳- مانند مرحله ی قبل با اشاره به بخش دارای حرف ساکن، از هر دانش آموز بخواهید که یک سطر از جدول را بخواند. کسب مهارت صحیح خواندن بخش های دارای حرف ساکن در صحیح خواندن کلمات قرآنی اهمیت بسیاری دارد. برای جلب توجه دانش آموزان، مناسب است به طور نامنظم نیز به این بخش ها اشاره کنید تا با دقت آن ها را بخوانند.

اَبْ	اِبْ	اُبْ	اَدْ	اِدْ	اُدْ	اَظْ	اِظْ	اُظْ
اَجْ	اِجْ	اُجْ	اَحْ	اِحْ	اُحْ	اَغْ	اِغْ	اُغْ
اَزْ	اِزْ	اُزْ	اَذْ	اِذْ	اُذْ	اَقْ	اِقْ	اُقْ
اَرْ	اِرْ	اُرْ	اَشْ	اِشْ	اُشْ	اَلْ	اِلْ	اُلْ
اَصْ	اِصْ	اُصْ	اَضْ	اِضْ	اُضْ	اَوْ	اِوْ	اُوْ
اَطْ	اِطْ	اُطْ	اَعْ	اِعْ	اُعْ	اَهْ	اِهْ	اُهْ
اَفْ	اِفْ	اُفْ	اَمْ	اِمْ	اُمْ	اَيْ	اِیْ	اُیْ
اَلْ	اِلْ	اُلْ	اَمْ	اِمْ	اُمْ	اَهْ	اِهْ	اُهْ
اَوْ	اِوْ	اُوْ	اَهْ	اِهْ	اُهْ	اَيْ	اِیْ	اُیْ

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: جدول مربوط به حروف ساکن را بر روی تخته نصب کنید تا چند نفر از دانشجویان آن را تدریس کنند.

فعالیت ۲: از دو سوره‌ی توحید و کافرون، کلمات و عباراتی را که فقط دارای حروف ساکن و شش مصوّت‌اند پیدا کرده و بنویسید.

روش تدریس حرف دارای تشدید

حرف مشدّد (دارای تشدید) هنگام تلفظ، دو بار خوانده می‌شود. کسب مهارت صحیح خواندن حرف مشدّد برای دانش‌آموزان کمی مشکل است؛ زیرا دانش‌آموزان در این سن دارای تفکر عینی‌اند و بیش‌تر به آن‌چه که می‌بینند توجه می‌کنند. لذا تصور این که حرف مشدّد دارای دو حرف می‌باشد کمی مشکل است و نیاز به تمرین بیش‌تر دارد. از این رو، نیازمند دقت در آموزش و تمرین بیش‌تر می‌باشد. در آموزش حرف مشدّد، تفهیم این مطلب ضروری است که هر حرف مشدّد دو بار خوانده می‌شود، بار اول با حرف متحرک قبل از خود و بار دوم با حرکت خودش. از آن‌جا که این مطلب تا حدودی انتزاعی است می‌توان برای تفهیم و آموزش آن به روش زیر عمل کرد.

معلم ابتدا کلمه‌ی «بَننا» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن را بخوانند. سپس از آن‌ها می‌پرسد آیا کلمه‌ی «بَنّا» را این‌گونه می‌نویسیم؟ خواهند گفت: نه! آن‌گاه شکل صحیح کلمه را جلوی آن می‌نویسد.

بَننا ← بَنّا

معلم در حالی که به دو حرف «ن» و کلمه‌ی «بَننا» اشاره می‌کند، از دانش‌آموزان می‌پرسد این کلمه چند «ن» دارد؟

دانش‌آموزان: دو تا

معلم در حالی که به کلمه‌ی «بَنّا» اشاره می‌کند، می‌پرسد، این کلمه چند «ن» دارد.

دانش‌آموزان: یکی

معلم در حالی که به تشدید اشاره می‌کند، می‌پرسد: به جای یکی از «ن»ها چه گذاشته‌ایم؟

دانش‌آموزان: تشدید

معلم: بچه‌ها! پس هر وقت علامت تشدید روی حرف باشد، آن حرف را چند بار می‌خوانیم؟

دانش‌آموزان: دوبار

اگر گفتند: «یکی»، دوباره به شکل سمت راست اشاره می‌شود تا به خوبی دریابند که تشدید به جای یکی از آن‌هاست.

معلم در حالی که به سوی صدای فتحه «بَ» اشاره می‌کند، می‌گوید: بچه‌ها! «ن» اوّل را همراه

کدام صدا می‌خوانیم؟

دانش‌آموزان: با صدای «نَ» قبلش.

به این ترتیب دو نکته‌ی مهم زیر برای دانش‌آموزان یادآوری می‌شود:

۱- هر حرف دارای تشدید، دوبار خوانده می‌شود.

۲- این حرف، یک بار با حرف صدادار قبلش و بار دوم با حرکت خودش خوانده می‌شود.

معلم چند کلمه‌ی مشددّ دیگر را که دانش‌آموزان در فارسی خوانده‌اند روی تخته می‌نویسد و

به روش فوق آموزش می‌دهد. از آن‌جا که آموزش روخوانی قرآن پیرو زبان آموزی فارسی است باید

حرف مشددّ پس از آموزش علامت تشدید در فارسی، تدریس شود.

در قسمت «اشاره کردن به بخش‌ها» با شیوه‌ی اشاره به بخش‌های دارای تشدید آشنا شدید، ولی نکته‌ی بسیار مهم آن که هنگام اشاره از حرکت قبل از تشدید به علامت تشدید باید کمی مکث کرد، آن‌گاه به حرکت حرف مشدد اشاره نمود. این موضوع از آن رو، اهمیت دارد تا دانش‌آموزان به کمک این مکث به خوبی درک کنند که حرف مشدد باید دوبار خوانده شود. برای کسب مهارت کافی در صحیح خواندن حروف مشدد، جدول ترکیبات تشدید، مانند مراحل آموزش و تمرین جدول حروف ساکن، تدریس و تمرین می‌شود.

فعالیت یادگیری

جدول ترکیبات تشدید را روی تخته نصب کنید و چند نفر با توجه به مراحل آموزش و نحوه‌ی صحیح اشاره کردن آن را تدریس کنند.

تمرین اول - ترکیب‌های دارای تشدید را با اشاره‌ی آموزگار بخش بخش بخوانید.

اَبَّ	رُدَّ	سَيَّ	قَوَّ	ذُرَّ	جَدَّ
اَمَّ	لَجَّ	غَيَّ	مَدَّ	اَنَا	حَسَو
اَنَّ	رَبَّ	كُنَّا	قَلَّ	طَبَّ	مَثَّ
اِنِّي	وَفَّ	هُنَّ	دُرَّ	سَبَّ	مَكَ
حَقَّ	سُبُو	اَلَا	ضُرُّ	صَفَّ	اِلَا
شُقَّ	ظَلَّ	سِرَو	ضَارَّ	صَمَو	قَرَّى
اَيَّ	فَرَّ	فَضَو	اُمَّ	عَمَّا	وَدَو
حَدَّ	مُنَّ	ضُرَّ	مِمَّا	هَزَّى	جَبَّ
سَمَّا	قُطَّ	عَنَّ	مَسَّ	اَنَا	دَمَّ
دَكَّا	جَمَّا	غُلُو	صَلُو	جَانَّ	حَاجَّ

تذکر: مباحث مربوط به « ترکیب صامت‌ها و مصوت‌ها، اشاره کردن به بخش‌ها، بخش دارای ساکن با تشدید» در پایه‌ی اوّل ابتدایی تدریس و تمرین می‌شود و در پایه‌ی دوم به منظور کسب مهارت، یادآوری و تمرین می‌گردد.

روش تدریس حروف ناخوانا

در بیش‌تر زبان‌ها حرف ناخوانا وجود دارد. در خط فارسی نیز برخی حروف، ناخوانايند؛ مانند «واو» در کلمات خواهر و خویش. هم‌چنین در زبان فارسی برخی از کلمات عربی که دارای حروف ناخوانايند به کار می‌رود؛ مانند: مؤدّب، سؤال، مثلاً، مرتضیٰ، نهج البلاغه، سيّد الشّهدا، علی بن موسی الرضا، صاحب الزّمان، عليهم السّلام و... .

فعالیت یادگیری

چند کلمه‌ی دیگر که در فارسی به کار می‌رود و دارای حروف ناخوانای «و، ا، ل، ی» است بنویسید.

از آن‌جا که مهم‌ترین هدف آموزش روخوانی در دوره‌ی ابتدایی کسب مهارت است؛ از این‌رو، به جای پرداختن به بیان تعاریف و اصطلاحات که عموماً انتزاعی است، باید در این آموزش تدابیری اتخاذ شود که دانش‌آموزان به‌طور کاربردی و عملی، مهارت موردنظر را کسب کنند. بنابراین حروف ناخوانا در دو مرحله تدریس می‌شود.

مرحله‌ی اوّل – آموزش حروف ناخوانا به صورت حروف متمایز: با متمایز کردن حروف ناخوانا دانش‌آموز متوجه می‌شود که نباید این حروف را بخواند. به کمک این تدبیر که نمونه‌ای از رعایت اصل ساده به مشکل است، دانش‌آموزان می‌توانند به راحتی و بدون نیاز به قواعد و اصطلاحات، از همان آغاز، عبارات قرآنی را به‌طور صحیح بخوانند. حروف ناخوانا در پایه‌های اوّل تا سوم به صورت متمایز نوشته می‌شوند.

در کتاب‌های آموزش قرآن برای متمایز کردن حروف ناخوانا از توخالی کردن یا رنگی کردن آن‌ها استفاده می‌شود.

به حروف ناخوانا در کلمات زیر توجه کنید :

قَالُوا بَلَىٰ تُؤْمِنُ

در بسیاری از موارد، حروف ناخوانا در وسط بخش قرار می‌گیرد که باید حرکت قبل از این حروف را به علامت سکون یا تشدید بعد از آن‌ها وصل کرد. از این رو، علاوه بر متمایز کردن حروف ناخوانا، به کمک فلش، اتصال دو طرف این حروف مشخص شده است. این تدبیر، میدان دید دانش‌آموز را در این گونه بخش‌ها افزایش داده و آن‌ها را در صحیح خواندن و کسب مهارت لازم کمک می‌کند؛ مثال :

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ إِلَى الْجِبَالِ
إِلَهُ النَّاسِ أَقِمْو الدِّينَ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ

فعالیت یادگیری

در این عبارات و آیات قرآنی، حروف ناخوانا را مشخص کنید و در موارد لازم دو طرف آن‌ها را با فلش وصل کنید.

۱- سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ

۲- يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ

۳- وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ

۴- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

مرحله‌ی دوم — آموزش قواعد حروف ناخوانا: پس از کسب مهارت نسبی در مرحله‌ی

قبل، قواعد مربوط به حروف ناخوانا به صورت کاربردی و به زبان ساده تدریس شده و به تدریج حروف متمایز به صورت معمولی نوشته می‌شود؛ و پس از آن فلش اتصال به تدریج از ترکیبات ساده، سپس از ترکیبات مشکل حذف می‌شود.

قواعد حروف ناخوانا طی مراحل زیر تدریس می‌شود:

۱- در مواردی که حرف ناخوانای موردنظر، در زبان فارسی کاربرد دارد، چند مثال آورده و از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آن‌ها را بخوانند. آن‌گاه از آن‌ها می‌پرسیم که کدام یک از حروف خوانده نمی‌شوند.

۲- چند مثال از کلمات قرآنی که حروف ناخوانای موردنظر در آن‌ها به صورت متمایز است، روی تخته می‌نویسیم و از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آن‌ها را بخوانند و حروف ناخوانا را مشخص کنند.

۳- قاعده‌ی موردنظر، با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان و به زبان ساده و کاربردی توضیح داده می‌شود.

۴- چند مثال از کلمات قرآنی که حروف ناخوانای موردنظر در آن‌ها معمولی شده است، آورده می‌شود (می‌توان از همان مثال‌های بند دوم استفاده کرد) تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند و حروف ناخوانای آن‌ها را مشخص کنند.

اینک به روش تدریس حروف ناخوانای «و ا ل ی» بدون حرکت قبل از تشدید مطابق مراحل آموزش توجه کنید.

۱- مثال آشنا: عَلِيٌّ بْنُ مُوسَى الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَام

دانش‌آموزان کلمات بالا را می‌خوانند آن‌گاه از آن‌ها می‌پرسیم در این کلمات چه حروفی ناخواناست.

۲- مثال قرآنی با حروف ناخوانای متمایز:

اقِمْوَا الصَّلَاةَ

دانش‌آموزان پس از خواندن عبارت فوق، بیان می‌کنند که چه حروفی خوانده نشده است.

۳- بیان قاعده: معلم با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان، به ترتیب زیر آن‌ها را به فهم قاعده‌ی

موردنظر می‌رساند.

— حروف ناخوانا در عبارت فوق حرکت دارند یا نه؟

— نه!

— بعد از این حروف چه علامتی آمده است؟

— تشدید!

— (معلم در حالی که با حرکت دست از صدای قبل از این حروف ناخوانا به تشدید اشاره

می‌کند، می‌پرسد) صدای قبل از این حروف به چه چیزی وصل می‌شود؟

— به تشدید!

آن‌گاه معلم به شکل زیر، قاعده را بیان می‌کند.

حروف «و ا ل ی» بدون حرکت، قبل از تشدید خوانده نمی‌شود. آن‌گاه حرکت قبل از آن‌ها

به تشدید وصل می‌شود.

۴- مثال قرآنی با حروف ناخوانای معمولی: معلم می‌گوید از این به بعد حروف ناخوانای

قبل از تشدید، معمولی نوشته شده، ولی خوانده نمی‌شود. آن‌گاه از دانش‌آموزان می‌خواهد که

مثال‌های زیر را بخوانند.

إِلَهُ النَّاسِ وَاتَّقَوْهُ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: برای هریک از انواع حروف ناخوانا، سه نمونه پیدا کنید و بنویسید.

فعالیت ۲: هر دانشجو یکی از انواع حروف ناخوانا را مطابق مراحل روش تدریس،

آموزش دهد.

روش تدریس «الف» بعد از «واو» آخر

همان‌طور که قبلاً گفته شد در آموزش حروف ناخوانا خوب است در گام اول از کلمات فارسی

مشابه استفاده کرد؛ اما در فارسی، کلمه‌ای که «الف» بعد از «واو» آخر آن ناخوانا باشد نداریم؛ از

این‌رو، تدریس این حرف ناخوانا با حروف ناخوانایی که شبیه آن‌ها در زبان فارسی وجود دارد،

متفاوت است. این حرف ناخوانا به شکل زیر تدریس می‌شود.

- کلمات قالوا، ءامنوا و كفروا را روی تخته بنویسید تا دانش آموزان آن‌ها را بخوانند.
- آن‌گاه به طریق زیر با پرسش و پاسخ این قاعده را تدریس می‌کنیم :
- (معلم با اشاره به کلمات فوق) بچه‌ها کدام حرف را نخواندیم؟
 - الف آبی رنگ را
 - در این کلمات قبل از الف چه حرفی وجود دارد؟
 - واو
 - چه نتیجه‌ای می‌گیریم؟
 - الف بعد از «واو» در آخر این کلمات خوانده نمی‌شود.
 - بارک‌الله به نتیجه‌ی خوبی رسیدید. از این پس، الف بعد از «واو» آخر کلمات را معمولی می‌نویسیم، ولی آن را نمی‌خوانیم.

انواع حروف ناخوانا

- ۱- پایه‌ی همزه (وِ ؤِ) و پایه‌ی الف کوچک (ی)، مانند : مُؤْمِن، يُبْدِئُ، مُوسَى، اِلَى
 - ۲- «ا، ی» بعد از تنوین (ـَ، ـِ، ـُ)، مانند : غَفُورًا، هُدًى
 - ۳- الف بعد از «و» آخر (...وا)، مانند : عَمِلُوا
 - ۴- موارد خاص مانند : اُولَئِكَ، اَنَا
 - ۵- «و ا ی» بدون حرکت قبل از ساکن، مانند : ذِي الْعَرْشِ، ذُو الْجَلَالِ
 - ۶- «و ا ل ی» بدون حرکت قبل از تشدید، مانند : الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، نَهَى النَّفْسَ
- عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

فعالیت یادگیری

برای هریک از انواع حروف ناخوانا، دو مثال از قرآن انتخاب کرده و حروف ناخوانا را در آن‌ها مشخص کنید.

روش تدریس نمادهای* خاص رسم الخط قرآن

از آن جا که آموزش روخوانی قرآن مبتنی بر سواد آموزی فارسی است، در پایه‌ی اوّل هیچ گونه نماد جدیدی تدریس نمی‌شود و آموزش نمادهای خاص رسم الخط قرآن از پایه‌ی دوم ابتدایی به شیوه‌ی زیر آغاز می‌شود.

۱- الف کوچک (ا)

در رسم الخط قرآن گاهی مصوت «آ» به شکل «ا» نوشته می‌شود. این نماد به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود.

معلم شکل «ا» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن را بخوانند.
دانش‌آموزان می‌گویند: آ

معلم کمی از پایین شکل «ا» را پاک می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد دوباره بخوانند؛
دانش‌آموزان می‌گویند: آ

معلم این کار را تکرار می‌کند، تا «ا» به شکل «اُ» درآید.

معلم می‌گوید: همان‌طور که می‌بینید شکل آن، کوچک شده، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.

معلم «بُ» را نیز روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد تا آن را بخوانند.

آن‌گاه چند مثال دیگر را به همین شیوه با دانش‌آموزان تمرین می‌کند.

بُ	←	با
سُ	←	سا
لُ	←	لا

فعالیت یادگیری

درس الف کوچک (ا) را از کتاب دوم دبستان در کلاس تدریس کنید.

* منظور از نماد، حرف یا علامتی است که در خط به کار می‌رود.

۲- تنوین (ؕ)

تنوین، ترکیب صدا‌های کوتاه با «نون ساکن» است. این «نون» به صورت تکرار حرکت نوشته می‌شود.

برای تدریس تنوین، معلم صدای «ـِ» را همراه «ن» روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموز می‌خواهد تا آن را بخواند. آن‌گاه شکل «ـِ» را جلوی آن می‌نویسد و می‌گوید این شکل نیز همان‌طور خوانده می‌شود.

سپس ترکیب «ـ» را با چند حرف نوشته و تمرین می‌کند.

پس از آموزش فوق، معلم لوحه‌ی مربوط به تنوین کسره (ـِ) را نصب کرده و از دانش‌آموزان می‌خواهد سطر به سطر آن را بخوانند.

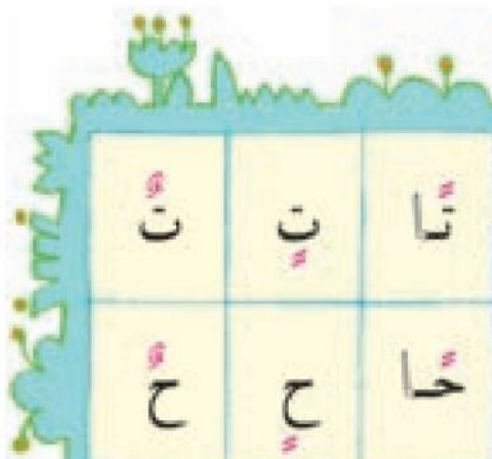
فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: تنوین ضمه (ـُ) را مانند مراحل تنوین کسره (ـِ) طراحی و تدریس کنید.

فعالیت ۲: تنوین فتحه (ـَ) را مانند مراحل تنوین کسره (ـِ) طراحی و تدریس کنید.

تذکر: هنگام تدریس این تنوین، توجه دانش‌آموزان را به «الف ناخوانا» که بعد از این تنوین می‌آید، جلب می‌کنیم.

پس از آموزش هریک از انواع تنوین، لوحه‌ی مربوط به آن در کلاس نصب شده و دانش‌آموزان خواندن آن‌ها را تمرین می‌کنند.

ن	ن	نا	ب	ب	با	م	م	ما
ح	ح	حا	ج	ج	جا	ث	ث	ثا
ذ	ذ	ذا	د	د	دا	خ	خ	خا
س	س	سا	ز	ز	زا	ر	ر	را
ض	ض	ضا	ص	ص	صا	ش	ش	شا
ع	ع	عا	ظ	ظ	ظا	ط	ط	طا
ق	ق	قا	ف	ف	فا	غ	غ	غا
م	م	ما	ل	ل	لا	ك	ك	كا
ه	ه	ها	و	و	وا	ن	ن	نا
			ي	ي	يا			

۳- کاف بی سرکج (ك)

معلم کاف آخر (ک) را روی تخته می نویسد و از دانش آموزان می خواهد تا آن را بخوانند.
 آن گاه کاف بی سرکج (ك) را جلوی آن می نویسد و می گوید در قرآن، کاف این گونه نوشته می شود.

ک ← ك

سپس کاف بی سرکج را با صداهای کوتاه می نویسد تا دانش آموزان، آن ها را چند بار بخوانند.

كَ كِ كُ

۴- تاء گرد (ة ة)

معلم دو شکل تاء گرد (ة ة) را روی تخته می نویسد و آن گاه می گوید: بچه ها! صدای این دو شکل «ت» است.

ة ← ت

ة ← ت

سپس هر دو شکل تاء گرد را با صداهای کوتاه ترکیب کرده و از دانش آموزان می خواهد تا آن ها را چند بار بخوانند.

ةَ ةِ ةُ

ةَ ةِ ةُ

۵- «واو» و «ياء» کوچک (هـ هـی)

معلم مصوت «ا» را روی تخته می نویسد و از دانش آموزان می خواهد که آن را بخوانند. سپس الف کوچک (ـهـ) را مقابل آن می نویسد تا آن را نیز بخوانند. آن گاه از دانش آموزان سؤال می کند که وقتی «ا» را کوچک می نویسیم، آیا صدایش تغییر می کند؟ دانش آموزان می گویند: نه!
 معلم «او» را روی تخته می نویسد تا دانش آموزان آن را بخوانند. سپس مقابل آن «ا» دوم را می نویسد تا آن را نیز بخوانند.

او ← و

سپس می‌گوید شکل «و» مانند «ا» کوچک می‌شود، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.

و ← و

آن‌گاه شکل‌های زیر را می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

هو ← هو

هو ← هو

معلم چند کلمه قرآنی با نماد فوق را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند؛ مانند:

رَبُّهُ، عَبْدُهُ

فعالیت یادگیری

مراحل آموزش نماد «ه ی هی» را که مانند نماد «ه و هو» تدریس می‌شود، در

کلاس اجرا کنید.

۶- همزه (ء)

همزه مانند صدای عین در فارسی، تلفظ می‌شود. برای تدریس همزه، معلم ترکیب حرف «ع» را با حرکت‌های مختلف می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن‌ها را بخوانند.

عَ عِ عُ عَا عِي عَو

آن‌گاه می‌گوید شکل دیگری از حروف الفبا نیز شکل و صدای آن شبیه «ع» است. نام این شکل همزه است و شما در کلماتی مانند «سؤال، قائم، رأی» با آن آشنا باشید. سپس حرف همزه را با حرکت‌های مختلف، ترکیب کنید تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

ءَ ءِ ءُ ءَا ءِ ءَو ءِ ءِ ءُ

همزه گاهی روی پایه می‌آید. این پایه‌ها عبارت است از: «ئ، ا، و، ئ»

روش تدریس همزه روی دندانه (ئ): معلم همزه‌ی روی دندانه (ئ) را روی تخته می‌نویسد

و جلوی آن نیز همزه‌ی بدون پایه را می‌نویسد و می‌گوید این دو شکل، مانند هم خوانده می‌شود.

ئ ← ء

آن‌گاه معلم این شکل از همزه را با صداهای مختلف ترکیب کرده تا دانش‌آموزان بخوانند.

ئِ ئُ ئِ ئِ ئِ ئِ ئِ

روش تدریس همزه روی الف (أ): معلم در صورت امکان چند کلمه‌ی فارسی آشنا مانند «تألیف، مأمور» را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند. آن‌گاه همزه‌ی روی الف (أ) را روی تخته می‌نویسد و جلوی آن نیز همزه‌ی بدون پایه را می‌نویسد و می‌گوید این دو شکل، مانند هم خوانده می‌شود.

أ ← ء

سپس کلمات و عبارات قرآنی دارای این شکل را تمرین می‌کند.

تذکر: گاهی دانش‌آموزان این شکل را در وسط کلمه به صورت «ا» می‌خوانند؛ مانند «مأكول»

که به اشتباه «ماکول» خوانده می‌شود و گاهی این شکل را در آخر کلمه نمی‌خوانند.

مانند «إِقْرَأْ» که خوانده می‌شود «إِقرَ». با توجه به این که این شکل همزه (أ) ساکن است، معلم

با حرکت دست از فتحه به سمت همزه، توجه دانش‌آموزان را به تلفظ همزه جلب می‌کند. — أ

✱ روش تدریس همزه روی واو (و): معلم همزه‌ی روی واو (و) را روی تخته می‌نویسد و

می‌گوید صدای این شکل همان صدای «ء» است.

و ← ء

سپس ترکیبات آن را با حرکات کوتاه می‌نویسد تا با اشاره‌ی او دانش‌آموزان بخوانند.

وُ وُ وُ

آن‌گاه ترکیب «وُ» را با صدای «آ» به صورت «وَا» روی تخته می‌نویسد و به آن اشاره می‌کند

تا دانش‌آموزان بخوانند. این ترکیب نیاز به تمرین و تکرار بیش‌تری دارد.

سپس معلم کلمات و عبارات قرآنی دارای این ترکیبات را تمرین می‌کند.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به کتاب آموزش قرآن پایه‌ی سوم ابتدایی دروس مربوط به همزه را در

کلاس تدریس کنید.

۷- حروف مقطعه

در ابتدای ۲۹ سوره‌ی قرآن، حروفی آمده است که با نامشان خوانده می‌شوند. این حروف که از رموز قرآن‌اند، حروف مقطعه نامیده می‌شوند؛ مانند:

ن ← نون

ق ← قاف

ط ← طاسین

ح ← حامیم

الر ← الف لام را

كهيعص ← کاف ها یا عین صاد

فعالیت یادگیری

حروف مقطعه را از قرآن، استخراج کرده و آن‌ها را همراه شیوه‌ی خواندن هریک بنویسید. (بدون تکرار)

یک حرفی:

دو حرفی:

سه حرفی:

چهار حرفی:

پنج حرفی:

معلم برای تدریس حروف مقطعه، یکی از آن‌ها را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید در آغاز برخی از سوره‌ها کلماتی به این صورت آمده است. معلم به هریک از حروف اشاره می‌کند و از دانش‌آموزان می‌پرسد: اسم این حرف چیست؟ پس از پاسخ دانش‌آموزان، آن اسم را روبه‌روی آن می‌نویسد.

الم ← الف لام میم

آن‌گاه معلم می‌گوید نام این حروف، حروف مقطعه است که برای خواندن آن‌ها باید اسم الفبایی هریک از حروف را خواند.

معلم برای دانش آموزان توضیح می دهد که نام قرآنی حروف زیر با نام فارسی آنها تفاوت دارد. معلم این حروف را روی تخته می نویسد. اسم فارسی آنها را از دانش آموزان می پرسد و روبه رویشان می نویسد ؛ آن گاه اسم قرآنی آنها را جلوی هریک نوشته تا بخوانند.

حرف	اسم فارسی	اسم قرآنی
ح	ح	حا
ر	ر	را
هـ	هـ	ها
ی	ی	یا
ع	عین	عین

معلم در پایان، لوحه ی مربوط را نصب کند تا دانش آموزان با خواندن حروف مقطعه، شیوه ی صحیح خواندن آنها را تمرین کنند.

۸- تنوین قبل از ساکن یا تشدید (التقای ساکنین)

هرگاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، به صورت نون مکسور (نِ) خوانده می شود* ؛

مانند :

لَهُوَ أَنْفَضُوا ← لَهُوَ أَنْفَضُوا
عَذْنِ الَّتِي ← عَذْنِ الَّتِي
خَيْرَ أَطْمَأَنَّ ← خَيْرَ أَطْمَأَنَّ

* همان طور که می دانید تنوین به صورت حرکت کوتاه و نون ساکن خوانده می شود، از این رو هرگاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، دو حرف ساکن با هم برخورد می کنند که به آن التقای ساکنین می گویند. در این صورت برای تسهیل در خواندن، تنوین به صورت نون مکسور (نِ) خوانده می شود.

در کتاب‌های درسی، تنوین در این موارد، به صورت «نون مکسور کوچک» مانند مثال‌های ستون سمت چپ نوشته می‌شود. معلم لوحه‌ی مربوط را روی تخته نصب می‌کند و در صورت نداشتن لوحه، مثالی را روی تخته می‌نویسد و با اشاره، نحوه‌ی صحیح خواندن را نشان می‌دهد.

بَعْضُ الْقَوْلِ

۹- علامت مدّ (ـ)

این علامت گاهی روی صداها‌ی بلند قرار می‌گیرد؛ در این صورت صداها‌ی بلند، با کشش بیش‌تری خوانده می‌شوند؛ مانند:

وَلَا الضَّالِّينَ	جَاءَ الْحَقُّ	لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
الْمَ	الَّتِي أَنْعَمْتَ	قَالُوا ءَامَنَّا
أُولَئِكَ	وَلَهُ أَجْرٌ	مِنْ غَيْرِ سَوْءٍ
وَمِنْ ءَايَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ		

معلم علامت مدّ (ـ) را روی تخته می‌نویسد و به دانش‌آموزان می‌گوید هرگاه این علامت روی صداها‌ی «ا-ا-ی-و» قرار گیرد، این صداها را کمی بیش‌تر می‌کشیم. سپس چند نمونه را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان با رعایت علامت مدّ، آن‌ها را بخوانند.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به قرآن کریم، نمونه‌های بیش‌تری از علامت مدّ را که روی صداها‌ی کشیده (ا-ا-ی-و) آمده است، استخراج کرده و بنویسید.

روش تدریس وقف

در دوره‌ی ابتدایی، وقف در دو مرحله به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود.

مرحله‌ی اول: در این مرحله آنچه که هنگام وقف خوانده نمی‌شود، به صورت توخالی یا رنگی است و به دانش‌آموزان گفته می‌شود که حرکات توخالی یا رنگی را نیز مانند حروف متمایز نمی‌خوانیم؛ مانند:

يَعْلَمُونَ	←	يَعْلَمُونَ
بِالصَّبْرِ	←	بِالصَّبْرِ
نَسْتَعِينُ	←	نَسْتَعِينُ
يُسْرًا	←	يُسْرًا
خُسْرٌ	←	خُسْرٌ
فَتْحٌ قَرِيبٌ	←	فَتْحٌ قَرِيبٌ
حَسَنَةً	←	حَسَنَةً
وَحْدَهُ	←	وَحْدَهُ
رَبِّهِ	←	رَبِّهِ

مرحله‌ی دوم: در این مرحله حرکات توخالی، به تدریج پُر و معمولی می‌شود و به دانش‌آموزان می‌گوییم حرکات آخر عبارات را در هنگام وقف نمی‌خوانیم. موارد مختلف وقف به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود:

۱- وقف بر حرکات کوتاه، تنوین، «واو» و «یا»ی کوچک: معلم کلمه‌ای را که حرکت توخالی دارد روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن را بخوانند.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ ← لَيْلَةُ الْقَدْرِ

آن‌گاه معلم حرکت توخالی را پُر می‌کند و می‌گوید از این به بعد حرکات آخر عبارات را که به‌طور معمولی نوشته شده است، هنگام وقف نمی‌خوانیم.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ ← لَيْلَةُ الْقَدْرِ

برای کسب مهارت کافی در اِعمال قاعده‌ی وقف، در فواصل گوناگون، معلم پرسش‌های زیر را از دانش‌آموزان می‌پرسد.

– آیا حرکت آخر عبارت را بخوانیم؟ (درحالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند)

– خیر!

– چرا حرکت آخر را نخواندیم؟ (درحالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند)

– چون وقف کردیم.

فعالیت یادگیری

وقف بر تنوین، «واو» و «یا»ی کوچک را به روش فوق تدریس کنید.

۲- وقف بر تاءگرد (ة ة) : در حالت وقف «ة ة» به «ه ه» تبدیل می‌شود.

معلم کلمه‌ای را که دارای «تا»ی گرد است با نقطه و حرکت توخالی نوشته و از دانش‌آموزان می‌پرسد: آیا می‌دانید چرا نقطه‌های «ة ة» توخالی (یا آبی) است؟

القارعة

دانش‌آموزان پاسخ می‌دهند: چون وقف می‌کنیم.

آن‌گاه، معلم شکل «ة ة» را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید: این حروف در حالت وقف «ه ه» خوانده می‌شود.

ة ← ه
ة ← ه

سپس معلم توضیح می‌دهد که از این به بعد نقطه‌های «ة ة» پر و معمولی نوشته می‌شود؛ ولی هنگام وقف به صورت «ه ه» خوانده می‌شود.

۳- وقف بر تنوین فتحه (ـِ): همان‌طور که می‌دانید تنوین فتحه هنگام وقف به صدای «آ»

تبدیل می‌شود؛ مانند:

رِزْقًا حَسَنًا ← رِزْقًا حَسَنًا

تذکر:

۱- گاهی بعد از تنوین فتحه، «ی» ناخوانا می‌آید، در این حالت نیز، هنگام وقف تنوین فتحه به صدای «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند:

هُدًی	←	هُدًی
طُوی	←	طُوی
مُسَمًی	←	مُسَمًی

۲- گاهی بعد از تنوین فتحه «الف» نوشته نمی‌شود، ولی در این موارد نیز، هنگام وقف تنوین فتحه به صدای «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند:

ماء	←	ماء
جَزاء	←	جَزاء
فِداء	←	فِداء

۴- **وقف بر کلمات خاص:** وقف برخی از کلمات به صورت خاصی است این کلمات عبارت‌اند از:

هُو	←	هُو
رَواسی	←	رَواسی
أنا	←	أنا

شیوه‌ی تلفظ واو ساکن بعد از فتحه

«واو» در زبان فارسی از بین لب و دندان تلفظ می‌شود مانند «V» در انگلیسی، ولی در عربی از بین دو لب تلفظ می‌شود؛ مانند تلفظ «W» در انگلیسی. از میان گویش‌های ایرانی، در گویش کردی نیز «واو» مانند عربی تلفظ می‌شود.

در روخوانی قرآن، کم‌تر به تلفظ حروف به لهجه‌ی عربی توجه می‌شود؛ ولی در ترکیب «و» معمولاً همان تلفظ عربی رعایت می‌شود؛ مانند:

أَوْ، لَوْ، يَوْمَ، خَوْفَ، قَوْمَ، كَوْثَرِ، سَوْفَ، نَوْمَ

قابل توجه است که معمولاً در این گونه کلمات، فتحه‌ی قبل از واو، به ضمه تبدیل می‌گردد؛ مانند «یَوْم» و «کَوْثَر» که به اشتباه «یُوم» و «کُوثَر» تلفظ می‌شود. خوب است به هنگام تدریس در زمان‌های مناسب، توجه دانش‌آموزان را به بیان فتحه قبل از «واو» و نرم تلفظ کردن «واو» جلب کرد.

شیوه‌ی تلفظ کسره‌ی قبل از «یاء»

کسره در زبان عربی مانند صدای «ای» ولی کوتاه تلفظ می‌شود؛ ولی در فارسی همان صدای «ا» را دارد. در فارسی نیز وقتی کسره قبل از «ی» قرار گیرد، شبیه لهجه‌ی عربی تلفظ می‌شود؛ مانند: خیابان، سیاست، زیارت. در روخوانی قرآن معمولاً کسره به حالت فارسی تلفظ می‌شود؛ ولی وقتی کسره قبل از «یاء» می‌آید، معمولاً مانند لهجه‌ی عربی تلفظ می‌شود؛ مانند:

هِيَ اِيَّاكَ قِيَامَةً لِّي

خوب است به هنگام تدریس در زمان‌های مناسب، توجه دانش‌آموزان را به این نکته جلب کرد.

قرآن کامل

برنامه‌ی آموزشی قرآن در دوره‌ی ابتدایی، زمانی به نتیجه‌ی روشن و ملموس می‌رسد که معلمان، دانش‌آموزان و اولیای آن‌ها ببینند، تلاش‌های ایشان به توانایی دانش‌آموزان در خواندن قرآن از روی قرآن کامل منجر شده است.

هر چند توانایی دانش‌آموزان در خواندن آیات کتاب درسی نشانگر این امر است، ولی اگر این توانایی به خواندن قرآن کامل ارتقا یابد، این موفقیت بهتر خود را نشان می‌دهد و دانش‌آموز به شکل عینی و ملموس احساس می‌کند که در خواندن قرآن مهارت پیدا کرده است. از این رو تمرین با قرآن کامل در برنامه‌ی آموزش قرآن گنجانده شده است. این تمرین، فواید بسیاری دارد که پیش از بیان روش تمرین، به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

- ۱- احساس توفیق در خواندن قرآن از روی مصحف؛
- ۲- تقویت اعتماد به نفس در مراجعه به قرآن کریم و خواندن از روی آن در مجالس مختلف؛
- ۳- تقویت علاقه به یادگیری، انس و قرائت مستمر قرآن کریم.

دستیابی به هدف فوق، طی سه مرحله در کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، صورت می‌پذیرد:

۱- بهره‌گیری از رسم الاملا بدون تقطیع: در پایه‌ی سوم ابتدایی فرازهایی از قرآن کریم بدون تقطیع، آورده شده است؛ دانش‌آموز تا حدودی صفحه‌ی قرآن کامل را حس می‌کند و به تدریج با صفحه‌ی قرآن بدون تقطیع آشنا می‌شود. آیات در این گونه صفحات به شیوه‌ی رسم الاملا عربی و کمی ریزتر از قبل نوشته شده است.

۲- بهره‌گیری از رسم المصحف: از پایه‌ی چهارم ابتدایی، صفحاتی از قرآن کریم کاملاً مانند مصاحف کامل* در کتاب درسی دانش‌آموزان آمده است. دانش‌آموزان از طریق آموزش با تفاوت‌های این رسم الخط آشنا می‌شوند و به تدریج آمادگی لازم را برای قرائت قرآن از روی قرآن کامل پیدا می‌کنند.

۳- قرائت از روی قرآن کامل: دانش‌آموزان از روی قرآن کامل به روشی که بیان می‌شود، قرائت می‌کنند.

روش تمرین خواندن از روی قرآن کامل

- ۱- معلم از دو نفر از دانش‌آموزان کلاس می‌خواهد تا پیش از شروع کلاس با دقت و احترام قرآن را از دفتر مدرسه به کلاس بیاورند.
- ۲- در صورت امکان یک قرآن در اختیار هر دانش‌آموز قرار می‌گیرد. در غیر این صورت، هر میز حداقل یک قرآن داشته باشد.
- ۳- معلم به طور تصادفی یک صفحه از قرآن را باز می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد که آن صفحه را بیاورند.

* مصحف مورد استفاده قرآن کریم چاپ مرکز طبع و نشر قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران است که اولاً، رسم المصحف

در آن رعایت شده؛ ثانیاً، از سایر مصاحف موجود در جامعه به رسم الخط آموزشی نزدیک‌تر است.

۴- معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که به‌طور گروهی (افراد یک میز) چند سطر از آن صفحه را با یکدیگر تمرین کنند. تعداد سطرها با توجه به میزان توانایی دانش‌آموزان از حداقل دو سطر تا یک صفحه‌ی کامل می‌تواند انتخاب شود. در زمان تمرین گروهی، معلم بر فعالیت دانش‌آموزان نظارت دارد و در صورت نیاز آن‌ها را راهنمایی می‌کند.

۵- پس از اتمام فرصت تمرین گروهی، معلم از چند دانش‌آموز داوطلب می‌خواهد که هر کدام یک یا دو سطر از آیات همان صفحه را بخوانند.

۶- در صورت فرصت، معلم یک صفحه‌ی دیگر را نیز به‌طور تصادفی انتخاب کرده و مراحل قبل را تکرار می‌کند.

در تمرین با قرآن کامل، رعایت نکات زیر ضروری است:

۱- در اولین جلسه‌ی تمرین با قرآن کامل، معلم با ایجاد انگیزه و توجه دادن دانش‌آموزان به این موضوع که تلاش چند ساله‌ی شما به کسب مهارت در خواندن قرآن کامل منجر شده است، آن‌ها را برای این تمرین آماده می‌کند.

۲- انتخاب تصادفی صفحه‌ی موردنظر این حس را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که ایشان می‌توانند همه‌ی قسمت‌های قرآن را بخوانند از این رو، نباید این فعالیت از جزء خاصی مانند جزء سی‌ام قرآن آغاز شود.

۳- در جلسات اولیه‌ی این تمرین، ممکن است به‌طور طبیعی دانش‌آموزان در هر سطر چندین غلط داشته باشند؛ بهتر است معلم برخی از این اغلاط را به شیوه‌ی رفع اشکال، تذکر دهد تا برطرف شود و از اصلاح سایر اشتباهات صرف‌نظر کند. خود دانش‌آموزان نیز ممکن است نسبت به ضعف خود در خواندن قرآن کامل آگاهی پیدا کنند، در این صورت، معلم باید با تشویق آن‌ها و تقویت اعتماد به نفس، توضیح دهد که این ضعف طبیعی است و با تمرین و تکرار برطرف می‌شود.

در راستای تقویت اعتماد به نفس می‌توان مانند چنین گفت‌وگویی با دانش‌آموزان داشت.

معلم: آیا با دوچرخه‌سواری آشنا هستید؟!

دانش‌آموزان: بله

معلم: اولین بار که دوچرخه سوار شدید چه اتفاقی افتاد؟!

دانش آموزان: زمین خوردیم!

معلم: آیا زمین خوردن مانع ادامه ی تمرین و یادگیری دوچرخه سواری شد؟!

دانش آموزان: خیر!

معلم: اکنون مهارت دوچرخه سواری شما چگونه است؟!

دانش آموزان: خیلی خوب! حتی ما قادریم یک دستی یا بدون دست دوچرخه سواری کنیم!

معلم: اگر پس از اولین زمین خوردن، تمرین یادگیری را رها می کردید، اکنون دوچرخه سواری

بلد بودید؟!

دانش آموزان: خیر

معلم: در ابتدای تمرین با قرآن کامل، امکان دارد به علت آشنایی تازه با این خط، بعضی از کلمات را اشتباه بخوانیم! همان طور که با تمرین دوچرخه سواری، کاملاً آن را یاد گرفتیم، ان شاء الله با تمرین و خواندن روزانه ی قرآن کریم در خانه و مدرسه به مهارت صحیح و روان خوانی قرآن هم موفق خواهیم شد.

۴- در حین انجام تمرین، یا در سایر زمان های مناسب، دانش آموزان را به قرائت روزانه و مستمر قرآن کریم در خانه تشویق کنید.

۵- در صورتی که در مدرسه، قرآن کامل موجود نیست از دانش آموزان بخواهید تا در صورت امکان، در جلسات خاص این تمرین، از خانه، قرآن کامل را همراه خود بیاورند. می توانید از مسجد نزدیک مدرسه یا از راه های دیگر نیز در این مورد اقدام کنید. در صورتی که به هیچ وجه به قرآن کامل دسترسی نداشتید، در این جلسات از صفحات قرآنی پایان کتاب درسی بهره بگیرید.

۶- تمرین با قرآن کامل، منحصر به این گونه جلسات نمی شود؛ بلکه در هر یک از تمرین های در انس با قرآن در خانه، تمرینی برای مراجعه به صفحات قرآنی پایان کتاب درسی در نظر گرفته شده است. این تمرین نیز باید با دقت کامل و با رعایت نکات ضروری فوق انجام شود.

روش رفع اشکالات روخوانی دانش آموزان

عموم اشکالات روخوانی دانش آموزان به ضعف مهارت روخوانی یا به عدم دقت، شتابزدگی، اضطراب و عدم اعتماد به نفس مربوط است.

معلم باید با روش‌های گوناگون متناسب با هر اشکال آشنا باشد تا به روش صحیح، اشکال دانش آموزان را برطرف سازد و مهارت روخوانی دانش آموزان را افزایش دهد. توجه به اصول زیر برای توفیق بیش‌تر در رفع اشکالات روخوانی دانش آموزان ضروری است.

۱- رفع اشکال همراه با تشویق دانش آموز نسبت به آنچه صحیح خوانده است انجام شود تا موجب تقویت اعتماد به نفس او گردد.

۲- رفع اشکال باید به نحوی انجام شود که موجب اضطراب دانش آموز نشود.

۳- حتی‌الامکان خود دانش آموز، اشکال خویش را برطرف کند.

۴- پس از خواندن صحیح توسط دانش آموزان دیگر، دانش آموز متوجه خطای خود بشود و حتی‌الامکان آن را رفع کند.

۵- رفع اشکال، موجب صرف وقت بیش از حد نشود.

۶- تسلط معلم بر روخوانی متن درس، موجب تشخیص بهتر اشکالات و رفع آن‌ها می‌شود.

۷- معلم نباید بلافاصله، حالت صحیح کلمه را بخواند و نیز از دانش آموزان بخواهد که آن‌ها نیز چنین کاری نکنند.

۸- رفع برخی از اشکالات به تمرین بیش‌تر و مرور زمان نیاز دارد. از این رو، معلم نباید انتظار داشته باشد که همه‌ی اشکالات بلافاصله برطرف شود.

با توجه به اصول فوق، معلم یکی از روش‌های زیر یا ترکیبی از آن‌ها را برای رفع اشکال انتخاب می‌کند. این روش‌ها عبارت‌اند از:

۱- در حین قرائت دانش آموز، تذکر نمی‌دهیم، بلکه صبر می‌کنیم تا پس از وقف در پایان سطر تذکر لازم داده شود.

۲- با تشویق دانش آموز، از او می‌خواهیم که همان عبارت را با دقت بیش‌تر بخواند. این شیوه‌ی اشکال گرفتن، بیش‌تر زمانی مفید است که اشکال دانش آموز، به علت عدم دقت کافی یا شتابزدگی در خواندن باشد.

۳- توجه دانش‌آموزان کلاس را به کلمه‌ی غلط خوانده شده جلب کرده و با طرح سؤال، شکل صحیح و غلط کلمه را مقایسه می‌کنیم و از آن‌ها می‌خواهیم تا شکل صحیح را بگویند. آن‌گاه از دانش‌آموزی که کلمه را غلط خوانده بود می‌خواهیم که عبارت را با توجه بیش‌تر و به شکل صحیح بخواند.

۴- اگر به‌نظر می‌رسد کلمه یا عبارت غلط خوانده شده برای تعدادی از دانش‌آموزان مشکل است، معلم کلمه یا عبارت را روی تخته نوشته و از همه‌ی دانش‌آموزان می‌خواهد تا با اشاره‌ی او، آن کلمه یا عبارت را به‌صورت بخش‌بخش بخوانند. آن‌گاه از دانش‌آموز اولی می‌خواهد تا عبارت را با دقت بیش‌تر و به شکل صحیح بخواند.

تذکر

۱- بعضی از دانش‌آموزان لکنت زبان دارند و عبارات را با مکث، تکرار و به‌کندی می‌خوانند. معلم ضمن برخورد لطیف، مناسب و طبیعی سعی می‌کند آن‌ها در انتظار بقیه خجالت‌زده و مورد تمسخر قرار نگیرند.

۲- مناسب است دانش‌آموزان را به گروه‌های چندنفره تقسیم کنیم تا آیات درس را برای یکدیگر بخوانند و اشکالات روخوانی و قرائت یکدیگر را اصلاح کنند. سعی شود افراد ضعیف با افراد قوی، هم‌گروه شوند تا برای یکدیگر مفیدتر باشند و نتیجه‌ی بهتری حاصل شود.

در پایان این قسمت، خلاصه و فهرستی از مهم‌ترین دلایل و عللی که موجب بروز اشکالات دانش‌آموزان در روخوانی قرآن می‌شود و نیز راه رفع هریک از آن‌ها به‌اختصار ارائه می‌شود. معلم محترم باید پس از تشخیص هر اشتباه، علت آن را بررسی کرده و با استفاده از راه حل‌های ارائه‌شده و یا ترکیبی از آن‌ها، دانش‌آموزان را هدایت کند تا اشکال برطرف شود.

مهم‌ترین علل بروز مشکلات در روخوانی قرآن

۱- **عجله و شتابزدگی:** از قرآن‌آموز می‌خواهیم که کلمات و عبارات را آرام و شمرده بخواند و به حروف و حرکات نیز دقت کند.

۲- **طولانی خواندن و وصل عبارات به یکدیگر:** از او می‌خواهیم که کلمه کلمه، ترکیب ترکیب و جمله جمله بخواند، مانند آیات تقطیع شده در کتاب درسی

۳- **خجالت، اضطراب و عدم اعتماد به نفس:** با برخوردهای مناسب و ایجاد اعتماد به نفس

این مشکل برطرف می‌شود. برخورد های مناسب عبارت‌اند از خوشرویی، تشویق، تغییر نوبت قرائت، قطع نکردن قرائت شاگرد، سؤال و جواب درباره‌ی اشتباه با سایر دانش‌آموزان، عدم توبیخ او و ...

۴- کم توجهی به حروف و حرکات و کلی خوانی کلمات و ترکیبات: با جلب توجه قرآن‌آموزان به علائم و حرکات از طریق اشاره به بخش‌ها و بخش خوانی کلمات و ترکیبات، این مشکل برطرف می‌شود.

۵- نمادها و ترکیبات جدید و نامأنوس نسبت به سواد فارسی: این موارد، با معادل‌های فارسی مقایسه شده و آموزش داده می‌شود؛ به موارد زیر توجه کنید:

آمَنَّا	←	ءَامَنَّا	- ترکیبات همزه، مانند:
لَا دَمَ	←	لَا دَمَ	
مُسْتَهْزِئُونَ	←	مُسْتَهْزِئُونَ	
رَزَقْنَاهُمْ	←	رَزَقْنَاهُمْ	- الف کوچک، مانند:
غَافِلُونَ	←	غَافِلُونَ	
مَعَهُ	←	مَعَهُ	- واو کوچک، مانند:
إِنَّهُ	←	إِنَّهُ	
بِعِبَادِهِ	←	بِعِبَادِهِ	- ی کوچک، مانند:
بِهِ	←	بِهِ	

۶- وجود حروف ناخوانا در بسیاری از کلمات و ترکیبات آیات قرآن: گاهی دانش‌آموز، خود به خود، آن‌ها را می‌خواند. با معادل‌سازی و تذکر نسبت به ناخوانا بودن این حروف، می‌توان مشکل را برطرف کرد؛ به موارد زیر توجه کنید:

قالوا	←	قالوا	- الف ناخوانا:
عَمِلُوا	←	عَمِلُوا	

الصلوة	←	الصلاة	- واو ناخوانا :
أولئك	←	ألك	
أولياؤهم	←	أولياءهم	
يستهزئ	←	يستهزء	- ی ناخوانا :
هدى	←	هدء	
ذكرى	←	ذكر	

۷- وجود حروف ناخوانا در وسط بخش: در این موارد، باید پس از تشخیص حروف ناخوانا، حرکت قبل از آنها، به تشدید یا ساکن وصل شود؛ مانند:

بِالْآخِرَةِ بِالْغَيْبِ وَأَمْرَاتِهِو
عَامِنَ النَّاسِ لَقُوا الَّذِينَ

۸- توالی حروف ناخوانا و اتصالات: در این موارد، باید پس از بخش خوانی و اشاره به بخش‌ها و اتصالات بهره گرفت؛ مانند:

يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى

۹- ترکیب حروف: که باید از اشاره و بخش خوانی استفاده شود؛ مانند:

بُحْرَى نَجَازَى
يَخْدَعُونَ يَخْدَعُونَ

۱۰- **جابه‌جایی حروف و حرکات:** این مشکل در اثر تشابه کلمات، کلی خوانی و عجله پیش می‌آید. این موارد با بخش خوانی و شمرده‌خوانی اصلاح می‌شود؛ مانند:

يَعْلَمُونَ ← يَعْمَلُونَ

عَبْدُهُ ← عَبْدُهُ

۱۱- **کم یا زیاد کردن تشدید:** این اشکال بسیار زیاد پیش می‌آید؛ مانند:

إِيَّاكَ ← إِيَّاكَ

حَيَّ ← حَيَّ

وَلِيَّ دَيْنٍ ← وَلِيَّ دَيْنٍ

لَا شَرِيكَ لَهُ ← لَا شَرِيكَ لَهُ

۱۲- **نگاه نکردن به خط قرآن و از حفظ خواندن:** برای حل این مشکل نیز با طرح سؤال‌های مناسب، توجه قرآن‌آموز را به خط قرآن جلب می‌کنیم.

فعالیت‌های یادگیری

۱- یک صفحه از قرآن کامل را به‌طور تصادفی باز کنید، برخی از کلمات یا ترکیب‌هایی را که ممکن است دانش‌آموزان غلط بخوانند، انتخاب کنید؛ سپس با دوستان خود درباره‌ی علت غلط خواندن احتمالی آن‌ها گفت‌وگو کنید.

۲- از دوست خود بخواهید آیات صفحه‌ای از قرآن کریم را که شما انتخاب کرده‌اید بخوانید. در خواندن او دقت کنید و علت برخی از غلط‌های پیش‌آمده را توضیح دهید. این فعالیت را در گروه‌های چند نفره با تغییر نقش افراد انجام دهید.

فصل دوم

اهداف یادگیری فصل دوم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- مراحل تدریس قرائت قرآن را بیان کند.
- ۲- قرائت یک درس را تدریس کند.

روش تدریس قرائت قرآن

مراحل تدریس قرائت قرآن
فعالیت های یادگیری

روش تدریس قرائت قرآن

کسب مهارت قرائت قرآن، یکی از اجزای آموزش جامع قرآن است. جایگاه و اهمیت آموزش قرائت قرآن، تعریف آن و حدّ مورد انتظار در بخش کلیات بیان شده است. آموزش قرائت در دوره‌ی ابتدایی، بر استماع نوار آموزشی، الگوگیری و هم‌خوانی با آن استوار است. مهم‌ترین فایده‌ی نوار آموزشی، تسهیل تدریس و توجه به نقش شنیدن در کسب توانایی زیباخوانی قرآن کریم است. این آموزش، ضمن آن که دانش‌آموزان را با قرائت زیبا، صحیح و منظم قرآن آشنا می‌کند و زمینه‌ی کسب مهارت‌های قرائت قرآن را فراهم می‌آورد، موجب تقویت روخوانی و روان‌خوانی قرآن نیز می‌گردد. روش تدریس قرائت به شرح زیر است:

آیات هر درس، به صورت قرائت آموزشی و با تکرار، در نوار ضبط شده است. دانش‌آموزان ابتدا هر عبارت قرآنی را گوش می‌دهند و به خط قرآن نگاه می‌کنند، سپس آن عبارت را شبیه نوار و همراه با آن تکرار می‌کنند تا از طریق الگوگیری از نوار گوش، چشم و زبان آن‌ها با نحوه‌ی قرائت زیبا، صحیح و منظم قرآن آشنا شود و زمینه‌ی کسب مهارت‌های قرائت قرآن فراهم آید. تمرین با نوار آموزشی، روخوانی و روان‌خوانی قرآن را نیز تقویت می‌کند.

مراحل تدریس قرائت

آیات هر درس به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود :

۱- معلم قبل از ورود به کلاس، محل آیات درس را در نوار آموزشی آماده می‌کند.

۲- پس از تمرین روخوانی آیات موردنظر و آماده کردن دانش‌آموزان و ایجاد انگیزه برای تمرین با نوار، ضبط صوت را روشن کرده و از دانش‌آموزان می‌خواهیم با نگاه به متن آیات درس، قرائت هر عبارت را ابتدا گوش کنند، سپس همراه با نوار به صورت دسته‌جمعی، شبیه نوار بخوانند. صدای دانش‌آموزان نباید آن‌قدر بلند باشد که صدای نوار را تحت‌الشعاع قرار دهد.

تذکر ۱- در پایه‌های اول، دوم و سوم که از لوحه استفاده می‌شود، معلم لوحه‌ی درس را بر روی تخته نصب می‌کند تا در حین تمرین با نوار، هم‌زمان با قرائت، کلمات را نشان دهد و توجه دانش‌آموزان را به متن آیات درس از روی لوحه جلب نماید، ولی در پایه‌های چهارم و پنجم در حین تمرین با نوار، دانش‌آموزان از روی کتاب، خط می‌برند و معلم بر خط بردن آن‌ها نظارت می‌کند.

تذکر ۲- در زمان تمرین با نوار، معلم کلمات را بخش‌بخش نشان نمی‌دهد؛ بلکه دست خود را هماهنگ با نوار، زیر کلمات حرکت می‌دهد.

تذکر ۳- معلم به افرادی که با نوار همراهی نمی‌کنند؛ یعنی تندتر یا کندتر از قرائت نوار می‌خوانند و یا اصلاً نمی‌خوانند، خط نمی‌برند و بی‌توجهی می‌کنند به صورت محبت‌آمیز تذکر می‌دهد و توجه آن‌ها را به تمرین منظم با نوار جلب می‌نماید.

۳- در مواردی که کلمه یا ترکیبی را بیش‌تر دانش‌آموزان اشتباه می‌خوانند، معلم به شیوه‌ی مناسب رفع اشکال می‌نماید؛ سپس مجدداً با نوار تمرین می‌کند.

۴- پس از اتمام تمرین قرائت با نوار و خاموش کردن ضبط صوت، از دانش‌آموزان می‌خواهیم که هر کدام یک سطر از آیات درس را بخوانند. معلم دانش‌آموزان را تشویق می‌کند که شبیه نوار بخوانند؛ ولی خواندن به صورت معمولی نیز اشکال ندارد. در صورت اشتباه خواندن کلمات یا عبارات، به شیوه‌ای که در فصل قبل بیان شد، رفع اشکال می‌شود.

۵- توصیه می‌شود به منظور افزایش توانایی دانش‌آموزان در قرائت قرآن و فراهم کردن فرصت بیش‌تر تمرین در کلاس، معلم از روش تمرین گروهی بهره‌گیرد؛ یعنی دانش‌آموزان را گروه‌بندی کند تا هر یک بخشی از آیات درس را برای سایر اعضای گروه بخوانند. در این حالت، اعضای گروه اشتباهات یکدیگر را تصحیح می‌کنند و معلم بر فعالیت دانش‌آموزان نظارت دارد. مناسب است حتی‌الامکان هر گروه، از دانش‌آموزان قوی و ضعیف تشکیل شود.

تذکر: بهتر است هنگام تمرین قرائت آیات درس، ابتدا دانش‌آموزان قوی‌تر، آن‌گاه سایر دانش‌آموزان بخوانند تا افراد ضعیف‌تر به دور از اضطراب آمادگی بیش‌تری برای خواندن پیدا کنند. هم‌چنین مناسب است خواندن عبارات مشکل و طولانی‌تر به دانش‌آموزان قوی‌تر سپرده شود.

فعالیت‌های یادگیری

فعالیت ۱: تدریس بخش قرائت یکی از دروس قرآن دوره‌ی ابتدایی به کمک نوار و لوحه‌ی آموزشی توسط دانشجوین.

فعالیت ۲: روش تدریس دوستان خود را ارزیابی نمایید و نقاط قوت و ضعف آن‌ها را بررسی کنید.

فعالیت ۳: چرا تمرین با نوار قرائت قرآن پس از لوحه‌خوانی و روخوانی آیات درس انجام می‌شود؟

اهداف یادگیری فصل سوم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:
یکی از پیام های قرآنی کتاب درسی را تدریس کند.

روش تدریس پیام قرآنی

مراحل تدریس پیام قرآنی
چند توصیه

روش تدریس پیام قرآنی

بخش پیام قرآنی در کتاب‌های آموزش قرآن، بستری است که دانش‌آموزان فرصت پیدا می‌کنند تا در گروه خود درباره‌ی پیام قرآنی با یکدیگر گفت‌وگو کنند. بدین وسیله مهارت‌های ایشان در کارگروهی، بحث کردن و تفکر تقویت می‌شود. هم‌چنین دانش‌آموزان به‌طور غیرمستقیم اندیشه کردن و تدبر در آیات قرآن را تجربه کرده و می‌آموزند. این گام‌های کوچک، آغاز حرکت در راه بی‌پایان اندیشه و تدبر در آیات قرآن کریم، بهره‌گیری مادام‌العمر از آموزه‌های قرآنی و در یک کلام انس با قرآن کریم است.

مراحل تدریس پیام قرآنی

پیام‌های قرآنی به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود.

۱- خواندن متن پیام: معلم به شیوه‌ی تدریس آیات درس، از دانش‌آموزان می‌خواهد که ابتدا به صورت دسته‌جمعی، سپس به صورت انفرادی متن پیام را بخوانند.

۲- خواندن ترجمه‌ی پیام: ترجمه‌ی پیام توسط یک دانش‌آموز خوانده می‌شود.

۳- بحث و گفت‌وگو درباره‌ی مفهوم پیام: در کتاب دانش‌آموزان مفهوم هر پیام قرآنی به کمک مجموعه‌ای از تصاویر حاوی مصداق و نمونه‌ای از موضوع پیام یا داستان و شعری بیان شده است. معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد با توضیح تصاویر یا خواندن داستان و شعر، درباره‌ی موضوع پیام با دوستان خود در گروه گفت‌وگو کنند. پس از کار گروهی، از چند گروه خواسته می‌شود تا درباره‌ی پیام توضیح دهند. معلم با پرسش و پاسخ و گفت‌وگو با دانش‌آموزان، مطالب دانش‌آموزان را جمع‌بندی، تکمیل و هدایت می‌کند. معلم می‌تواند برای تعمیق درک مفاهیم، از وقایع زندگی، داستان، شعر، ضرب‌المثل و ... نیز استفاده کند. بدین ترتیب با مشارکت فعال دانش‌آموزان، مفهوم پیام به کمک مثال و نمونه‌ای که در کتاب آمده است روشن می‌شود.

۴- بیان مصادیق جدید: پس از روشن شدن مفهوم پیام، معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که مصادیق و نمونه‌های جدیدی را درباره‌ی موضوع پیام بیان کنند یا در فرصت‌های بعدی درباره موضوع پیام نقاشی بکشند یا خاطره بنویسند و ... این امر، زمینه‌ی تثبیت یادگیری و خلاقیت را فراهم آورده و سایر مهارت‌های آن‌ها را نیز تقویت می‌کند.

تذکر: آنچه در آموزش پیام‌های قرآن اهمیت دارد، یکی آشنایی و انس دانش‌آموزان با پیام‌ها و معارف قرآنی و استفاده از آن‌ها در زندگی خویش است و دیگری مشارکت خلاق دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری است. از این رو، هر چند حفظ کردن متن پیام‌ها مفید است؛ ولی نباید بر حفظ پیام‌ها یا ترجمه‌ی آن‌ها اصرار ورزید. در این باره در بخش ارزش‌یابی بیش‌تر گفت‌وگو خواهیم کرد.

۵- در ذیل پیام‌های قرآنی، برخی از کلمات آشنا و پرکاربرد در فارسی، ترجمه شده است یا از دانش‌آموزان خواسته شده که با مقایسه ترجمه و متن پیام، به معنای کلمه پی ببرند. معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا این کار را انجام دهند و پاسخ آن‌ها را تصحیح می‌کند.

فعالیت‌های یادگیری

- فعالیت ۱:** پیام (قَلَيْنُظِرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ) را با خط خوش روی تخته‌ی کلاس بنویسید، آن‌گاه یکی از دانش‌جویان با روش صحیح اشاره کردن به صامت‌ها و مصوت‌ها از دانش‌جویان بخواهد که عبارت را به صورت بخش‌بخش بخوانند؛ سپس چند نفر به صورت انفرادی عبارت پیام را به صورت معمولی می‌خوانند.
- فعالیت ۲:** موضوع پیام فوق را در قالب تصویر، داستان، شعر یا ... ترسیم کنید. پس از تهیه‌ی تصاویر یا مطالب موردنظر خود، آن‌ها را به کلاس ارائه دهید.
- فعالیت ۳:** قرآن کریم، انسان را به دقت کردن در غذایش فراخوانده است. به نظر شما این دقت در چه زمینه‌هایی می‌تواند باشد؟ سعی نمایید تا می‌توانید زمینه‌های متنوع و بیشتری را بیان کنید. طرح کدام‌یک از این زمینه‌ها برای دانش‌آموزان پایه‌ی چهارم و پنجم ابتدایی مناسب است؟

چند توصیه

- ۱- شایسته است که معلم در فرصت‌های مناسب حتی در زنگ‌های غیر از درس قرآن، با توجه به رفتار دانش‌آموزان یا پیش‌آمدهای مختلف، ایشان را به مفهوم پیام‌های قرآنی توجه دهد؛ مثلاً، وقتی دو دانش‌آموز برخورد لفظی و مشاجره پیدا می‌کنند به آن‌ها بگوییم عزیزان یادتان هست که خدا در قرآن می‌فرماید: **وَالصُّلْحُ خَيْرٌ** ... چه؟ آری، آفرین، **وَالصُّلْحُ خَيْرٌ**! تا دانش‌آموزان در موقعیت‌های مناسب، روح و جان پیام قرآنی را درک کنند.
- ۲- می‌توانید دانش‌آموزان را به انجام برخی فعالیت‌های خارج از کلاس مربوط به پیام‌های قرآنی مانند نوشتن پیام‌ها، کشیدن تصاویر مربوط به آن‌ها در روزنامه‌ی دیواری تشویق کنید. بدیهی است دانش‌آموزانی که چنین فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند باید به نحو مناسب تشویق شوند.
- ۳- در زمان‌های مناسب - کلاس قرآن یا سایر کلاس‌ها - دانش‌آموزان می‌توانند پیام‌هایی را که تا کنون آموخته‌اند به صورت دسته‌جمعی یا انفرادی بخوانند.
- ۴- نوشتن پیام‌های قرآنی بر روی مقوای مناسب و نصب آن در کلاس در طول هفته و تعویض آن با پیام جدید.
- ۵- مناسب است با هماهنگی مدیر مدرسه برخی از پیام‌ها و تصاویر مربوط به آن‌ها به صورت زیبا و جذاب بر روی دیوارهای مدرسه، نقاشی و خوشنویسی شود.
- ۶- سعی شود کلمات هم‌خانواده‌ی لغات معنا شده‌ی ذیل هر پیام تا حدی که در فارسی رایج است به کمک دانش‌آموزان و هدایت معلم پیدا شود.

فصل چهارم

اهداف یادگیری فصل چهارم

- از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:
- ۱- یک درس از کار در کلاس کتاب درسی آموزش قرآن را تدریس کند.
 - ۲- نکات مهم پیرامون تدریس «کار در کلاس» را شرح دهد.

روش تدریس درک معنای کلمه ها، ترکیب ها و عبارت های ساده ی قرآنی

مراحل تدریس درک معنای کلمه ها و ترکیب های ساده ی قرآنی
چند تذکر مهم
ترجمه ی آیات

روش تدریس درک معنای کلمه‌ها، ترکیب‌ها و عبارات‌های ساده‌ی قرآنی

به منظور آشنایی بیش‌تر دانش‌آموزان با قرآن کریم، برخی از کلمه‌ها و ترکیب‌های ساده‌ی قرآنی معنا می‌شود. این بخش از فعالیت تدریس با عنوان «کار در کلاس» در دروس مختلف آمده است. دانش‌آموزان به صورت گروهی تمرین‌های این بخش از درس را طی مراحل زیر انجام می‌دهند.

مراحل تدریس کار در کلاس

۱- با مراجعه به ترجمه‌ی آیات درس معنای کلمه‌ها و ترکیب‌های موردنظر را به‌دست آورده و در مقابل آن‌ها با مداد می‌نویسند.

۲- یکی از اعضای گروه یکی از کلمه‌ها یا ترکیب‌ها را همراه معنای آن می‌خواند. این کار توسط گروه‌های دیگر انجام می‌شود تا همه‌ی کلمه‌ها و ترکیب‌ها معنا شود. در این قسمت، معلم می‌تواند از دانش‌آموزان بخواهد اگر کلمات هم‌خانواده‌ای برای این کلمات می‌شناسند یا کلماتی را به یاد دارند که معنای آن‌ها موافق یا مخالف این کلمات است، بیان کنند.

۳- دانش‌آموزان به‌طور گروهی و به کمک معنای کلمات ارائه شده، ترکیب‌ها، عبارات و برخی از آیات ساده و کوتاه قرآنی را که در تمرین دوم این بخش، پیش‌بینی شده است، معنا می‌کنند. به منظور تسهیل کار، برخی از نکاتی که در ترجمه‌ی عبارات لازم است و از سطح توانایی دانش‌آموز بالاتر می‌باشد، در کتاب نوشته شده است تا دانش‌آموزان در ترجمه‌ی عبارات، دچار مشکل نشوند.

۴- این تمرین نیز، مانند تمرین قبل توسط اعضای گروه‌های مختلف، در کلاس خوانده شده و در صورت نیاز تصحیح می‌شود.

چند تذکر مهم

۱- توجه داشته باشید که دانش‌آموزان، موظف به حفظ معنای کلمه‌ها و ترکیب‌ها نیستند؛ بلکه فعالیت آن‌ها در کلاس به‌ویژه در گروه‌های دو یا سه نفره، زمینه‌ی انس بیش‌تر با قرآن کریم و درک معنای عبارات و آیات را فراهم می‌آورد. بدیهی است دانش‌آموزان علاقه‌مند و فعال‌تر، به شیوه‌ی مناسب تشویق می‌شوند. در این مورد در بخش ارزش‌یابی بیش‌تر سخن خواهیم گفت.

۲- هنگامی که دانش‌آموزان در حال انجام تمرین‌های «کار در کلاس» اند، معلم بر فعالیت آن‌ها نظارت می‌کند تا همه فعال باشند. در صورت نیاز، معلم با راهنمایی، گروه‌های کم‌کار را به

فعالیت وامی دارد.

۳- تأکید می‌شود که فعالیت «کار در کلاس» باید حتماً در کلاس، تحت نظارت معلم انجام شود و نباید حل این تمرین به عنوان تکلیف منزل به دانش‌آموزان واگذار شود.

۴- فعالیت «کار در کلاس» در پایه‌های پایانی دوره‌ی ابتدایی آمده است؛ ولی برخی تمرین‌ها شبیه همین تمرین، بسیار ساده، به اختصار و بدون عنوان «کار در کلاس» در پایه‌های اول آمده است. این گونه تمرین‌ها نیز به شیوه‌ی «کار در کلاس» تدریس می‌شود.

فعالیت یادگیری

یک تمرین «کار در کلاس» را از کتاب آموزش قرآن پایه‌ی چهارم و یک تمرین را از پایه‌ی پنجم انتخاب کرده و روش تدریس آن را در کلاس تمرین کنید.

ترجمه‌ی آیات

به منظور آشنایی بیش‌تر دانش‌آموزان با مفاهیم قرآنی و افزایش علاقه و انگیزه‌ی ایشان به یادگیری قرآن کریم، برخی از آیات و فرازهای قرآنی دروس که معنا و مفهوم آن‌ها برای دانش‌آموزان مفید و مناسب می‌باشد، ترجمه شده است. آیات به گونه‌ای ترجمه شده است که با رعایت حفظ مفهوم اصلی آیات، با برخی توضیحات مختصر و ضروری، معنای آن‌ها برای دانش‌آموزان قابل فهم‌تر باشد. از این‌رو، آن گروه از آیات که معنای آن‌ها برای دانش‌آموزان غیر قابل درک است و یا با نیازهای روانی ایشان تناسب زیادی ندارد، ترجمه نشده است.

درباره‌ی ترجمه‌ی آیات توجه به نظارت زیر ضروری است:

۱- ترجمه‌ی آیات دروس برای مطالعه‌ی آزاد است. از این‌رو، نباید هیچ‌گونه ارزش‌یابی از آن به عمل آید.

۲- خوب است معلم دانش‌آموزان را تشویق کند که در خانه ترجمه‌ی آیات را نیز بخوانند.

۳- در صورت وجود فرصت کافی در کلاس، معلم می‌تواند پس از تدریس روخوانی آیات، از چند دانش‌آموز بخواهد که هر یک بخشی از ترجمه آیات درس را بخوانند.

۴- از مجبور کردن دانش‌آموزان برای حفظ ترجمه‌ی آیات جداً باید پرهیز شود.

فصل پنجم

اهداف یادگیری فصل پنجم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- یکی از داستان های کتاب درسی آموزش قرآن دوره ی ابتدایی را با توجه به مراحل آن تدریس کند.
- ۲- انواع شیوه های بیان داستان را توضیح دهد.

روش تدریس داستان های قرآنی

مراحل داستان گویی

شیوه های بیان داستان

فعالیت یادگیری

روش تدریس داستان‌های قرآنی

با توجه به آن‌چه در فصل هشتم بخش اول کتاب در قسمت میانی روش‌های داستان‌گویی بیان شد، داستان‌های قرآنی کتاب‌های آموزش قرآن طی مراحل زیر و به شیوه‌هایی که بیان خواهد شد، تدریس می‌شود.

مراحل داستان‌گویی

الف - قبل از ورود به کلاس

- ۱- داستان را حداقل یک بار بخوانیم تا به متن و عبارات آن تسلط نسبی پیدا کنیم.
- ۲- در پایه‌ی اول ابتدایی فقط تصاویر داستان در کتاب درسی آمده و متن داستان در کتاب راهنمای نوشته شده است، با رجوع به آن با متن داستان آشنا شوید.
- ۳- چنان‌چه وسایل کمک‌آموزشی از قبیل، عکس، فیلم و نوار قصه در مورد داستان کتاب درسی تهیه کرده‌اید، آماده کنید و همراه خود به کلاس ببرید.

ب - در هنگام تدریس

- ۱- داستان را به یکی از راه‌های قصه‌گویی - که بیان خواهد شد - به‌طور جذاب و زیبا بیان کنید.
- ۲- در صورت امکان، چندتن از دانش‌آموزان متن داستان را بخوانند.
- ۳- مناسب است بعضی از دانش‌آموزان، آیات مربوط به داستان را از روی متن آیات کتاب بخوانند.
- ۴- در صورت امکان از نوار، CD و یا فیلم در ارتباط با داستان استفاده کنید.

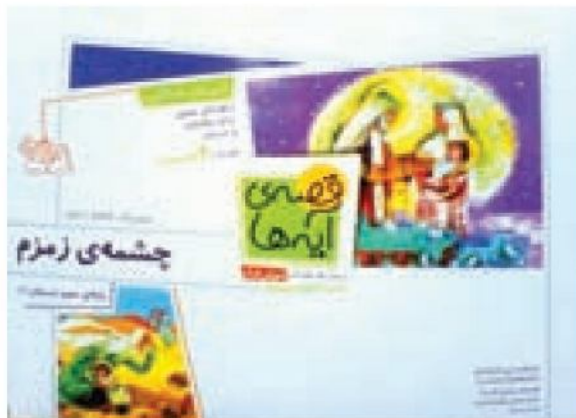
ج - پس از تدریس

- ۱- پس از تدریس از دو یا سه نفر از دانش‌آموزان داوطلب بخواهید قصه را تعریف کنند.
- ۲- چنان‌چه دانش‌آموزان درباره‌ی داستان، پرسشی دارند، به پرسش آن‌ها متناسب با درک و فهم آن‌ها پاسخ دهید.
- ۳- به فعالیت‌های دانش‌آموزان از جمله خوب شنیدن، خوب خواندن متن، تعریف کردن داستان و طرح پرسش‌های خوب، نمره‌ی مستمر بدهید.

شیوه‌های بیان داستان

قصه‌گویی هنری است که به کمک آن، ادبیات مکتوب بازآفرینی شده و واژه‌ها و کلمات، توسط قصه‌گو روح و جان می‌گیرند و شادابی و نشاط را به مخاطبان هدیه می‌کنند. شاید قصه‌گویی در بدو امر کار ساده‌ای به نظر رسد اما اگر معلم خود را ملزم به رعایت شرایط قصه‌گویی بداند، باید آماده‌ی فراگیری راه و رسم آن و کسب مهارت لازم باشد. هر داستان را می‌توان به شیوه‌های مختلفی بیان کرد. اهم این شیوه‌ها به‌طور خلاصه عبارت است از:

۱- قصه‌خوانی: ساده‌ترین شیوه‌ی داستان‌گویی، خواندن آن از روی متن کتاب است. قطعاً میان خواندن داستان و نقل آن تفاوت است. از جمله این که در خواندن داستان، حوادث به سرعت از مقابل ذهن دانش‌آموز می‌گذرد، ولی در نقل داستان روح و جان تازه‌ای به داستان دمیده می‌شود و در واقع، آن را برای مخاطب زنده می‌کند. با این توصیف از شیوه‌ی قصه‌خوانی کم‌تر استفاده می‌شود و در فضای کلاس و مدرسه چندان کاربردی ندارد.

استفاده از کارت‌های قصه‌خوانی
شیوه‌ای مناسب در بیان داستان‌های قرآنی است.

۲- قصه‌گویی: یکی از شایع‌ترین شیوه‌های بیان داستان، قصه‌گویی است. معلم با کم‌ترین امکانات می‌تواند به کمک نقل داستان، مخاطب خود را تحت تأثیر پیام‌های داستان خود قرار دهد. معلم می‌تواند قصه را در قالب‌های مختلف هم‌چون سوم شخص، اوّل شخص مفرد، نامه یا نقل خاطره بیان کند.

در قالب «سوم شخص» قصه گو خود را بیرون از صحنه های قصه قرار می دهد و جریانات و وقایع را که بر شخصیت های داستان می گذرد، بازگو می کند.

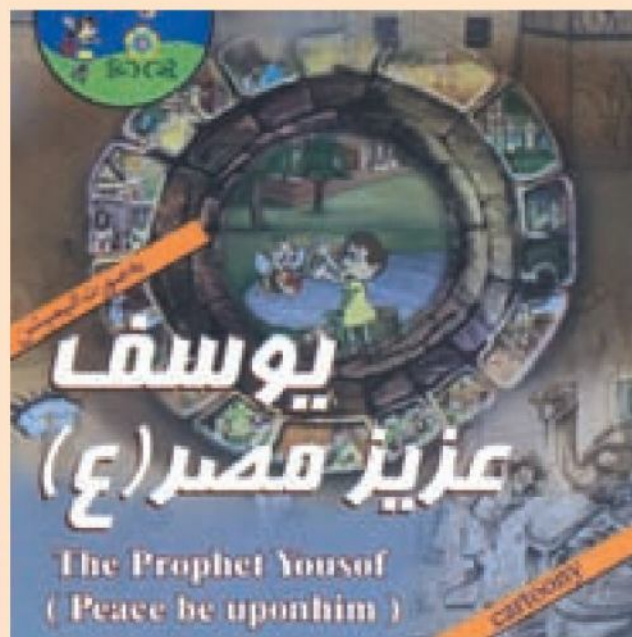
با شیوه ی «اول شخص مفرد» قصه گو در نقش یکی از شخصیت های داستان درآمده و داستان را از زبان او نقل می کند. گویا خود ناظر و شاهد ماجرا بوده و در آن ها شرکت داشته است.

۳- قصه گویی به کمک پرده، تصویر یا نقاشی: در بیان قصه، هر چه از ابزار و وسایل کمکی - البته بجا و مناسب - استفاده شود، تأثیر قصه و انتقال پیام بیش تر و بهتر خواهد بود. طراحی صحنه های داستان، در صورت امکان بر روی پارچه یا مقوا و استفاده از تصاویر مناسب، کار قصه گو را به مراتب راحت تر می کند و قصه نیز جذاب تر و شیواتر بیان می شود.

۴- قصه گویی همراه با تقلید صدا و حرکات: بیان قصه، هر چه طبیعی تر و واقعی تر باشد بر جذابیت آن می افزاید. قصه گو ضمن بیان قصه، صدا و حرکات شخصیت های داستان را تقلید می کند. این شیوه یکی از متداول ترین شیوه های قصه گویی است.

۵- قصه گویی همراه با بازیگران آشکار یا پنهان: معلم نقش شخصیت های مختلف داستان را بین دانش آموزان تقسیم می کند و با تمرین قبلی از آن ها می خواهد تا داستان را به صورت نمایش اجرا کنند. گاهی نیز به شیوه ی نمایش عروسکی، دانش آموزان به طور پنهان ایفای نقش می کنند. این روش به علت نیازمندی به تمرین زیاد یا لوازم خاص، در صورت امکان یک یا دو بار می تواند در طول سال تحصیلی و احتمالاً در مراسم ویژه به اجرا درآید.

فعالیت یادگیری

یک داستان از داستان های قرآنی کتاب های آموزش قرآن هریک از پایه های دوره ی ابتدایی انتخاب کرده، داستان را در کلاس تعریف کنید و شیوه ی قصه گویی با توجه به آنچه بیان شده است، تجزیه و تحلیل شود.

اغلب دانش آموزان به دیدن VCD و فیلم های ویدئویی داستان های قرآنی علاقه ی زیادی نشان می دهند.

اهداف یادگیری فصل ششم

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- برخی از روش‌های ایجاد تنوع و جذابیت در آموزش قرآن (روخوانی، روان‌خوانی، پیام‌قرآنی، درک معنا و داستان‌گویی) را بیان کند.
- ۲- پیشنهاد‌های جدیدی را برای ایجاد تنوع و جذابیت درس قرآن ارائه کند.

کلاس قرآن، کلاسی جذاب و بانشاط

- در آموزش روخوانی قرآن
- در آموزش قرائت قرآن
- در آموزش پیام‌های قرآنی
- در آموزش داستان‌های قرآنی
- در آموزش درک معنای آیات قرآن کریم
- فعالیت یادگیری

کلاس قرآن، کلاسی جذاب و بانشاط

تصور بیش‌تر معلمان درباره‌ی فرایند یاددهی – یادگیری آن است که آن‌چه موجب ارزشمندی و اثربخشی این فرایند می‌شود صرفاً معطوف به محتوا و ماهیت مطالب آموزشی است؛ اما باید اذعان داشت که نه تنها محتوا، بلکه ایجاد شور و نشاط، چگونگی آموزش از طریق برانگیزش شوق و برآوردن نیاز دانش‌آموزان همراه با بهره‌گیری از زیبایی‌شناسی، جاذبه‌مداری و طرب‌انگیزی نیز در یادگیری مطلوب کاملاً مؤثر است. اگر فعالیت‌های یاددهی – یادگیری براساس رغبت و نیاز فراگیران تنظیم شود، یادگیری و کلیه‌ی کارکردهای آموزشی نشاط‌انگیز و وجدآور خواهد بود.

در حدیث بسیار عمیق و زیبا از حضرت امام رضا – علیه‌السلام – چنین آمده است*:

إِنَّ لِلْقُلُوبِ إِقْبَالَ وَادْبَارًا وَنَشَاطًا وَفُتُورًا، قلب انسان حالت پذیرش و روی‌گردانی و نیز نشاط و سستی دارد.

فَإِذَا أَقْبَلَتْ بَصَرَتْ وَفَهِمَتْ، در زمان پذیرش، توجه و دقت و درک و فهم می‌یابد.

وَإِذَا أَدْبَرَتْ كَلَّتْ وَمَلَّتْ، و در زمان روی‌گردانی خسته و ملول می‌شود.
فَحُذُّوْهَا عِنْدَ إِقْبَالِهَا وَنَشَاطِهَا، پس قلب‌ها را هنگام پذیرش و نشاط، به کار بگیرید؛
وَاتْرُكُوْهَا عِنْدَ ادْبَارِهَا وَفُتُورِهَا. و هنگام روی‌گردانی و سستی، آن‌ها را سازید.

این امر به روشنی نشان می‌دهد که تا چه اندازه آمادگی، نشاط و رغبت فراگیران در تعلیم و تربیت اهمیت و تأثیر دارد. از آن‌جا که ادبیات و هنر، همواره نقش مؤثر در زندگی انسان داشته و از دیرباز مورد نظر فلاسفه، اندیشمندان و مربیان بوده است؛ از این‌رو، به کارگیری آن در تعلیم و تربیت اهمیت بسیاری دارد. فعالیت‌های متنوع و جذاب ادبی و هنری علاوه بر ایجاد تنوع در کلاس، اثر درمانی داشته و نیل به مقاصد آموزشی و پرورشی را تسریع می‌بخشد. از سوی دیگر به کارگیری هنر در یاددهی – یادگیری می‌تواند نقش بارزی در اشاعه‌ی رفتارهای مناسب و آگاهی و هوشمندی فراگیران داشته باشد، و در ایجاد نگرش‌ها و گرایش‌های مطلوب، تحولات سازنده‌ی اجتماعی مؤثر واقع شود.

به همین منظور می‌توان برای جذاب و بانشاط کردن درس قرآن و فراهم آوردن مشارکت هرچه

بیش‌تر دانش‌آموزان در فرایند یاددهی – یادگیری از روش‌های فعال، قصه‌گویی، شعرخوانی، تمثیل و تشبیه، نمایش، نقاشی، کاردستی و ... بهره‌جست.

هرچند معلمان علاقه‌مند و با تجربه، خود با شیوه‌های متنوع و جذاب آموزش‌آشنایند، اما در این قسمت، به برخی از روش‌های مناسب برای جذاب و فعال‌سازی کلاس قرآن در موضوعات مختلف آموزش قرآن اشاره می‌شود.

الف – در آموزش روخوانی قرآن

۱- از آن‌جا که مراحل اولیه‌ی آموزش روخوانی، مبتنی بر کسب مهارت بخش‌خوانی است، علاوه بر روش‌هایی که در قسمت‌های قبل شده است برای ایجاد تنوع در کلاس درس از روش زیر نیز می‌توان استفاده کرد.

عبارت موردنظر را روی تابلو می‌نویسیم و از دو نفر یا دو گروه می‌خواهیم به تناوب و پشت‌سرهم، هر نفر یا هر گروه (به‌طور دسته‌جمعی) یک بخش را بخواند؛ مثلاً، در مورد عبارت «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا» این‌گونه می‌شود:

نفر یا گروه اول	نفر یا گروه دوم
إِنَّ	نَلَّ
لَا	هَ
كَأَنَّ	نَ
عَ	لِ
مَا	

۲- دانش‌آموزان را به گروه‌های چندنفره تقسیم کنید، در هر گروه، هریک از اعضا، یکی از آیات قرآن کریم را پیش‌خوانی می‌کند، به این ترتیب:

۱- زهرا: آیه یا سطر ۱	۱- فاطمه: آیه یا سطر ۱
۲- سهیلا: آیه یا سطر ۲	۲- منصوره: آیه یا سطر ۲ و گروه ...
۳- معصومه: آیه یا سطر ۳	۳- سمیرا: آیه یا سطر ۳
۴- مریم: آیه یا سطر ۴	۴- میترا: آیه یا سطر ۴

سپس معلم از شماره‌های ۱ می‌خواهد که باهم دور یک میز جمع شوند و آیه‌ی مربوط به خود را از روی کتاب خط برده و بخوانند، اشکالات احتمالی توسط اعضای گروه با نظارت معلم اصلاح

می‌شود و همین کار را از شماره‌های ۲، ۳ و ۴ نیز می‌خواهیم که انجام دهند. در مرحله‌ی بعدی هر دانش‌آموز به گروه قبلی خود برمی‌گردد و آیه‌ی مربوط به خود را می‌خواند و دیگر اعضای گروه نیز این آیه را می‌خوانند؛ به‌طور مثال، زهرا آیه‌ی ۱ را می‌خواند و دیگر اعضا نیز می‌خوانند، سهیلا آیه‌ی ۲ را می‌خواند و دیگر اعضا نیز می‌خوانند و ...

به همین ترتیب تمام دانش‌آموزان آیات درس را با مشارکت فعال خود در گروه‌ها می‌خوانند.
۳- هر ردیف کلاس، یک یا دو آیه را پیش‌خوانی کنند و با فرمان معلم هر ردیف، آیه یا آیات مربوط به خود را می‌خوانند. این فعالیت را میز به میز هم می‌توان انجام داد.

۴- ابتدا فرصت پیش‌خوانی آیات را به دانش‌آموزان می‌دهیم، سپس از هر دانش‌آموز می‌خواهیم یک آیه را با صدای بلند بخواند و اگر در خواندن خود اشکالی داشت سایر دانش‌آموزان با یک بار دست زدن توجه فرد را جلب می‌کنند و او باید دوباره آیه را بخواند.

۵- معلم با هماهنگی قبلی از یک دانش‌آموز می‌خواهد آیه‌ای را بخواند و سایر دانش‌آموزان آیه را در درس پیدا کنند و با صدای بلند بخوانند.

فعالیت یادگیری

یک نمونه از الگوی ارائه شده در آموزش روخوانی یک عبارت قرآنی را در کلاس اجرا کنید، سعی کنید در ارائه‌ی الگو، خلاقیت و نوآوری نیز داشته باشید.

ب- در آموزش قرائت قرآن

- ۱- خوب است دانش‌آموزان، آیات و عبارت‌های قرآنی درس را در خانه به صورت آهنگین بخوانند و صدای خود را ضبط کرده و به کلاس بیاورند تا دیگران هم سعی کنند آهنگین بخوانند.
- ۲- معلمان محترم نیز سعی کنند با نوار تمرین کنند و گاهی آیات قرآن را برای دانش‌آموزان به صورت آهنگین بخوانند.
- ۳- از دانش‌آموزان خوش‌صوت برای خواندن آیات قرآن کمک بگیرید.

ج- در آموزش پیام‌های قرآنی

- ۱- دانش‌آموزان برای پیام قرآنی درس، داستان بسازند و یا انشا بنویسند.
- ۲- از ضرب‌المثل‌ها و یا اشعار مناسب با پیام‌های قرآنی استفاده کنند. (یا از دانش‌آموزان بخواهید در منزل اشعار یا ضرب‌المثل‌های مناسب را پیدا کرده تا برای کلاس بازگو کنند یا به صورت کتاب مصور درآورند).
- ۳- برای پیام قرآنی درس تصویرسازی کنند (نقاشی، طراحی، کاردستی و ...).
- ۴- پیام قرآنی را با خط خوش بنویسند و به کلاس نصب کنند.
- ۵- بعضی از پیام‌ها را می‌توانید با بازی آموزش دهید. (استفاده از پازل، جدول و ...).
- ۶- از دانش‌آموزانی که پیام‌های قرآنی متعددی را حفظ هستند بخواهید به جلوی کلاس بیایند و به ترتیب هر کدام یک پیام را با مفهوم آن با صدای بلند بخوانند.

د- در آموزش داستان‌های قرآنی

قصه در قرآن کریم جلوه‌های متعددی دارد، قصه‌های قرآن دارای مضامین، اهداف و پیام‌های گوناگون اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی و انسانی است و علاوه بر عبرت‌انگیزی؛ به منظور رشد و هدایت انسان ارائه شده است. قصه و داستان را می‌توان به شیوه‌های متنوعی ارائه کرد. شما می‌توانید از فناوری‌های جدید و رسانه‌های گوناگون نیز در ارائه‌ی هرچه متنوع‌تر و جذاب‌تر داستان‌ها استفاده کنید.

برای بیان جذاب و متنوع قصه‌گویی، علاوه بر روش‌هایی که در قسمت مربوط به شیوه‌های بیان داستان گفته شد می‌توانید از ارائه داستان در قالب نمایشنامه (ایفای نقش توسط دانش‌آموزان)، پخش نمایشنامه‌ی تصویری یا صوتی درباره‌ی داستان‌های کتاب‌های آموزش قرآن یا سایر داستان‌های قرآنی بهره بگیرید.

فعالیت یادگیری

یکی از داستان‌های قرآنی را با بهره‌گیری از فناوری‌های جدید در کلاس ارائه کنید.

ه- در آموزش درک معنای آیات قرآن کریم در پایه‌های بالاتر

- ۱- واژه‌های قرآنی و معنای آن‌ها را در کارت‌های رنگی جداگانه‌ای تهیه کرده تا فراگیران با همکاری گروهی واژه‌های مربوط به هم را پیدا کنند.
- ۲- واژه‌ها را به همراه معنای هر کدام در اشکال گوناگون نوشته و به یکدیگر بچسبانید و مانند آویزهای تزینی با نخ از سقف یا پنجره‌ی کلاس آویزان کنید.
- ۳- از مسابقات و بازی‌های مختلف برای آموزش مفاهیم استفاده کنید.

فعالیت یادگیری

یکی از تمرین‌های آموزش درک معنای آیات قرآن را از کتاب آموزش قرآن پایه‌ی چهارم یا پنجم ابتدایی انتخاب کرده و پس از تهیه‌ی لوازم مورد نیاز به روش فوق در کلاس تدریس کنید.